

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİMDALI

Rusya Federasyonu'nda
Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların
NATO ile İlişkiler Düzleminde
Karşılaştırması

Yüksek Lisans Tezi

KENAN TURGUTOĞLU

Tez Danışmanı

Y.Doç.Dr. EREL TELLAL

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİMDALI

Rusya Federasyonu'nda
Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların
NATO ile İlişkiler Düzleminde
Karşılaştırması

Yüksek Lisans Tezi

KENAN TURGUTOĞLU

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİMDALI

Rusya Federasyonu'nda

Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların

NATO ile İlişkiler Düzleminde

Karşılaştırması

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Y. Doç. Dr. Erel Tellal

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

Prof. Dr. Mustafa Aydın

Doç. Dr. Çağrı Erhan

Y. Doç. Dr. Erel Tellal

.....

.....

.....

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi: 6 Şubat 2006

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İç ve Dış Dinamikler Açısından Yeltsin Dönemi Rus Dış Politikası

1.1. Geçiş Sürecinde Rusya Federasyonu'nda Genel Ekonomik ve Siyasi Durum	7
1.2. Kimlik Sorunsalı Üzerinden Dış Politika Yaklaşımları.....	14
1.2.1. Atlantikçi Akım	16
1.2.2. Avrasyacılık Akımı	23
1.3. Temel Belgeler Işığında Dış Politika	28
1.4. Primakov Doktrini	35

İKİNCİ BÖLÜM

Rusya'nın Dönüşümü: Putin Dönemi Dış Politikası

2.1. İç Politika Gelişmeleri	43
2.2. Putin'in İktidarının Dış Politika Açısından Anlamı.....	50
2.3. 11 Eylül 2001 Saldırıları'nın Rus Dış Politikası Üzerine Etkileri.....	57
2.4. ABD'nin Irak'a Müdahalesi ve Rus Dış Politikası	63
2.5. Putin'in İkinci Dönemi.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NATO ile İlişkiler: Süreklilik ve Değişim Unsurları

3.1. Rus Dış Politikasında NATO'nun Algılanışı.....	72
3.1.1. İç Politik Akımlar Açısından NATO'nun Genişlemesi.....	73
3.1.2. Rus Dış Politikasında NATO'ya Alternatif Yaratma Çabaları.....	77
3.2. NATO-Rusya Federasyonu İlişkileri ve Süreklilik Arayışları.....	84
3.2.1. “Barış İçin Ortaklık”a Rusya'nın Katılımı.....	84
3.2.2. İlişkilerin Kurumsallaşması ve NATO-Rusya Federasyonu Kurucu Senedi.....	92
3.3. Kriz Dönemi: NATO'nun Kosova'ya Müdahalesi.....	99
3.4. Yeni Bir Başlangıç: NATO – Rusya Konseyi.....	107
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	136
Özet.....	150
Abstract.....	151

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ABM:	Anti Balistik Füze
AGİK:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA:	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
ASAM:	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BAB:	Batı Avrupa Birliği
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO:	Barış İçin Ortaklık
BM:	Birleşmiş Milletler
DOK :	Daimi Ortaklık Konseyi
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
ICBM:	Kıtalararası Balistik Füze
IFOR:	Uygulama Gücü
IMF:	Uluslararası Para Fonu
KAK:	Kuzey Atlantik Konseyi
KAİK:	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KFOR:	Kosova Güvenlik Gücü
KGA:	Kolektif Güvenlik Antlaşması
KGAÖ:	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KORA:	Karadeniz Orta Asya ve Rusya Araştırmaları
KP:	Komünist Parti
LDPR:	Rus Liberal Demokrat Partisi
MAP:	Üyelik Eylem Planı
MDA:	Merkez ve Doğu Avrupa
NAFTA:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
NATO:	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NRK:	NATO-Rusya Konseyi

PFPP:	Partnership for Peace
RF:	Rusya Federasyonu
RFE/RL:	Özgür Avrupa Radyosu
RUTAM:	Rus-Türk Araştırmalar Merkezi
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SFOR:	İstikrar Gücü
ŞİO:	Şanghay İşbirliği Örgütü
UAEA:	Uluslararası Atom Enerji Ajansı
UES:	Birleşik Elektrik Sistemleri
YFC:	Yugoslavya Federal Cumhuriyeti

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası ilişkilere hakim olan iki kutuplu sistem ile birlikte Soğuk Savaş dönemi de sona ermiştir. Soğuk Savaş'ın temelini oluşturan ideolojilerden birinin geçerliliğini yitirip, diğerinin hakim unsur olarak küresel alana yayılması bu söylemin temelini oluşturmuştur. Bu açıdan iki karşıt bloğu askeri, güvenlik ve politik anlamda bir arada tutma işlevi gören paktların varlığı da doğal olarak sorgulanan bir konu olmuştur. Varşova Paktı'nın feshedilmesine rağmen NATO'nun yapısal ve işlevsel anlamda dönüşüm içine girmesi Soğuk Savaş'ın miraslarından kolay kolay vazgeçilmeyeceğini göstermiştir.

Uluslararası hukukun yeni bir öznesi olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu yaşanan bu dönüşüm ile eş zamanlı olarak kabul görme mücadelesine girmiştir. NATO ile Rusya Federasyonu arasında 1990'ların başında kayda değer bir gerginlik yaşanmamıştır. Ancak, bu on yılın ikinci yarısında karşılıklı güvensizlik ve tehdit algılamalarına tanık olunmuştur. NATO'nun genişleme çabaları Rusya'ya uluslararası sistemde verilen değerini göstermesi açısından önemli bir gösterge olmuştur. Ruslara Çarlık ve Sovyet dönemlerinden beri benliğinde taşıdıkları anavatanın savunulması zorunluluğunu anımsatan NATO genişlemesi, Rus dış politikasının iç politik akımlar açısından yönlendirilmesini kolaylaştırmada da bir araç işlevi görmüştür. NATO'nun bizatihi varlığı ve eylemleri Rus dış politika çizgisinin ve gelişiminin saptanmasında anahtar bir konumda olmuştur. Rusya'nın geleneksel ve yaşamsal çıkar alanları ile NATO'nun genişleme politikasının örtüşme olasılığı bu merkezi konumu sürekli canlı tutmuştur. Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde çok önemli bir boyutu oluşturan NATO'nun Rus toplumunca ve politik seçkinlerince nasıl algılandığı, doğrudan dış politik açılımların çeşitliliğine ve bunların nedenlerinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Batı'nın NATO'ya atfettiği önemin Rusya'ya bakışı da yansıttığı anlayışı, sürecin şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Öte yandan Rusya'nın uluslararası sisteme ilişkin değerlendirmelerde vazgeçilmez bir devlet oluşu, Batı'nın NATO'ya ilişkin politikalarında temel belirleyen olma durumunu sürdürmüştür.

Uluslararası ilişkilerin ve dünya tarihinin anlaşılmasında önemli yere sahip olan bir devletin dış politikası, uluslararası sistemin geleceğini doğrudan ilgilendiren bir unsurdur. Rusya ile Batı'nın siyasal davranışları bu sürecin belirlenmesinde ayrılmaz boyutları oluşturmaktadır. Bu açıdan Rusya'nın Soğuk Savaş'ın başından beri varlığını sürdüren NATO ile yaşadığı ilişkinin süreklilik ve değişim unsurları hem bu devletin dış politikasını hem de karşılıklı algılamaların gerçekliğini yansıtması açısından önemlidir. Bu konuyu salt ikili ilişkiler düzeyinde inceleyen çalışmalar yanında, bu çalışma Rus dış politikasının dönemsel olarak farklılık ve benzerliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Rusya'nın kendine özgü oluşu ve siyasi tarih açısından önemi bu çalışmanın oluşturulmasına yön veren temel unsurdur.

Bu bağlamda araştırmada öne sürülen en temel varsayım Rus dış politikasının dönemsel olarak gösterdiği değişkenliğin ve sürekliliğin anlaşılmasında NATO'nun büyük bir öneme sahip olduğudur. Batı'nın ekonomik ve siyasi politikaları ile dolaylı ya da doğrudan etkilediği Rus dış politikası, NATO ile ilişkilerine özel bir önem vermiştir. İlişki süreci Batı'nın Rusya'yı izole edildiği düşüncesinden uzak tutmak ve aynı anda kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amaçlarını barındırmıştır. Bu açıdan NATO genişleme süreci, doğal olarak Rusya ve Batı'nın çıkarlarının çatıştığı ve Rus dış politika çizgisinin belirlenmesinde hayati bir dış etmen olmuştur. Tezin diğer bir varsayımı da bu noktada Rus dış politika karar vericilerinin Batı'nın algılamasının farkında olduğu ve dönemsel olarak Rusya'nın gücünü optimum kullanmaya çalıştığıdır. NATO'ya karşı AGİT'i alternatif haline getirme ile “yakın çevre” politikası gibi bölgesel hakimiyet kurma çabalarının gündeme gelmesi bu açıdan değerlendirilmelidir.

Bunlara ilaveten Rusya'nın ekonomik açıdan Batı'ya gereksinimi ve asimetrik bağımlılığı Rus dış politikasının NATO dahil diğer politik manevra alanlarında hareket etme kabiliyetini sınırlamıştır. Rus karar vericiler, iç politik akımların “kimlik” vurgusu üzerinden yaratılan politika tercihlerini bu gerçek ışığında değerlendirmek zorunda kalmıştır. Rusya'nın ekonomik ve siyasi gücünün Rusya'yı uluslararası politikada “bulunması gereken” yere taşıması gerekliliği ve Batı ile yaşanan asimetrik ilişki ağının kırılması zorunluluğu gündemden düşmeyen tartışma konuları olmuştur.

Çalışmanın önemli bir varsayımı da NATO genişlemesinin NATO-Rusya ilişkilerinin ağırlıklı yanını oluşturduğu ve Rusya'nın Batı ile ilişkilerini etkileyen en önemli gelişme olduğudur. Sovyetler Birliği'nin ardılı olan Rusya, NATO genişlemesini anlamsız ve kendi güvenliğine tehdit olarak algılamıştır. İttifak ise Rusya'nın tepkilerini Soğuk Savaş'ın tortuları biçiminde değerlendirmiştir. Avrupa güvenliğinin Rusya'sız sağlanamayacağı gerçeği ile bu devletin uluslararası politikada sahip olduğu önem yadsınmadığı için NATO-Rusya ilişkilerinin tesisi ve sürekliliği elzem olarak görülmüştür. Bu açıdan Rus siyasal seçkinlerine siyasi yaşamlarında önemli bir koz olan NATO genişleme politikası aynı zamanda Rus iç politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Rusya, NATO ile ilişkilerini uluslararası politikada eşit haklara sahip büyük bir devlet olarak kabul görmesini sağlamak ve sürdürmek açısından fırsat olarak görmüştür. Rusya'nın gücünün süreci durdurmaya yetmediği gerçeği karşısında Batı'dan belli tavizler sağlama amacı Rus dış politikası açısından ilişkilerin sürekliliğine temel oluşturmuştur. Özellikle ilk on yılda dış politikada ulusal çıkarların göz ardı edildiği eleştirileri iç politikada “kimlik” tartışmalarıyla örtüşmüştür.

Rusya'nın genelde Batı, özelde ABD ile girdiği ilişkinin düzeyi NATO ile ilişkileri ve genel dış politika çizgisini doğrudan etkilemiştir. ABD ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişim dinamiğinde işbirliği boyutu ağırlık kazandıkça, NATO-Rusya ilişkileri de bu yönde paralellik göstermiştir. ABD'nin çıkarlarının yönlendirdiği NATO'nun çıkarlarının Rus ulusal çıkarlarıyla örtüşmediği zamanlarda ilişkilerde işbirliği yerini gerginliğe bırakmıştır. Bu varsayımdan yola çıkarak çalışmada NATO-Rusya ilişkileri anlaşmazlık ve uzlaşmaları birarada barındıran bir süreç olarak ele alınmış, çatışma-işbirliği dengesi açısından sorgulanarak örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezde “dış politika” kavramı, Rusya'da ve uluslararası arenada yaşanan, iktisadi, sosyal, siyasal ve güvenliğe ilişkin gelişmeler ile etkileşim içinde olan ve bu etkileşimi yansıtan bir süreç olarak analiz edilmeye çalışılmaktadır. Dış politikanın bu geniş çaplı ilişki ağından ve unsurlarından ayrılmaksızın oluşturulma süreci ve dönemler arası gösterdiği farklılık ve sürekliliklere ilişkin analizi, NATO-Rusya ilişkilerinin gelişim dinamiği özelinde incelenmiştir.

Dış politika analizlerinde sıkça kullanılan “alternatif” kavramı çalışmada NATO’ya karşılık olarak yeterli kapasite, gerekçe ve gerçekliğe sahip dış politik açılımların uluslararası politikada savunulmasını tanımlamak için kullanılmıştır. Bu açıdan dış politika açılımların her birinin alternatif olarak tanımlanmadığı ve ayrıma gidildiği de belirtilmelidir. Alternatif yaratma ve uygulama kabiliyeti dış politikanın etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Bununla beraber “alternatif” olarak görülen bir açılımın gerçekleşmesini sağlama, Rusya’nın dönemsel olarak sahip olduğu ekonomik, siyasi ve askeri güç kapasitesine bağlı bir konudur. Bu açıdan karşılıklı çıkarlar farklılık gösterdiği için uluslararası gelişmelerde yeterli desteği almada zorlanması ve uluslararası politikanın gündeminin genel olarak Batı tarafından belirlenmesi, açılımların etkinliğini ölçmek açısından önemli nedenler olarak göze çarpmaktadır.

Araştırmada sık sık kullanılan “dönüşüm” kavramı, uluslararası hukuk öznelerinin yapısal dönüşümlerine atfen kullanılmaktadır. Ekonomik, sosyal, hukuksal ve siyasi anlamda iyileşmeyi ve koşullara uyum göstermeyi ifade eden dönüşüm uluslararası ilişkilere sıfır toplamlı bakıştan pozitif toplamlı bir algılamaya geçişi de ifade etmektedir. Ancak NATO’nun eylemleri ve genişleme politikaları Rusya’da bu geçişi sınırlayan ve tehlikeye sokan bir gelişme olmuştur. NATO’nun Soğuk Savaş sonrası yaşadığı işlevsel ve kurumsal farklılaşmayı, alansal yayılmayı ve insancıl müdahaleleri içeren dönüşümü ile Rusya’nın yaşadığı değişimin çakışması doğal olarak sorun oluşturmuştur. Batı literatüründe 1990’lı yıllarda Rusya’nın yaşadığı değişim “geçiş dönemi” olarak adlandırılmıştır. Ekonomik anlamda daha bağımsız bir pozisyon almayı, politik anlamda iddialı ve Rus ulusal çıkarlarını gözetken politikaların arkasında durmayı ifade eden “dönüşüm” ise 2000’li yıllara ilişkin tanımlanmıştır. Bu açıdan bu değişim ve dönüşüm yıllarının incelenmesi, Rus dış politikasının ve NATO-Rusya ilişkilerinin analizinde önemli ipuçları vermektedir.

Rusya’nın SSCB sonrası yaşadığı siyasi, ekonomik ve toplumsal bunalımın aşılma çalışıldığı Başkan Yeltsin liderliğindeki dönem ve bu koşullar altında izlenen dış politika tezin birinci bölümünde incelenmektedir. Tezin temel varsayımına ulaşmada Rusya’nın karşı karşıya kaldığı zorlukları ve yaşadığı iç ve dış dinamikleri açıklığa kavuşturmak çok önemlidir. Rusya’nın tarihi gelişiminde

örnekleri bulunan Batılı yada Doğulu kimliğe atıfla temellenen siyasal düşünce akımlarının ve dış politika yapım sürecini etkileyen aktörlerin mücadeleleri bu bölümde açıklanmaya çalışılmaktadır. Sosyo-ekonomik koşulların, siyaseti yönlendirirken dış politika çizgisini de etkilediği ve Batı'nın bu algılamadan nasıl bir pay aldığı da araştırma konusu yapılmaktadır. Rusya'nın siyasal dönüşüm sürecinin dış politikadaki değişime ve bunun genel olarak Rusya-Batı ilişkilerine yansımaları tartışılmaktadır. Dış politikanın seyri belirlenirken Rusya Federasyonu temel belgelerine değinilerek dış politik açılımlar ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Rusya'nın adeta ekonomik, siyasal ve sosyal boyutlu toparlanma aşamasına girdiği Putin Rusyası'nın yaşadığı dönüşüm ve bunun dış politikaya etkileri ikinci bölümde anlatılmaya çalışılmaktadır. Dış politikanın daha gerçekçi, pragmatik ve faydacı yönü anlatılırken, gözden geçirilen temel belgelerden ve bu yöndeki ulusal ve uluslararası gelişmelerden yararlanılmaktadır. Güçlü ve merkezi bir devlet inşası yolunda ekonomiye verilen önem ile 11 Eylül sonrası yeni güvenlik ortamının dış politika oluşumundaki yeri tartışılmaktadır. Siyasal düşünce akımları ile dış politika oluşumunu etkileyen aktörler yine bu bölümde araştırma konusu olmaktadır. Uluslararası dinamiklerin değişiminin etkisinde dış politikada meydana gelen süreklilikler ve farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise çalışmanın temel varsayımına ilişkin inceleme konusu olan NATO-Rusya ilişkilerinin her iki dönem açısından gösterdiği düzey, Rus dış politika çizgisinin gelişimini anlamak için karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Rus toplumunda ve yöneticilerinde NATO'nun algılanışı ortaya koyularak Rusya açısından ilişkilerin tarihsel ve toplumsal temeli anlaşılmaya çalışılmaktadır. Rus dış politikasının NATO'ya karşılık yaratmaya çalıştığı açılımlar incelenerek, bu açılımların alternatif olma özelliği ve gerçekliği tartışılacaktır. Rusya'nın NATO genişleme dalgalarına ilişkin tutumu, bu tutumlarda meydana gelen değişimler ve nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Karşılaştırma niteliğindeki bu bölümde ikili ilişkiler düzeyinde süreklilik arayışlarına geniş yer verilecektir. Bu bağlamda NATO-Rusya ilişkilerinin işbirliği yada anlaşmazlık içeren boyutları incelenerek iki taraf arasında oluşan işbirliğinin gerçeklik zemini araştırılacaktır. Rusya'nın bağımsız bir dış politika izleme zorunluluğu yanında NATO ile ilişkilerin ne anlam ifade ettiği de araştırma konusu yapılmaktadır. 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan koşulların

doğurduğu Rusya-Batı işbirliğinin, Rusya'nın genel dış politika çizgisinde ve bölgesel politikalarında değişime yol açıp açmadığı da tartışılmaktadır.

Araştırma konusu edilen Rus dış politikasında temel bir belirleyen olarak NATO ve Rusya'nın bu uluslararası örgütle ilişkileri hakkındaki veriler çeşitli kütüphaneler (başta SBF olmak üzere Bilkent, Ortadoğu Teknik, Anadolu, Gazi, Uludağ Üniversiteleri Merkez Kütüphaneleri) ve internet adresleri taranarak elde edilmiştir. Rus dış politikasını sadece Rusya kaynaklı görüşler ile açıklamaya çalışmanın nesnellik taşımayacağı bilincinde olarak Batı dünyasının Rusya'yı algılamasına ve dış politikasına bakışına ilişkin kaynaklarına da yer verilmiştir. Kaynak taraması ve tarihsel analizler yapılarak ortaya koyulan bu çalışma, NATO veya Rusya'nın politikalarının arkasında yatan gerçeklere ulaşma kaygısı ve bu gerçekleri sorgulama amacı içinde oluşturulmuştur.

Soğuk Savaş'ın bittiğinin ilan edilmesinin ardından dillerden düşmeyen "Yeni Dünya Düzeni" bir türlü kurulamamıştır. ABD'nin bu isimle tüm dünyaya dayatmaya çalıştığı hegemonyası ise ciddi tepkilere yol açmaktadır. Sözü edilen "düzen" her nasıl kurulursa kurulsun onun içinde Rusya Federasyonu'nun yeri çok önemli olacaktır. Benzer biçimde dönüşen ve genişleyen NATO'nun da bu yeni düzen içerisindeki yeri tartışılmaz. İlk 15 yılda yaşanan ilişkilerin karşılaştırmalı bir değerlendirmesi, bundan sonraki gelişmelerin anlaşılmasına ışık tutacaktır.

I. BÖLÜM

İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER AÇISINDAN YELTSİN DÖNEMİ

RUS DIŞ POLİTİKASI

1.1. Geçiş Sürecinde Rusya Federasyonu'nda Genel Ekonomik ve Siyasi Durum

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına hakim olan iki kutuplu sistem, kutuplardan birinin önderi olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin çöküşü ile yerini yeni bir uluslararası ilişkiler ve değerler sistemine bırakmıştır. SSCB'nin ardından mirasının¹ büyük bölümünü devralan Rusya Federasyonu (RF) yeni bir uluslararası hukuk sujesi olarak uluslararası sistemde yerini almıştır.

Aralık 1991'de iki kısa hafta içinde SSCB'nin çöküşü ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkış hızı şaşkınlık uyandırıcı nitelikteydi.² Gorbaçov dönemi "glasnost" (politikada şeffaflık) ve "perestroyka" (ekonomide yeniden yapılanma) uygulamaları ile ortaya çıkan toplumsal bunalım, Birlik Cumhuriyetlerinin ardarda bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamasıyla yoğunluk kazanmıştır.

8 Aralık 1991'de RF, Ukrayna ve Beyaz Rusya bir Slav Birliği³ görünümü veren Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurmuşlardır. Ancak hem Rus liderlerinin politik açıklamalarının yönü hem de Ukrayna ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinin BDT'yi algılayış tarzları, BDT'yi Baltık ülkeleri hariç diğer eski Sovyet coğrafyasını kapsayan bir örgüt haline getirmiştir.

Rusya Federasyonu yeni coğrafi sınırları, bununla bağlantılı dış politika/güvenlik algılamaları ve ulusal kimlik tanımlamaları ile yeni dünya düzeni diye adlandırılan uluslararası sistemde varlığını koruma mücadelesine girmiştir. Rusya'nın başat bir güç, güvenilir bir ortak, yeni bir tehdit ya da figüran bir devlet mi

¹ Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde daimi üyelik (veto hakkı) , üst düzey teknoloji altyapısı ve nükleer silah kapasitesi, güçlü devlet yapısı ve eğitim düzeyi yüksek insan gücü söz konusu mirasın olumlu tarafları olarak göze çarpmaktadır. Bunalımlara neden olan durgun ekonomisi ve borç yükü ile siyasi krizlere neden olan bürokratik kurumların ve geleneklerin statükocu varlığı olumsuz taraflar olarak ortaya çıkmaktadır.

² Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası: Amerikan'ın Önceliği ve Bunun Gereklere, Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık, çev., İstanbul, Sabah, 1998, s. 82.

³ Ibid., s. 103.

olacağı belirsizliği⁴ uluslararası sistemin geleceği için önemli bir sorun olarak görülmüştür. Batı tarafından yüzyıllar boyunca gücünden korkulan bir ülke olan Rusya'nın olası güçsüzlüğünün ve yaratacağı sorunların endişe uyandırması da Rusya'yı yeni uluslararası sistemin geleceği açısından belirleyen konumuna yerleştirmiştir.⁵

Rusya'nın Sovyet sisteminden devraldığı ekonomik güçsüzlük, karşı karşıya kaldığı coğrafi kısıtlamalar, yeniden oluşturmaya çalıştığı hukuki ve siyasi yapıdaki dönüşüm sancıları “geçiş süreci” olarak adlandırılan 1990'lı yıllar boyunca hissedilmiştir. Yine de Rusya, SSCB'nin nüfusunun % 60'ını, yüzölçümünün % 76'sını, enerji kaynaklarının % 90'ını, sanayi gücünün % 65'ini ve askeri kapasitesinin ortalama % 70'ini bünyesinde barındıran bir devlet⁶ olarak “büyük güç” statüsüne sahip olmuştur.

Geçiş süreci boyunca devletin yeniden yapılanması çabalarından en çok etkilenen unsur Rus toplumunun kendisi olmuştur. Ekonomik dönüşüm sürecinin olumsuz yansımaları, örgütlü suçlar ve yolsuzluk gibi sorunların yanında birbirini izleyen hükümet değişiklikleri bu süreçte birinci dereceden etkili olan unsurlar olarak göze çarpmıştır. Merkez ile bölgeler arasındaki güç mücadeleleri ve Başkanlık birimi ile parlamenter sistem arasında “bunalım” yaratan yönetim boşlukları da sürecin istikrarsız durumuna katkıda bulunan diğer nedenler arasında gösterilmiştir.⁷

RF'nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve reform yanlısı ekibi, Rus toplumunu “Batı Modeli” çerçevesinde siyasi ve kültürel yönde dönüştürmek amacını taşımıştır.⁸ Bunu başarmak için de Batının maddi/manevi desteği aranmıştır. Batı ise özelde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya'nın iç politik gelişmeleri ve “reform programının” başarısı üzerine odaklanmıştır. “Yakın çevre”nin özel bir öneme sahip olmaya başladığı ve Rus dış politikasının daha iddialı

⁴ Rami Şaylıman, Çiğdem Şaylıman, “Rusya'nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu”, Erhan Büyükkakıncı, der., Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Ankara, Phoenix, 2004, s. 294.

⁵ Olga Alexandrova, “The Russian Threat-Real or Imaginary”, Wilfred von Bredow, Thomas Jager, Gerhard Kommel, ed., European Security, New York, Macmillan, 1997, s. 44.

⁶ Alexei Arbatov, “Russian Security Interests and Dilemmas: an Agenda For The Future”, Alexei Arbatov, Abram Chayes, Antonia Hnadler, der., Managing Conflicts in the Former Soviet Union, London, MIT Press, 1997, s. 414.

⁷ Erhan Büyükkakıncı, “Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar”, Büyükkakıncı, der., op.cit., s. 139.

⁸ Yaşar Onay, Rusya ve Değişim, Ankara, Nobel, 2002, s. 108.

hale geldiği 1993 yılında bile eleştiriden imtina eden Batı, Yeltsin'i karşılaştığı zorluklarda yalnız bırakmak istememiştir.⁹

Batı merkezli politikalar ışığında Ocak 1992'den itibaren ekonominin liberalleştirilmesi ve özelleştirme politikaları hızla uygulamaya başlanmıştır. "Radikal liberal" olarak nitelenen Yegor Gaydar'ın yönetimini üstlendiği ve Anatoli Çubais tarafından uygulamaya konulan "reform" paketi kararlı biçimde uygulamaya konulmuştur. Ancak bu reformlar Rus toplumunda istikrar ve refahtan ziyade yoksulluk ve iç karışıklık getiren çabalar olarak değerlendirilmiştir. Bir yıl içinde fiyatların 26 kat artması, halkın bankalardaki birikiminin erimesi, yüz bini aşkın işletmenin özelleştirilmesi Rusya'da ulusal sermayenin önemli bölümünü özel mülkiyete dönüştürmüştür. Her yerleşim biriminde "kapitalist" yaratmak amacı ile yola çıkan reformlar halk kesimlerinin çoğunluğunu yoksullaştırmıştır.¹⁰ Bu haliyle Rus ekonomisi 1929 yılında ABD'de yaşanan "Büyük Depresyon"u andıran yapısal bir çöküşün deneyimini hatırlatmıştır. Batılı liberal ekonomistler tarafından özenle uygulanan "Şok terapisi", Rusya'da petrol, gaz ve hammadde ihracatında önemli bir artış sağlamıştır. Ancak asimetrik bağımlılığa giden bir süreci andıran ekonomik gelişmeler, Rusya'nın Batının hammadde deposuna dönüştüğü ve "Kuveyleşme"¹¹ olgusunu yaşadığı şeklinde eleştirilere maruz kalmaktaydı.

Rus ürünlerinin dünya pazarlarına açılışı ve fiyatlardaki düşüş ile birlikte ihracat-ithalat dengesi ise 1995 yılı itibariyle % 10 oranında bir artış göstermiştir. Doğu Avrupa, BDT gibi öncelikli ticaret alanlarına % 44'lerden % 24'lere kadar düşen ihracat, Rus tüketicilerinin Batılı ürünlere yönelik tercihleri ile artan ithalatı karşılayamaz duruma gelmiştir.¹² Rus yöneticileri ise Batı dünyası ve kuruluşları ile eklemlenme ve "medeni dünyası"nın bir parçası olma amacı içinde içteki reform programına destek arayışındaydı. Yeltsin, oldukça sancılı olan bu geçiş sürecinde iç politik istikrarı ve ekonomik refahı gerçekleştirerek liderliğini sağlamlaştırmak için Batı ile ikili ve/veya çok taraflı görüşmeler yapmaktaydı.

⁹ Paul Kubicek, "Russian Foreign Policy and the West", *Political Science Quarterly*, 114/4 (2000), s. 551.

¹⁰ Hakan Aksay, *Merhaba Rusya*, Moskova, RUTAM, 2005, s. 17.

¹¹ Peter Rutland, "Russia's Unsteady Entry into the Global Economy", *Current History*, 95/603 (October 1996), s. 326.

¹² *Ibid.*, s. 324.

1991-1995 yılları arasında ABD'den eski Sovyetler Birliği ülkelerine gelen 8.7 milyar dolarlık yardımın 4 milyar doları, 11 milyar dolarlık kredinin de yine 4 milyar doları Rusya'ya gitmiştir.¹³ Bu dönemde Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve G-7 gibi uluslararası ekonomik düzenin işleyişini belirleyen kuruluşların Rusya ile ilişkilerinde bir ivme söz konusudur. Karşılanması gereken standartlar öne sürülse de, bu kuruluşlar Rusya'daki liberalleşme ve demokratikleşme çabalarının sekteye uğramamasına öncelik vermiştir. Bu doğrultuda, Nisan 1992'de G-7 ülkeleri Rusya'ya 24 milyar dolarlık (10 milyar doları borç olarak) bir yardım paketi açıklamıştır. Demokratikleşme, serbest piyasa modeli ve sosyal düzenlemeler temelindeki standartlar Rusya'da tam olarak karşılanmadığı için bu paketin çoğu salıverilmemiştir. Ancak 25 Nisan 1993'te Başkanlık ve anayasa referandumu öncesi Yeltsin'in reform girişimlerine destek amaçlı bir başka yardım paketi öngörülmüştür. 1994 ve 1995'te ise Dünya Bankası, Rusya'ya 2.3 milyar dolar vermeyi onaylamıştır.¹⁴

Tabii ki yardımların geri ödemeli olduğu, ekonomiyi istikrarlı bir durumdan ziyade borçlu bir niteliğe büründürdüğü ve Rus halkı için yeterli olmadığı oluşan ekonomik ve toplumsal yaşam şartları ile ortaya çıkmıştır. Rus toplumunun büyük bir kesimi çok zor şartların yaşandığı 1991 ve 1992 yıllarında Batı'dan gelen hayati ve insani yardımlardan ilk zamanlarda memnun kalmıştır.¹⁵ Ancak hem yardım istemekten duydukları hem de Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile yaşadıkları gurur incinmesi onları psikolojik açıdan yaralamıştır. Gorbaçov döneminden başlayan ekonomik ve toplumsal çöküntü ile eski düşmanların yardımına muhtaç olma hali, Rusya'nın tarihten gelen kendine özgü ve özerk olması gerekliliği düşüncesini canlandırmıştır. Bu duygu ve düşünceler sosyolojik, psikolojik ve ekonomik sonuçları açısından Rus iç ve dış politik davranışlarına doğrudan yansımıştır.

“Kriz” söyleminin yaygın hale geldiği bu dönemde toplumun yaşadığı zorlukları ve sonuçlarını göstermesi açısından Rusya'da çocuk ölümleri oranı, doğum oranı ve ortalama yaşam süresi önemli kriterler olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹³ Anatol Lieven, “Ham Fisted Hegemon: the Clinton Administration and Russia”, *Current History*, 98/630 (October 1999), s. 309.

¹⁴ Rutland, *op. cit.*, s. 328.

¹⁵ Robert D. Blackwill, “The Context of Russian Foreign Policy”, Robert D. Blackwill, Rodric Braithwaite, Akihiko Tanaka, ed., *Engaging Russia: a Report to the Trilateral Commission*, New York, the Trilateral Commission, 1995, s. 16.

Rusya’da insanların yaşama umutlarının zayıfladığı şeklinde yorumlanabilecek ortalama yaşam süresi, 1989’da 64 iken 1994 yılında 57’ye düşmüştür. 1999 yılında ise hafif bir artış ile 60 yaş sınırına yükselmiştir.¹⁶ Çocuk ölüm oranlarının bir ülkede sağlık sisteminden ekonomik refah seviyesine kadar birçok olguya referans olabileceği düşünüldüğünde bu göstergedeki değişimler Rusya’nın yaşadığı toplumsal bunalımı açıkça yansıtmaktadır. Bu oran 1990 yılında binde 17,6 iken, 1993 yılında binde 20,3’e ulaşmıştır. İlk yıllardan uzaklaştıkça iyileşme gösteren (1998’te binde 16,5) bu oran gelişmiş dünyanın diğer ülkeleri ile kıyaslandığında çok yüksek kalmaktadır.¹⁷ Doğum oranları açısından bakıldığında Rusya’daki sosyo-ekonomik koşullar, kadın başına düşen çocuk sayısındaki düşüş ile nüfusun azalması arasındaki doğru orantıyı açıklamada da öne çıkmaktadır.

Reform sürecinde, Sovyet sistemin yerleştirmiş olduğu diğer değerlerin yanında kadın erkek eşitliği dengesinin de bozulmaya başladığı görülmüştür. Ekonomik kriz nedeniyle genel bir soruna dönüşen işsizlik ve psikolojik bunalımlar alkolizm ve uyuşturucu madde bağımlılığına yol açmıştır. Bunun ötesinde aile parçalanmaları, kimsesiz çocukların yaygınlaşması, çalışma yaşının düşmesi ve kadınların ahlak dışı yollarla çalışma eğilimleri toplumdaki değer yargılarını alt üst etmiştir. Tüm bunlar da örgütlü suç odaklarının artması için önemli bir araç olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸ Doğal olarak bu durumdan şikayetçi olan Yeltsin ise bu tip suç odaklarının Rusya devletinin geleceğini tehdit eden bir durum aldığını belirterek iç koşulların gidişatının vahametini ortaya koymuştur.¹⁹

İç politik yaşantıda da hem sosyo ekonomik koşullar hem de dış politika seçenekleri açısından Batı eksenli politika yürüten hükümete karşı eleştiriler ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Aslında ortaya çıkan farklı görüşler kökünü Rus tarihinden alan fikir akımlarının Rusya’nın uluslararası düzlemdeki yerine, ulusal kimliğine ve kimin tarafından yönetileceği mücadelesine dair bir görüş ayrılığını yansıtmaktaydı.

¹⁶ Emmanuel Todd, *İmparatorluktan Sonra Amerikan Sisteminin Çöküşü*, Gülser Çetin, çev., Ankara, Dost Yayınları, 2004, s. 137.

¹⁷ *Ibid.*, s. 138.

¹⁸ Merdanguli Agayev, “Rusya Federasyonu’nda Etnik Kökenli Suç Örgütleri ve Organize Suçlar”, Erhan Büyükkakıncı, der., *op.cit.*, s. 117.

¹⁹ Eugene B. Rumer, Celeste A. Wallender, “Russia: Power in Weakness?”, *The Washington Quarterly*, 27/1 (2003/2004), s. 57.

Rusya'nın uluslararası davranışlarının ve yerinin tahlili için mücadele iç politik hayatta sürerken, diğer bir hakimiyet alanı da dış politika karar alma süreci idi. 1992 yılının başından itibaren Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev yönetimindeki Dışişleri Bakanlığı, dış politikaya hakim iken daha sonraki dönemlerde beş ayrı politik aktör²⁰ ile mücadele etmek zorunda kalmıştır; Başkan ve Başkanlık Birimi, Güvenlik Konseyi²¹; Yüksek Sovyet ve Devlet Duması ile Özel Komiteler; Savunma Bakanlığı ve Dış Haber Alma Servisi. İç politik yapının her katmanından devlet dışı aktörlerin ya da hükümet içi unsurların bu mücadeleleri, Rus devletinin ulusal çıkarlarını kendi grubunun çıkarları doğrultusunda tanımlama ve kendi özerklik alanını yaratma çabasıdır.

Rusya'da karar alma süreçleri ve güçler ayrımındaki dengesizliklerin aşılması için Aralık 1992'den Ekim 1993'e kadar süren ve "iki başlılık"²² olarak adlandırılan Yeltsin ile Devlet Duması arasındaki bunalımlı dönemin sona ermesi zaruri bir hal almıştır. Rus siyasal sistemine göre yasama organı karşısında siyasal açıdan oldukça güçlü bir Başkan yer almaktaydı. Bu bunalım sürecinin temelinde de bu yetkisel karmaşanın aşılması sorunu yatmıştır. Yeltsin, Nisan 1993'te yapılan referandumdan²³ başarıyla çıktıktan sonra, yasama organına karşı giderek daha uzlaşmaz ve sert bir tutum izlemiştir. Yasama organı da, "devlet iktidarının en yüksek organı" sıfatı ile Yeltsin'in reform çabaları başta olmak üzere her eylemine direnmiştir. Ruslan Hasbulatov'un başını çektiği Duma kanadı, Yeltsin'in istifasını istediği gibi sonuçsuz kalan bir "Impeachment" (Cezai sorumluluk) denemesinde de bulunmuştur.²⁴

²⁰ Dov Lynch, Russian Peacekeeping Strategies in the US: The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan, New York, The Loyal Institute of International Affairs, 1999, s. 38.

²¹ Mayıs 1992'de kurulan bu Konsey savunma, güvenlik ve dış politika konularındaki kararların alınmasında merkezileşme amacı ile kurulmuştur. Büyükkakıncı, op.cit., s. 143. Ayrıca Konsey'in savunma sanayisine yakın eski generaller/askerler ile güvenlik birimlerinin bürokratlarını barındırması, askeri ve güvenlik merkezli yaklaşımların Rus dış politikasında doğrudan hissedilmesine sebep olmuştur.

²² Cengiz Erişen, "Rusya Federasyonunda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", Erhan Büyükkakıncı, der., op.cit., s. 175.

²³ Referandumda seçmenlere sorulan sorular şu şekildedeydi: 1. Yeltsin'in liderliğini onaylıyor musunuz? 2. Yeltsin'in sosyal ve ekonomik politikalarını onaylıyor musunuz? 3. Başkanlık için erken seçim yapılmasını istiyor musunuz? 4. Yasama organı için erken seçim yapılmasını istiyor musunuz? İlker Gökhan Şen, Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:52, 2004, s. 76.

²⁴ On dördüncü yüzyıldan beri İngiltere'de uygulanan bu usule göre Avam Kamarası Bakanları suçlama, Lordlar Kamarası da Bakanları yargılama yetkisine sahipti. Cem Eroğul, Anatüzeve Giriş

SSCB'nin dağılmasından sonra miras kalan kurum ve yasalar Rusya'da modern ve demokratik bir toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildi. Yeni bir anayasaya duyulan gereksinim, reformların meşruluğunun ve istikrarın sağlanabilmesi için gerekliydi. "Beyaz Ev" krizi²⁵ olarak adlandırılan Ekim 1993 olaylarının altında aslında anayasa yapımı üzerindeki fikir ayrılıkları bulunmaktaydı. Siyasi bir bunalıma dönüşen bu süreç, Yeltsin'in Rus askeri gücünün desteğini alarak "demokrasiyi" korumak için müdahalesi ile sonuçlanmıştır. Bu gelişmeden sonra kendi anayasa tasarısı parlamento seçimleri ile eşanlı bir şekilde referanduma sunulmuştur. Zaman itibariyle anayasayı ön incelemeden geçirecek demokratik bir organın olmayışı ve yakın zamanda bir Başkanlık seçimlerinin olmayışı Yeltsin'in kendisini rahat hissetmesini sağlamıştır.²⁶

Yeltsin, bu şekilde yasama organı ile arasındaki bunalımlı durumu lehine çevirse de Rusya'nın temel istikameti olan Batı (Batı Avrupa ve ABD) yönelimli politiklardan hoşnut olmayanların sayısı artış göstermekteydi. Bu görüşler ise, dış politikanın yönü ve içeriği, Rusya'nın kimlik sorunu, büyük güç olması gerektiği üzerinde yoğunlaşıyordu. Diğer bir açıdan ise gözlemlerde ve yapılan anketlerde toplumda dış politika önceliklerinden ziyade sosyo-ekonomik koşulların sonucu olan bunalım hissini önem taşıdığı ortaya çıkmaktaydı. Bu açıdan Rus toplumu günlük yaşam dertleri, kendisinin ve çocuklarının geleceği açısından konulara bakıyordu.²⁷ Bu görüşlerin politik hayata yansımaları açısından ise Rusya'da 1993 Parlamento Seçimleri öğretici ve yol gösterici olmuştur.

Seçim sonuçları reform yanlıları açısından ağır bir yenilgi olarak kabul edilmiştir.²⁸ Milliyetçi-muhafazakar görüşlere sahip politik akımların seçim

(Anayasa Hukukuna Giriş), Ankara, İmaj Yayıncılık, 2000, s. 46. 1993 yılı Rusya Anayasası'na göre "Impeachment" uygulaması, Rusya Devlet Başkanı'nın cezai sorumluluğundan dolayı "Vatana İhanet" ve diğer bazı suçlardan Federasyon Konseyi ve Duma'nın toplam üye sayısının 2/3'ünün kararıyla yargılanabilmesidir. Bu açıdan Yeltsin, Başkanlık süresi boyunca on defa Impeachment denemesi ile karşı karşıya kalmıştır. Şen, op.cit., s. 117-124.

²⁵ Onay, op.cit., s. 112.

²⁶ Şen, op.cit., s. 79.

²⁷ Robert D. Blackwill, "Trilateral Policies Towards Russia", Blackwill, Braitwaite and Tanaka, ed., op.cit., s. 47.

²⁸ Seçimde reform karşıtı güçleri temsil eden Liberal Demokrat Parti (LDPR) ve Komünist Parti (KP)'nin başı çektiği politik kanat toplamda 197 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Yeltsin ve dolayısıyla reform yanlısı politik kanatta olan Rusya'nın Seçimi ve Yavlinski Bloğu toplam 132 milletvekili çıkarabilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi ve açıklama için bkz., Michael Mc Faul, "Russian Politics: the Calm Before the Storm?", Current History, 93/585 (October 1994), s. 313-319.

başarısına yönelik Batı'nın duyduğu endişeye karşılık Yeltsin Rusya'yı demokratik bir devlete dönüştürmeye ve Batı yanlısı politikaları sürdürmeye kararlıydı.

Bu kararlılığının yanında, ekonominin kötü gidişinden sorumlu Yegor Gaydar ile katı mali politikaları ile bilinen Maliye Bakanı Boris Fyodrov Duma ile işbirliği ortamı yaratabilmek için hükümet dışı kalmıştır. Diğer yandan ise reformların yavaşlaması ve dış politikanın daha iddialı bir hal alması Batılı ülkeleri endişelendirmiştir.²⁹

Rusya, “reform” çabaları ve “kriz” söylemi ile geçen ilk yıllarında bir yandan da bunlardan doğrudan bağlantılı bir şekilde kendini tanımlama sürecine girmiştir. İç ve dış faktörlerin etkileriyle belirlediği kimlik inşası üzerinden dış politika yapım süreci farklı akım ve çıkarların uygulama alanı olmuştur.

1.2. Kimlik Sorunsalı Üzerinden Dış Politika Yaklaşımları

Rusya'nın ulusal kimliğini bulma sürecinde yaşayacağı belirsizlik hali, uluslararası sistemin geleceğinin ve diğer devletlerin dış politik davranışlarının belirlenmesinde doğrudan etkili bir unsurdur. Bunun önemini Gilbert Achcar şöyle belirlemektedir:³⁰ “ Rusya'nın belirsiz geleceği, ABD Başkanının üzerinde dolaşıp durduğu farklı siyasal denklemlerin temel bilinmeyenidir.”

Sovyetlerin dağılmasından sonra ulusal kimlik inşası sürecinde zorluk yaşayan Rusya geleneksel anlamda “öteki” üzerinden bir değerler bütününe ait olma ya da karşı olma güdüsü ile hareket etmiştir. Doğu ve Batı arasında sıkışma psikozunun, iki kültür/medeniyet arasında bir tercihten yana zorlaması³¹ içerideki düzenlemelerden uluslararası davranışlara kadar tüm değerlerin tanımlanmasında sıkıntı yaratmıştır. Bu algılama tarzı bazen Rusya'nın kendi iç dinamiklerindeki,

²⁹ Andrew Felkay, *Yeltsin's Russia and the West*, London, Praeger, 2002, s. 99-100. Özellikle ABD içinde “Önce Rusya” politikasının başını çekenler bu gelişmeler karşısında zorlanmaktaydı. Rusya'nın reform çabalarına odaklanan ve “medenî dünya” ile bütünleşmesini amaçlayan bu politikanın savunucularının başında gelen Strobe Talbott, duruma yönelik Rusya için “daha çok terapi, daha az şok” uygulanmasını öneriyordu.

³⁰ Gilbert Achcar, “Rasputin Satranç Oynuyor: Ne Yapmalı da Batıyı Yeni Bir Savaşa Sokmalı”, Tarık Ali, der., *Evrenin Efendileri*, Yavuz Alogan, çev., İstanbul, Om Yayınevi, 2001, s. 118.

³¹ Zeynep Dağı, *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*, İstanbul, Boyut, 2002, s. 143.

bazen de Batı'nın kendisini ve Rusya'yı tanımlama biçimindeki farklılıktan kaynaklanmıştır. Örneğin Batıların gözünde Rusya/SSCB hem Batılı hem de Doğuludur. Aynı zamanda Rusya, Asyatik Barbarlığını veya Doğulu despotizmini Batı'ya yaymaya çalışan emperyalist bir ülke olarak tanımlanmıştır.³² Batı dünyasını oldukça etkileyen S. Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezinde ise çatışmanın bir odağı olarak Rusya'nın kültürel açıdan "Doğulu" kimliği özellikle vurgulanmıştır.³³

Rusya'ya atfedilen "Batılı" veya "Doğulu" kimlik vurguları kökenini Rus tarihinde bulabileceğimiz Rus politik hayatına dair iki fikir akımının mücadelesini yansıtmaktadır. Rusya'nın eşsiz jeopolitik konumu ve medeniyet açısından özgünlüğü, tarihten beri mücadele içinde olan Atlantikçi ve Avrasyacı iki zıt fikir akımı Soğuk Savaş sonrası Rusyası için de başvurulabilecek referans noktalarını oluşturmuştur. Ira Strauss, bu iki akımın 18. ve 19. yüzyıllardaki Avrupacılık ve Slavofil akımlarının günümüzdeki yansımaları olduğunu belirtmektedir.³⁴ Diğer yandan her iki akımın kendi içlerinde ayrı fraksiyonlara ayrıldığı vurgulanmaktadır. Doğal olarak farklı düşünme yapıları Rusya'yı kimin ve nasıl yöneteceği ile Rusya'nın küresel sistemde nasıl bir yer alacağı sorusuna çeşitli cevaplar bulmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası Rusya'da uygulama alanı bulan bu iki politik ve kültürel akım, Rus ulusal kimliğinin "iç" ve "dış" boyutunun inşasını üstlenmiştir. Bu iki akımla sınırlı kalmayıp, bu ayrışmayı radikal reformistler, ılımlı reformist milliyetçiler ve aşırı milliyetçi-anti reformistler olarak sınıflandıranlar da bulunmaktadır.³⁵ Rus dış politikasında bu konuda yaygın olan üçlü bir ayırım daha bulunduğu belirtilmelidir.³⁶ Aleksander Soljenitsin önderliğinde Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan'ın içinde bulunduğu bir Slav Birliği'nin oluşumunu amaçlayan yeni Slav milliyetçileri literatürde yerini almaktadır. Yeni Batıcılar (Atlantikçiler ve Avrupacılar) Rusya'nın Batılı dünya ile bütünleşmesi gerektiğini

³² Ö. Göksel İşyar, "Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncenin Gelişimi ve Temel İlkeleri", Doğu Batı, 7/25 (2003-04), s. 180.

³³ Dağı, op.cit., s. 143.

³⁴ Ira Strauss, "Western Common Homes and Russian National Identities: How Far East Can the EU and NATO Go, and Where Does that Leave Russia?", European Security, 8/4 (Winter 2001), s. 4.

³⁵ Dağı, op.cit., s. 145.

³⁶ Ömer Göksel İşyar, Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu, İstanbul, Alfa, 2004, s. 16-17.

dile getirmektedir. Son olarak geçmişi 1920'lere dayanan yeni Avrasyacı paradigma, Rus kültürünü kendine özgü bir şekilde Doğu ve Batı bileşkelerinin bir sentezi şeklinde değerlendirmektedir.

Bu farklı politik düşünce akımlarının Rus dış politik davranışlarına yansımalarına baktığımızda Rusya'nın kendi ulusal çıkarları ve özgün kimliğinden yakınlaşma / uzaklaşma doğrultusunda bir pozisyon aldıkları görülmüştür. Kimlik bunalımını aşmak için öne sürülen bu düşünce seçenekleri, kesin ayırım çizgileri tam olarak belirlenmeyecek zaman dilimlerinde Rus dış politikasında başlıca belirleyen olmuştur.

1.2.1. Atlantikçi Akım

Büyük bir güç olarak Rusya, düşüş yaşadığı kriz yoğunluklu dönemde Avrupa'nın yeni hasta adamı ve ortaya çıkan bir nevi "Doğu Sorunu" olarak görülmüştür.³⁷ Rusya'nın uluslararası sistemdeki yeri ve kimliği kendi ulusal kimliği oluşumunu; içe dönük kimlik inşası da uluslararası kimliğini şekillendirmiştir. Rusya'nın Batı ile ekonomik ve siyasi entegrasyonu, ortaklığı ve istikrarlı, geniş bir Avrupa'nın inşasında yer alması,³⁸ Batı dünyasının öncelik verdiği konular olarak öne çıkmıştır.³⁹ Rusya'nın Batı ile ekonomi, politik ve kültürel her alanda eklemlenmesi çözüm olarak sunulmuştur. Piyasa ekonomisine geçiş ve demokratik bir rejim kurmak ekonomik ve siyasal düzende öncelikli görüşler olarak ortaya çıkmıştır.

Atlantikçi-Batıcı kadroların belirleyici olduğu 1991-1993 yılları arasında Rusya'nın seçimi net bir şekilde Batı idi. Aslında bu yöndeki düşünce Rus tarihinde daha önce Çar I. Petro ve Boris Çicerin gibi reform yanlıları tarafından dile getirilmiştir.⁴⁰

³⁷ Frank Umbach, "Russia as a 'Virtual Great Power': Implications for its Declining Role in European and Eurasian Security", *European Security*, 9/13 (Autumn 2000), s. 88.

³⁸ Strauss, *op.cit.*, s. 33

³⁹ Yuri N. Afanasyev, "Seems Like Old Times? Russia's Place In the World", *Current History*, 93/585(October 1994), s. 305.

⁴⁰ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 9. Çar I. Petro (1672-1725), 17. yüzyılın sonunda Avrupa uygarlığının temsil ettiği evrensel değerleri ve medeniyeti Rusya'ya tatbik ederek reformlar gerçekleştirmeye çalışmıştır.Çicerin gibi düşünürler ise 18.yüzyıl boyunca güçlü bir devleti ve hukuk düzeni ile ekonomik liberalizm karışımı bir Batıcılık anlayışı savunmuşlardır. Onay, *op.cit.*, s. 50-51.

Andrei Kozirev'in başını çektiği çağdaş yeni Batıcı akım ise "liberal uluslararası" yaklaşım olarak da adlandırılmaktaydı. Bu yaklaşım iki ana ilke üzerinde şekillenmekteydi.⁴¹ Liberal, demokratik ülkeler ortak çıkarları paylaştıkları için doğal müttefiklerdir. Kurumsalcı bakış açısından uluslararası kuruluşlar tek tek devletlerin çıkarlarının üstünde çıkarlara ve uluslararası ilişkilerde anahtar bir role sahiptirler. Rusya, bu görüş paralelinde Batılı kurumların ve devletlerin uluslararası sorunlarda karar ve çözüm sürecinde eşitlik temelinde davranmasını beklemekteydi. Rus politika karar vericileri, ekonomik ve politik alanlarda liberal-demokratik kurumlar inşa edilirken, büyük güç statüsünün kendiliğinden yerine geleceğini düşünmekteydi. Batılı uygar dünyanın bir parçası olmak için çıkar ve değerlerden bazı fedakarlıklarda bulunulmalıydı.⁴² Batı ve Batılı değerlerle tanımlanmış bir Rusya, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel referanslara iç ve dış politik hayatında yer vermeliydi.⁴³

"Görev" veya "sorumluluğa" sahip bir ortak olarak Rusya, Batı güdümlü dış politikasından pragmatik yararlar elde etmek amacındaydı. İçeride uygulanan "reform" süreci, istikrarlı bir şekilde Batı tarafından yardım ve yatırımlarla desteklenmeliydi. Kozirev, bu politik açılımların ahlaki olarak doğru ve Rusya'nın çıkarları için en iyisi olduğuna inanmaktaydı.⁴⁴

Avrupa'nın güvenliği gibi ulusal güvenliği doğrudan ilgilendiren konularda ise ABD'nin ve dolayısıyla Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) etkisinin sürdürülmesinden yana tavır alınmıştır. Bu güvenlik algılaması, Rusya'da tarihten gelen Batı'ya karşı duyulan aşağılık kompleksi, paranoya ve düşmanlık hislerini aşmanın yolu olarak analiz edilmiştir.⁴⁵ Batıcılar, güvenlikle ilgili konuları, Batı ile diplomasi üzerinden uzlaşarak ve Batı'nın başlıca örgütlerinde yer alarak çözmeyi yeğlemiştir.⁴⁶

⁴¹ Jim Headley, "Sarajevo, February 1994: the First Russia-NATO Crisis of the post Cold War Era", *Review of International Studies*, 29 (2003), s. 210.

⁴² Gerhard Mangott, "Dizlerinin Üzerine Çöken Dev: Rusya'nın Küresel Rolü Üzerindeki Yapısal Kısıtlamalar", Yılmaz Tezkan, haz., *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, y.y.y., Ülke Kitapları, 2001, s. 85.

⁴³ Vera Tolz, "Forging the National Identity and National Building in Post-Soviet Russia", *Europe Asia Studies*, 50/4 (1998), s. 1004.

⁴⁴ Hoadley, *op.cit.*, s. 24.

⁴⁵ Şaylıman, *op.cit.*, s. 298.

⁴⁶ Tolz, *op.cit.*, s. 1005.

Atlantistler/Batıcılar, tehdit algılamalarında Batı'dan ziyade Doğu'yu uzun dönemde Rusya'ya yönelik istikrarsızlık kaynağı olarak görmekteydi. Orta Asya, Afganistan veya Çin'den gelebilecek tehditlerin uluslararası sistem için önemli olacağını ve Rusya'nın bu tehditlere karşı Batı ittifakı içinde yer alması gerektiği belirtilmekteydi.⁴⁷

Gorbaçov'un yeni düşüncesinin bir ayağı olan "Ortak Avrupa Evi" aynı paralelde Batıcılar tarafından yeni eklenme süreci içinde de yerini almıştır. Bazı reform yanlıların düşüncesine göre NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) gibi kurumlarla Vancouver'dan Vladivostok'a kadar olan bölgede uluslararası güvenlik ve istikrarı garanti altına almaya yönelik yeni bir "Avro-Atlantik Topuluğu" oluşturulmalıydı.⁴⁸

Öte yandan "radikal İslam" tehdidinin Batı'nın desteğini ve ortak düşman söylemini kalıcı kılabilmek için bir araç olarak kullanılması bu görüşü paylaşanlar tarafından dile getirilen konular arasında olmuştur.⁴⁹ Batıcılar, Batı ile ilişkilerinde işbirliği ve diplomasiyi öncelledikleri yaklaşımlarını silahların kontrolü üzerine yapılan çeşitli görüşmelerde gösterme fırsatı bulmuştur. SSCB'den kalan bu çetrefilli konu üzerine Batı ile sürdürülen yakınlaşma politikası, Batılı liderler için de hayati önemdeydi.⁵⁰ Özellikle ABD, Rusya'nın nükleer silahlarının kontrolünü ve güvenliğini en ciddi sorun olarak algılamaktaydı. Bu silahların komuta ve denetimi üzerine duyulan şüphe, Batı'nın gözünde Rusya'nın potansiyel tehlike algılamasının sürmesine yol açmıştır.⁵¹

Rusya, bu dönemde Batı merkezli yaklaşımlarını göstermek için Balkanlar'da yaşanan çatışmaları önemli bir fırsat olarak görmüştür. Balkanlar, süper güçlerin mücadele alanı olarak ya da medeniyetler çatışması üzerinden algılanmamıştır. BM Güvenlik Konseyi ve AGİK üzerinden işbirliğini tercih eden Rusya, olaylara SSCB'nin son yılındaki perspektiften bakarak Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC)'nin ardılı devletlerin bağımsızlıklarını desteklemiştir. Bu

⁴⁷ Dağı, *op.cit.*, s. 153 .

⁴⁸ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 11

⁴⁹ Dağı, *op.cit.*, s. 153.

⁵⁰ Richard Latter, *Russia, its Neighbours and the Future of European Security*, London, HSMO Publication Centre, 1994, s. 19.

⁵¹ Alexandrova, *op.cit.*, s. 41-42.

politikanın gereği olarak da, BM Güvenlik Konseyi'nde 30 Mayıs 1992'de eski YFC (Sırbistan Karadağ) üzerine yaptırım öngören 757 nolu kararı onaylamıştır. Askeri eylemleri desteklemekten kaçınan Rus yönetimi, çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesinden ve son çare olarak güç kullanımından yana tavır almıştır.⁵²

Aynı dönemde eski Varşova Paktı üyesi ülkelerle ve Baltık ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmak amacı içine girilmiştir. Rus askeri birlik ve üslerinin çekilmesi sürecinde işbirliğine girilmişse de bu ilişkiler iç politik gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Özellikle Estonya ve Letonya'daki Rusça konuşan azınlıklara yönelik taleplerle gündeme gelen politik değişimler yaşanmıştır.⁵³ 1990'lı yıllar boyunca Rus diasporasına yönelik politik söylemler, Kaliningrad Sorunu ve NATO'nun bölgeye yönelik politikası Rus dış politikasında sık sık gündeme gelmiştir.

Batıcılar, bir diğer önemli bölge olan BDT ile geliştirilecek ilişkilere kuşku ile bakmaktaydılar. Rusya'nın bölgeye yönelik tarihsel yakınlığını yadsımamakla birlikte üstleneceği olası "özel bir misyon" ile medeni dünyanın bir parçası olma hedefi arasında çelişki görmekteydiler. BDT'ye karşı yükümlülükler, "Yakın Çevre" gibi jeopolitik nüfus alanları yaratma girişimleri, Rusya'yı Batılı değer ve kurumlardan uzaklaştırma tehlikesi taşımaktaydı. Bu bölgeye dönük herhangi özel bir misyon, emperyal kimliğini öne çıkarması ve iç reform çabalarını sekteye uğratması anlamına gelecekti.⁵⁴

Başkan Yeltsin, Batı'yı Rusya'nın sadece ortağı değil müttefiki olarak görmekteydi. Batı açısından ise içerideki ekonomik ve siyasi politikaların devamı için Yeltsin'in iktidarda kalması büyük önem taşıyordu. Clinton, Yeltsin'i Rusya'da ekonomik reformun, ilerlemenin ve demokrasinin başlıca sesi olarak değerlendiriyordu.⁵⁵ Tanıdıkları bir liderle birlikte hareket etmek çıkarları ile örtüşüyordu. Popülist söylemlerinin yanında ideolojik ve ekonomik koşulları iyi

⁵² Hoadley, *op.cit.*, s. 41-42.

⁵³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz., Mark Kramer, "NATO, the Baltic States and Russia: a Framework for Sustainable Enlargement", *International Affairs*, 4 (2002), s. 731-756.

⁵⁴ Alexei Arbatov, "Russian Foreign Policy Priorities", T.P. Johnson and S. E. Miller, der., *Russian Security After the Cold War*, Washington D.C., Brassey's, 1994, s. 34.

⁵⁵ Jerry F. Hough, "America's Russia Policy: the Triumph of Neglect", *Current History*, 93/585 (October 1994), s. 311.

okuyan biri olan Başkan Yeltsin siyasi iktidarına yönelik zor anlarında Batı'nın desteğini hep yanında bulmuştur.⁵⁶

O dönem için Sırbistan'da yaşanan radikal etnik temizliğin ABD yönetimi tarafından önceleri daha yumuşak geçirilmesi bu anlayışın yansımasıdır. Nisan 1993'teki referandumda Yeltsin'i zayıflatacak ve içeride Pan-Slavist ile radikal milliyetçi oluşumların güçlenmesine destek olacak şekilde hareket etmemeye çalışılıyordu. Mayıs 1993'te Yeltsin'in referandumu kazasız atlatmasından sonra ABD'nin politikasının sertleştiği görülmüştür.⁵⁷ Ekim olaylarında Yeltsin'in parlamento binasını bombalaması da, Batı tarafından demokrasiyi kurtarmak şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁸

Batıcılar, Rus dış politikasına belli hedefler için uzlaşmacı ve fedakar bir tutum takınılması gerektiğini empoze etmeye çalışmıştır. Eski Varşova Paktı üyesi ülkelerle tarihten gelen sorunlara çözüm aranmıştır. 1956 Macaristan İşgali, 1968 Çekoslovakya olayları ve Baltık devletinin işgali kınanmıştır. Toprak iddialarından vazgeçme eğilimi de kendini göstermiştir. Japonya ile Rusya arasındaki Kuril Adaları Sorunu ve Kaliningrad'ın durumu belli tavizler karşılığında çözüme kavuşturulmak istenmiştir.⁵⁹

“Uygar dünyanın” bir parçası olma amacı ile yola çıkan Batıcılar sosyo-ekonomik koşulları iyileştirerek halkın refahının sağlanması sayesinde Rusya'nın gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşacağını düşünmekteydiler. İçeride geniş halk kesimlerinde artan yoksulluk ve gurur incinmesi, ulusal çıkarı gözetmeyen tavizkar politikaların da etkisiyle Batıcıların kamuoyu desteğini içten içe azaltmıştır.

Bu güç kaybının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Batı sisteminin parçası olma süreci oldukça yavaş ve tahripkar olmuştur. Batı, Rusya'nın gösterdiği fedakarlıklara karşı, Rusya'ya eşitlik kaygısı içinde davranmamıştır. Batılı kurumlarda karar alma sürecinde Rusya yer bulamamıştır. Diğer bir açıdan Rusya,

⁵⁶ Erol Mütercimler, “Türkiye-Rusya İlişkileri ve Kafkasya'daki Gelişmeler”, Murat Metinsoy, Mustafa Eroğlu, haz., Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündem, İstanbul, Donkişot Yayınları, 2004, s. 223-224.

⁵⁷ Tanıl Bora, Bosna Hersek, Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası, İstanbul, Birikim Yayınları, 1999, s. 247-248.

⁵⁸ Elnur Soltan, “Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği”, Avrasya Dosyası Rusya Özel, 6/4 (Kış 2001), s. 38.

⁵⁹ Ludmila Selezneva, “Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism”, European Security, 11/4 (Winter 2002), s. 13-14.

kurulduğundan beri kimlik inşa edici objektif bir tehdit yoksunluğundan dolayı kendini tanımlayamamıştır.⁶⁰ Kendine özgü bir tanımlama sürecine, Batının Rusya'yı güçsüz duruma düşürme ve bunun yanında NATO'nun genişleme girişimleri katkıda bulunmuştur. Bu şekilde Rusya tarihsel tehdit algılamalarını uyandıran, ulusal çıkar ve güvenlik kaygılarına öncelik veren bir politika zemini bulmuştur.

İlk iki yıl boyunca sürdürülen radikal ekonomik reform programı ve sonuçları diğer bir neden olarak ortaya çıkmıştır. Fiyatların serbest bırakılması, devlet planlamasına son verilmesi ve özel girişimcilerin ekonomiyi sarması beklenenin aksine yoksulluğu arttırmış ve gelir dengesizliğini yükseltmiştir. Üretim rakamları 1991'den 1992 yılına % 23 düşerken, sonraki yıllar sadece özel sektör üretici durumuna gelmiştir. Ancak Rus halkı tüketemez hale gelmiştir. Rus halkı ise Batı'dan yeterince yardım alamadıklarını, Rusya'nın borç batağına doğru gittiğini ve bunun bir kısır döngü halini aldığını düşünür hale gelmiştir. Batı'nın hammadde deposu olma yolunda gittiğini düşünen Rus vatandaşları, eski günlere özlemlerini Aralık 1993 Parlamento seçimleri⁶¹ sonuçlarına yansıtmıştır.

Yeltsin, aslında daha Aralık 1993 seçim sonuçları ortaya çıkmadan içerideki muhalefetin sesini söylemlerine yansıtmıştır. Yeltsin'in Kozirev'in başında bulunduğu Dışişleri Bakanlığı'nı ve politikalarını eleştirmeye başlaması bunun açık göstergesiydi. Yeltsin'e göre Rusya emperyalist olarak etiketlenme korkusundan dolayı ulusal çıkarlarını koruyamıyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın görevi de Rusya'nın çıkar ve güvenliğinin temelinde dış politika yürütmek olmalıydı.⁶²

Batı ile "romantik dönem" olarak adlandırılan reform yanlılarının iktidarda bulunduğu dönem politikalarına birçok politik akımdan muhalefet gelmekteydi. Sadece milliyetçi ve komünistlerin oluşturduğu "kırmızı-kahverengi" koalisyondan değil aynı zamanda merkez akımlardan da protestolar yükseliyordu.⁶³ Merkezden

⁶⁰ Bruce D. Porter, "Russia and Europe After the Cold War: the Interaction of Domestic and Foreign Policies", Celeste A. Wallender, ed., the Sources of Russian Foreign Policy after the Cold War, Colorado, Westview Press, 1996, s. 134 .

⁶¹Bu seçimlerde muhalif kanat olan Zhirinovskiy'nin Başkanı olduğu Liberal Demokrat Parti (LDP) yüzde 22.9 ve Komünist Parti yüzde 12.4 oy oranına ulaşırken, Batı yanlısı olarak adlandırılan bloğu oluşturan Yegor Gaidar'ın Başkanı olduğu Rusya'nın Seçimi yüzde 15.5 ve Yabloko Bloğu ise yüzde 7.9 oy oranına ulaşabilmiştir. Mc Faul, op.cit., s. 314.

⁶² Mangott, op.cit., s. 85-86.

⁶³ Blackwill, "The Context of Russian Foreign Policy", Blackwill, Braithwaite and Tanaka, ed., op.cit., s. 16.

gelecek desteğe politik iktidarı için ihtiyacı olan Yeltsin, içeride ve dışarıda Rusya'nın büyük devlet⁶⁴ söylemine sık sık göndermeler yapmaya başladı.

Kozirev'in dış politika söyleminde de değişimler meydana gelmiştir. Batı merkezli politikalara dönük söylemleri tamamen sona ermiştir. Rusya'nın Batı tarafından eşit bir ortak olarak görülmediğini kabul eden Kozirev'in, Rusya'nın katılımı ile G-8 önerisi⁶⁵ yapması aslında önceki politikalarının devamı şeklinde görülmüştür. Bu dönemde başta Kozirev ve diğer reform yanlıları Rusya'nın reform çabalarının devamı için dışarıya karşı aşırı milliyetçi ve komünistlere yönelik "yabancılaştırma efekti"⁶⁶ düşüncesini öne sürerek Batı'dan sürekli daha çok yardım ve destek beklentisinde olmuştur.

Rusya'nın önemini ve itirazlarını göz önüne almayan Batılı devletlerin takındıkları tavır Yeltsin'in kamuoyu desteğini kaybetmesinde en önemli dış etkenlerden biri olmuştur. Özellikle Rusya'nın muhalefetine rağmen NATO'nun genişlemesi bu açıdan hayati bir rol oynamıştır. Rus dış politikasında gittikçe artan bir muhalefet ile karşılaşan NATO genişlemesine karşılık AGİK, daha aktif ve kapsamlı bir organizasyon statüsüne yükseltilmeye çalışılmıştır. Rusya, Batı ve Batılı kurumlardan ulusal çıkarlarına saygı göstermelerini beklemekteydi. Bunun yanında BM Güvenlik Konseyi ve AGİK gibi üyesi olduğu örgütler içinde veto hakkını kullanarak ulusal çıkarlarını korumak çabasıydı.

Ancak ekonomik, toplumsal ve politik sonuçları tatmin edici olmayan Batıcılık akımı, halk, siyasal elitler ve aydınlar arasında köklü bir geleneğe dönüşmemiştir. Radikal bir seçim olarak kalan bu akım, kendi içinde de bölünmeler

⁶⁴ "Büyük Devlet" sloganını benimseyen "Derjavniki" hareketinin mensupları dış politikada kendi kendini sınırlama ve kendi kendine yeterlilik ilkelerini vurgulamışlardır. Rusya'nın ulusal çıkarlarının, kendi öz kültürü ve gelenekleri gözetilerek korunmasını savunmuşlardır. Avrasyacılık akımının da merkezinde yer alan "güçlü devlet" "vatanperverlik" ve "toplumsal dayanışma ile paternalistik duygular" gibi Rusya'nın geleneksel değerleri Derjavniki hareket için de birinci derecede önemlidir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 49-51.

⁶⁵ 7'ler grubu olarak ilk kez 1975'te biraraya gelen bu platform, gelişmiş Batılı devletlerin (ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, Japonya, İtalya ve Kanada) ulusal ve uluslararası düzeyde karşı karşıya kaldıkları sorunları tartışmak ve bunların üstesinden gelebilmek için oluşturulmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., Erel Tellal, "7+ "1": Rusya Federasyonu 8'lerin Neresinde?", *Mülkiye*, XXV/230 (2001), s. 285-300.

⁶⁶ Bora, *op.cit.*, s. 247. Bu dönemde reform yanlısı Rus yetkililer, iktidardan ve reform sürecinden uzaklaştırılmaları tehlikesini içerecek şekilde aşırı milliyetçi politik akımların yükselişinin, Batı'nın eylemleri ve politikaları ile doğrudan ilgili olduğunu düşünmüştür. Bu açıdan karşılıklı çıkarların sürdürülebilmesi için bu yabancılaş(tırıl)manın önüne geçilmesi gerektiği önemle vurgulanmıştır.

yaşamıştır. Fikirleri, söylemleri ve eylemleri Avrasyacı okulun düşüncelerinin etkisi altında kalmıştır.

Batıcıların kendi içinde ABD ve Avrupa merkezli görüş ayrılıkları da bulunmaktaydı. ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemon davranışlarını çok da hoş karşılamayan ama Rusya'nın yerini Avrupa ve Avrupalı kurumlarda gören düşünceler yer almaktaydı. Rusya'nın Avrupa'nın coğrafi gerçekler, tarihi deneyimler ve kültürel özellikler açısından birbirleri ile etkileşim içinde olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiği belirtilmekteydi.⁶⁷ ABD ile yapılacak gerçek ortaklığın, Rusya'nın güvenliğini sağlayabileceğini ve evrensel değerlerle donanacağını düşünenler bu ayrışmanın diğer kanadını oluşturmaktaydı.

İçlerinde Batı ile bağlantıyı doğal gören Kozirev ve yandaşları, içeride artan muhalefetin yönünde Batı'ya ve Rusya'nın "yakın çevre"sine daha iddialı bir tutum takınmaya başlamıştır. Rus askeri birliklerinin yurtdışından geri çekilmesinde çekinceli davranışlar, Rus diasporasına daha hassas yaklaşımlar ve ulusal çıkarları daha çok gözeten politik tutumlar gözlenir olmuştur. "Medeni diyalogun" sürdürülmesinden yana olan bir grup liberal ise azınlıkta kalmıştır.⁶⁸

1.2.2. Avrasyacılık Akımı

Avrasyacılık akımı çok değişik çevrelerden grupların desteklediği ve savunduğu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu akımı savunanların bazıları, Rus dış politikasına dair daha yumuşak bir politikanın takip edilmesi gerektiği üzerinde dururken, bazıları ise daha radikal bir bakış açısıyla sert bir politikanın izlenmesini zaruri görmektedir.

Bu bakımdan Avrasyacılık, 1992 yılı başlarından itibaren Atlantikçilere karşı eski komünistlerin, yeni milliyetçilerin ve merkezi güçlerin oluşturduğu bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁹ Rus tarihi çizgisinde de Avrasyacılık akımı, 19. yüzyılda Boris Chicherin, Petr Stolypin; 1920'lerde Petr Sovitskii, Nikolai Berdiaev

⁶⁷ Rus dış politikasının Avrupa boyutuna ve Rusya'nın Avrupa'nın bir parçası olup olmadığına yönelik tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Vladimir Baranovsky, "Russia: a Part of Europe or Apart from Europe?", *International Affairs*, 76/3 (2000), s. 443-458.

⁶⁸ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 12.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 27.

ve Prens Nikolai Trubetskoi tarafından⁷⁰ Rus ulusal kimliğini tanımlama da referans olmuştur.

Bu dönemde Rusya'nın başlıca sorunu Sovyet değerlerinin yerine alternatif değerler bulamamak ve ne tür değerlerle bu boşluğun doldurulacağı olmuştur.⁷¹ İlk yıllarında Batının bireyci ve özgürlükçü toplum modeli ile ekonomik liberalizasyon modelinin uygulanması, Rusya'nın geleneksel değerleri ve kolektivist mirasına tezat oluşturmuştur.⁷² Batı'nın ve Batı taraftarlarının bu dönemde anlamadığı ya da anlamak istemediği nokta, Rusya'daki demokratik düzenin ve liberalleşen Rus ekonomisinin Anglosakson tarzı bireyselci bir kapitalizm ve demokrasi ihtiva etmeyeceği idi.

Avrasyacılık yaklaşımının özü, Rusya'nın ne Doğulu ne de Batılı, ama kendisine has bir dünya olduğu görüşüdür. Rusya'nın içinde bulunduğu coğrafya ve özel durum, gelişme dinamiğini kendine özgü bir niteliğe büründürmüştür. Rusya ile Avrasya aynı coğrafya tanımlamalarında yer bulmuştur.⁷³ Avrasyacıların dış politika yaklaşımlarında Mesihçi anlayış öne çıkmaktadır. Rusya'nın "Üçüncü Roma" olduğu düşüncesi, Avrupa'nın koruyucusu olarak tanımlanması ve coğrafi açıdan dünyanın kalbinde bulunduğu inancı bu anlayışın çıktıkları arasındadır. Avrasyacılar, emperyal dış politika anlayışlarını, "özel misyon"larını yansıtacak şekilde bazen sıcak denizlere ulaşma, bazen III. Roma düşüncesi bazen de Orta Asya'ya uygarlık götürme şeklinde tanımlamışlardır.⁷⁴ Kimlik bunalımından çıkan "Batılı mıyız yoksa Doğulu muyuz" sorunsalı ise akımı Batı karşıtlığına götürmüştür. Aslında bu noktada kültürel öğeler açısından tanımlamalar, coğrafya üstünden Avrasyacılık düşüncelerine cevap verebilir. Bu açıdan tek ya da çok kültürlülüğün yansıması olan

⁷⁰ Dağı, op.cit., s. 126. Klasik Avrasyacılar olan bu entelektüellerin "ulus-üstü" ve kapsayıcı bir kimlik yaratma çabaları, modern Avrasyacılar tarafından da benimsenmiştir. Bu açıdan Trubetskoi'nin kendine özgü ve eşsiz bir ülke olan, spesifik mentaliteye sahip bulunan, özel bir jeopolitik konuma sahip olan Rusya'nın gücünü arttırabilmek için tüm kaynaklarını seferber etmesi ve kendi gücüne dayalı olarak modernleşmesini tamamlaması gerektiği düşüncesi bu dönem Avrasyacılarına yol gösterici olmuştur. Bununla beraber küreselleşen dünyada Rusya'nın kendine has yol ve tarzının bulunacağı ileri sürülerek küreselleşmeye karşı çıkmıştır. İşyar, op.cit., 2004, s. 22.

⁷¹ Gökhan Bacık, Fahrettin Canbaş, "Kimlik, Din, Tarih ve Dış Politika Işığında Rusya", Avrasya Dosyası, Japonya Özel, 5/2 (Yaz 1999), s. 315

⁷² İşyar, op.cit., 2004, s. 28.

⁷³ Erel Tellal, "Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden Rusya Federasyonu Komünist Partisi'ne", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, XXI/204 (1997), s. 36.

⁷⁴ Soltan, op.cit., s. 73.

Avrasyacılık anlayışı bu bunalımı aşmada yardımcı olabilir.⁷⁵ Rus politik hayatında ise çok kültürlülüğü yadsıyan dış tehdit algılamasına dayalı jeopolitik Avrasyacılık özellikle 1993 yılı sonrası dönemde hakim olmuştur. Kültürlerarası farklılıkları tanıyan, diyalogu olası gören ve çok kültürlü temelde oluşmaya çalışan Avrasyacılık ise 11 Eylül sonrası dönemde yaşanan konjonktürel değişimler karşısında gerekli koşulları bulmuştur.

Kendini anlama süreci olarak Avrasyacılık hem etik hem de mantıksal bir süreçtir. Siyasi, felsefi, dini ve sosyolojik boyutları ile kendi kimliğini arayış Avrasyacılığın ilgili alanını oluşturmaktadır.⁷⁶ Avrasyacı düşüncede “öteki” olarak kavramlaştırılan Batı düşünülerek ve bu algılama üzerinden belirlenen dış politika seçenekleri iyi analiz edilerek rasyonel ve pragmatik sonuçlar elde edilebilir. Bu bakımdan Soğuk Savaş sonrasında Yeltsin ve Kozirev’in Batı yanlısı politikaları ve sonuçları Avrasyacı düşüncenin pratik eksikliğini giderilmesi açısından önemli bir fırsat olmuştur.

Uygulanan politikalara yönelik Avrasyacılar, Batı’nın yardımları ile Rusya’yı bağımlılık ilişkisi içine çektiğini ve bu şekilde bağımsız hareket etme yeteneğini yok etmeyi amaçladığını düşünmekteydi. Bu yoruma göre Rus medeniyeti, tarihten bu yana silahlar ile ele geçirilmeye çalışılırken, şimdi Batı tarafından sermaye aracılığıyla yok edilmeye çalışılıyordu. Avrasyacıların Batı’ya karşı kimlik inşa etmelerinin karşısında Batı’da da Rusya’yı sürekli bir tehdit olarak algılama hissi devam etmekteydi. Aynı zamanda Batı’nın Rusya’ya bakışında, korkulan bir devlet olan ve “Şeytan” etiketini sürekli üzerinde taşıyan Rusya’nın yaşadığı ekonomik, sosyal ve askeri zayıflıktan yararlanılması gerekliliği düşüncesi Avrasyacıların yükselişinde önemli bir faktör olmuştur.⁷⁷

1993 sonrası dönemde Batıcıların etkisini kaybetmeye başlamasıyla geleneksel Rus düşüncesinde bulunan güçlü devlet ve büyük güç sloganları Rus politik elitini gittikçe sarmaya ve birleştirici unsur olmaya başlamıştır. Büyük ve

⁷⁵ Erel Tellal, “Türkiye’de ve Rusya’da Avrasyacılık”, 1. KORA-RUTAM Avrasyacılık Başlıklı Konferansında Sunulmuş Bildiri, 11-12 Mart 2005.

⁷⁶ Konstantin Jukov, “Avrasyacılık ve Rusya’nın Özgün Yapısı”, 1. KORA-RUTAM Avrasyacılık Başlıklı Konferansında Sunulmuş Bildiri, 11-12 Mart 2005.

⁷⁷ S. Kurtunov, “Russia’s Way: National Identity and Foreign Policy”, International Affairs (Moscow), 44/4 (1998), s. 140.

güçlü devlet üzerine temellenen düşünceler adeta yeni Rus devletinin resmi ideolojisi haline gelmiştir.⁷⁸ Bu söylem ulusal kimlik tanımlarında ve uluslararası sistem ile dış politikayı algılama tarzlarında değişiklik yaratmıştır.

Rusya’da hükümet içi ya da dışı asker, sivil bürokrat ve aydınlar arasından birçok kişi Avrasyacı akımın temsilcisi olarak sayılabilir. Yeltsin’in bir dönem yardımcılığını yapan Aleksander Rutskoï, Parlamento eski Başkanı Ruslan Hasbulatov, Yeltsin’in Başkanlık Danışmanı Sergei Stankevich, Andrei Kortunov, General Aleksander Lebed, St. Petersburg eski Belediye Başkanı Anatoliy Sobchak gibi şahsiyetler başlıca isimlerdir.⁷⁹

Avrasyacılık terminolojisi devletin üst düzey kadrolarında kabul edilirken aynı zamanda devletin kullandığı “resmi dil”in bir parçası haline gelmiştir. Ira Strauss’un “Resmi Avrasyacılık” olarak tanımlandığı akımın terminolojisi, Batı eğilimli politikacıları gittikçe etkisi altına almıştır. Rusya, Yeltsin’in ilk yıllardaki medeni dünyanın normal bir ülkesi olmaktan çıkarak Avrupa ve Asya’da çıkarları olan Avrasyacı bir ülke olarak tanımlanmaya başlamıştır.⁸⁰ İç politikada zorluklar yaşayan Başkan Yeltsin ise “Büyük Rusya” söyleminden gittikçe yararlanmaya başlamıştır. Ancak Yeltsin, Rusya’nın yönünü tam anlamıyla Avrasya istikametine çevirme yoluna gidememiştir. Ne Batı ile ilişkileri geliştirme amacından ne de eski Sovyet coğrafyasına dönük hedeflerinden vazgeçebilmiştir.⁸¹

Yeltsin, Kozirev’in politikalarını eleştirmeye başladığı gibi Rusya Federasyonu dışında yaşayan Rus azınlığın haklarından ve eski Sovyet coğrafyasının güvenliğinde Rusya’nın lider konumundan bahsetmeye başlamıştır. Kozirev ise her ne kadar dış politik bakışını dönüştürmeyeceği yönünde açıklamalar yapsa da 1992 yaz aylarında yakın çevreden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Fedor-Şelov-Kovadyaev’in bölge üzerinde aktif bir dış politikaya yönelik çalışmalara başlaması, Dışişleri yönetiminin de gerçekler doğrultusunda hareket ettiğini göstermiştir.⁸² Kovadyaev, “Yakın Çevre’de Rus Dış Politikasının Strateji ve Taktikleri” adlı ilk

⁷⁸ Alexandrova, *op.cit.*, s. 45-46.

⁷⁹ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 25-26.

⁸⁰ Strauss, *op.cit.*, s. 5-13.

⁸¹ Aksay, *op.cit.*, s. 33.

⁸² İdil Tuncer, “Rusya Federasyonunun Yeni Güvenlik Doktrini: “Yakın Çevre” ve “Türkiye”, Gencer Özkan ve Şule Kut, ed., *En Uzun on Yıl Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul, Birke Yayınları, 2000, s. 449.

analizini Eylül 1992’de Başkan Yeltsin’e sunmuştur. Bu çalışmada Rusya’nın eski Sovyet coğrafyasının güvenlik ve istikrarı sağlayabilecek tek lider ülke olarak tanınması gerektiğini bildirmiştir. Rapor, ayrıca Rusya’nın bölgedeki özel çıkarlarına ve gerekirse tek taraflı güç kullanımını olasılığına göndermeler içermektedir.⁸³

1992 yılı sonlarına doğru Avrasyacılar ile Atlantikçiler arasındaki farklar aynı potada eritmeye başlamıştır. Rusya’nın ulusal çıkar ve endişelerini karşılamak için önceliğin “yakın çevre” bölgesine verilmesi üzerinde benzer görüşlerin dile getirildiği görülmüştür. Avrasyacı akımın etkisiyle “Yakın Çevre” (“Near Abroad”) terimi, eski Sovyet coğrafyasındaki ülkeleri diğer dünya devletlerinden ayıran önemli bir kavram olarak Rus dış politikasında yerini almıştır.⁸⁴ Rusya’nın “Yakın Çevre” politikası içinde BDT ve sınırlarının korunmasına ayrı bir önem atfedilmiştir. Bu bölge için RF Yüksek Sovyet Uluslararası İlişkiler Komitesi Başkanı Yevgeni Ambartsumov, Rus tarzı “Monroe Doktrini” fikrini gündeme getirmiştir. Bu şekilde BDT içindeki belirleyici ve baskın ülke konumunda olacak Rusya, dış dünyaya yönelik ulusal çıkarlarını daha rahat koruyabileceği düşünülmüştür.⁸⁵ Şubat 1993’te de Başkan Yeltsin’in Rusya’yı bölgede Monroe Doktrini benzeri hak ve yetkilere sahip olduğunu belirtmesi, bu düşüncenin tarihsel, sosyolojik ve ekonomik kökleri ile Rus dış politikasına hakim olmaya başladığının açık bir ifadesi olmuştur.

Bu bölgenin Rusya’nın “güven ve zafer” duygularını her zaman canlı tutabildiği görüşü, yakın çevreye yönelmenin nedenine işaret etmektedir. Bu bölgede kurulacak hâkimiyet, Rus ulusal kimliğinin emperyal boyutunu inşa edici ve uluslararası prestij kaybını giderici nitelikte olacaktır. Ulusal güvenlik kayıpları, Rusya için dağılma psikozuna ve dışarıdan gelecek saldırılara karşı durmak için bölgeyi “tampon bölge” haline getiriyordu.⁸⁶ Bu açıdan Menon, bölgeye yönelik Rus devletinin karakteristik özelliğini, Rus elitlerinin politik eğilimleri ne olursa olsun, Rusya’nın “primus inter pares” (eşitler arasında birinci) konumunun değişmezliği şeklinde tanımlamaktadır.⁸⁷

⁸³ Lynch, *op.cit.*, s. 46-47.

⁸⁴ Tuncer, *op.cit.*, s. 450.

⁸⁵ Alex Pravda, “The Politics of Foreign Policy”, Stephan White, Alex Pravda and Zvii Gitelman ,ed., *Developments in Russian Politics 4* , London, Macmillan Press, 1997, s. 215.

⁸⁶ Dağ, *op.cit.*, s. 175-177.

⁸⁷ Rajan Menon, “Structural Constraints on Russian Diplomacy”, *Orbis*, 45/4 (Autumn 2001), s. 587.

Bu dönemde oluşturulan dış politika konsepti ve askeri doktrinler ise Kozirev ve ekibi zamanında hazırlansa da her iki okulun (Atlantikçi-Avrasyacı) düşüncelerini taşımaktaydı. Ancak bu belgelerinin Batı ile her koşulda bütünleşme ve ortaklık savları içeren ilk dönem Batıcılık fikirlerini doğrudan yansıttığını söylemek zordur. Ulusal çıkar ve endişelerin göz önünde tutulduğu, Rusya'nın kendine özgü durumunun ve hayat sahası olarak "yakın çevre"nin öneminin vurgulandığı bu temel belgelerde daha çok Avrasyacı okulun ağırlığı hissedilmektedir.

1.3. Temel Belgeler Işığında Dış Politika

Dış politikanın içeriği ve yönünün tespiti için elzem olan ve 1992 yılı başından beri hazırlıkları süren dış politika konsepti Rusya Federasyonu'nun bu dönem için önemli belgelerinden biridir. Bu doküman tam bir uzlaşma anlayışını yansıtmaktadır. Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Güvenlik Konseyi, Dış Haber Alma Servisi ve Parlamento Komiteleri ile işbirliği içinde hazırlanmıştır.⁸⁸ Şubat 1993'te Güvenlik Konseyi ve Nisan 1993'te Başkan Yeltsin tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Konsept, farklı akımların düşüncelerini uzlaştırdığı gibi Rusya'nın uluslararası sistemdeki pozisyonunu ve ulusal çıkarlarını açıkça tanımlamaktadır. BDT'ye ayrı bir önem atfedilen belgede, örgüt içinde mümkün olan en geniş bütünleşmeye gidilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bakımdan BDT içi kolektif bir güvenlik sistemi ile dış sınırların korunmasının aciliyetine vurgu yapılmıştır.⁸⁹ Rusya'nın yaşadığı bunalımlı döneme rağmen yeni uluslararası sistemde büyük güç olma potansiyelini barındırdığı üzerinde özenle durulmuştur. Bu açıdan yakın çevresinde anlaşmazlık ve çatışmaların devam etmesinin çıkarlarına aykırı olduğu gibi hedefleri için de engel teşkil ettiği vurgulanmıştır.⁹⁰ Rusya'nın uluslararası sorunlarda söz sahibi olması için AGİK'e dayalı bir Pan-Avrupa güvenlik sistemi oluşturulması önerisi getirilmiştir. Rus dış politikası açısından da birinci derecede

⁸⁸ Lynch, *op.cit.*, s. 52.

⁸⁹ Tuncer, *op.cit.*, s. 450-451.

⁹⁰ Lynch, *op.cit.*, s. 52-53.

önemli bölgeler olarak BDT dışında ABD, Avrupa, Asya-Pasifik ve Ortadoğu sayılmıştır.⁹¹

Konsept'in uluslararası sorunların çözümünde güç kullanmaktan ziyade diplomatik yöntemlere başvurulması gerektiğini bildirmesi ve uluslararası düzlemde çok taraflı yaklaşımlara vurgusu Batıcı söylemin yansıması olarak algılanmıştır. Ayrıca savunma politikalarının uluslararası boyutuna ve silahsızlanmaya verilen önem ile demokratik Rusya'nın uluslararası sistem ile bütünleşmesi gerektiği gibi noktalar, Konsept'in Avrasyacı düşünceden çok reformist görüşlerin ağır bastığı bir belge⁹² şeklinde değerlendirilmesine yol açmıştır.

Rus siyasi yaşamında ister hükümet içi, ister hükümet dışı olsun birçok düşüncenin uzlaştığı dış politika konsepti aslında teorik ve pratik açıdan Avrasyacıların görüşlerine yakın durmaktaydı. Rusya'nın hayati çıkar alanı olarak gösterilen eski Sovyet coğrafyasında gerektiğinde “barış koruma” misyonu ile müdahalesi, bölgedeki “özel konumu”nun sürmesini sağlayacaktı. Diğer yandan Rusya'nın yaşadığı yapısal (toplumsal-ekonomik) kısıtlamalar bu politikanın uygulamasını zorlaştırıyordu. Ancak kolaylaştıran unsurlar da bulunmaktaydı.⁹³ Rusya dışında yaşayan 25 milyon Rus vatandaşının varlığı, bölgeyle tarihsel-coğrafi yakınlık ve merkez-çevre ilişkilerini andıran ekonomik-siyasi bağıllık/bağımlılık Rus dış politikasının iddialı bir özellik göstermesine katkıda bulunan başlıca unsurlar olmuştur.

Rusya'nın dış politika önceliklerinin anlaşılabilmesi için “Dış Politika Konsepti” gibi 1993 yılında hazırlanmış “Rusya Federasyonu Askeri Doktrininin Prensipleri” adlı belge de aynı önemde bir referans olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu belgeyi aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik ortamında Rusya'nın bu dönüşümü algılamasının ve kendine uyarlayışının bir göstergesi olarak anlamak gerekir.

Önemli stratejik tespitler içeren doktrin, uluslararası alanda ideolojik karşıtlığın geçerli olmadığını ve ortaklık ile işbirliğinin önem kazandığını

⁹¹ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 15.

⁹² Zeynep Dağı, “Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye”, Refet İnanç, ve Hakan Taşdemir, ed., *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 179.

⁹³ Utku Yapıcı, *Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar Orta Asya ve Kafkasya* İstanbul Otopsi Yayınları, 2004, s. 79-80.

belirtmekteydi. Batı'dan tehdit algılanmaması, uluslararası düzeyde nükleer silahlar ve terörizmin başlıca dış tehditler olarak gösterilmesi Batı ile yakınlaşma stratejisinin bir ayağı şeklinde değerlendirilmiştir.⁹⁴ Doktrininin ayrıntılarına bakıldığında, Rusya siyasi hayatında Batı ile yakınlaşma ve işbirliğini öncelleyen grubun değil, eski Sovyet coğrafyasını ulusal güvenlik sahası ve etki alanı olarak değerlendiren düşünce akımlarının görüşlerini yansıttığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

RF ya da müttefiklerine bir saldırı karşısında bireysel ya da kolektif müdafaa hakkı hariç olmak üzere hiçbir devlete karşı silahlı güç kullanılmayacağı vurgulanmıştır.⁹⁵ Ancak doktrin ile 1982 yılında Brejnev döneminde SSCB yönetiminin terk ettiği nükleer silahlara ilk başvuran taraf olmama taahhüdünden vazgeçilmiştir.⁹⁶ Nükleer caydırıcılığa Sovyet döneminden daha çok vurgu yapılmasının sebebi Rusya'nın konvansiyonel silahlarının güçsüzlüğünü gizlemek ve olası konvansiyonel saldırıları caydırmak olarak algılanmıştır. Birleşik Devletler'in nükleer kapasitesine ve diğer nükleer güçlere karşı caydırıcılık oluşturarak süper güç statüsünü sürdürmek amacı bu politikada bir diğer sebep olmuştur.⁹⁷ Bu öncelik Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk ciddi sorunu olan Körfez Krizi'nde ABD'nin gösterme fırsatı bulduğu yüksek teknolojik konvansiyonel silahlarına karşılık olarak yorumlanmıştır.⁹⁸

Doktrinde yer alan BM Şartı'na bağlı kalınması, BM'nin uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında başlıca kaynak olarak gösterilmesi ve BM'nin yeniden yapılandırılması gibi hususlar Rus dış politikasının sürekli atıf yaptığı noktalar olmuştur. Belgede, Rusya'nın rahatsız olduğu noktalar arasında insan hakları bahanesiyle egemen ülkelerin içişlerine karışılması ve ABD öncülüğünde BM yetkisi olmadan küresel ölçekte barış yapma - koruma - sürdürme misyonları üstlenme çabaları sayılmıştır.⁹⁹

⁹⁴ Dağı, op.cit., 2002, s. 180-181.

⁹⁵ Osman Metin Öztürk, Rusya Federasyonu Askeri Doktrini, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s.37.

⁹⁶ David S. Yost, The US and Nuclear Deterrence in Europe, London, Oxford University Press, 1999, s. 19.

⁹⁷ Steven A. Miller, "Russia and Nuclear Weapons", George Quester, ed., The Nuclear Challenge in Russia and the New States of Eurasia, London, Shape, Inc., 1995, s. 91-92.

⁹⁸ Yost, op.cit., s. 15.

⁹⁹ Erişen, op.cit., s. 175.

Dış tehdit kaynakları arasında RF ve müttefiklerine yönelik toprak talepleri, sınırlara yakın var olan ya da potansiyel yerel savaş ve silahlı çatışma alanları, Rus diasporasının hak ve özgürlüklerinin kısıtlanma girişimleri sayılmıştır. Dönemin sıcak gelişmeleri arasında NATO'nun genişlemesine açıkça atıfla askeri blok veya ittifakların Rus ulusal güvenliğinin zararına genişletilmesi diğer önemli tehdit unsuru olarak gösterilmiştir.¹⁰⁰

Rusya ve BDT'nin güvenlik çıkarlarının paralel olduğu ve gerektiğinde Rus askeri güçlerinin, Rus stratejik çıkarlarını korumak için hareket edebileceği belirtilmiştir. Rus askeri gücüne müttefiklerinin egemenlikleri ve toprak bütünlüklerinin korunması için BM yetkisi altında ya da uluslararası yükümlülükler çerçevesinde silahlı çatışmaların sona erdirilmesi ve barışın korunması gibi görevler verilmiştir. Yakın çevresini Rus tarzı Monroe Doktrini'ne benzer bir etki alanı olarak vurgulayan Rusya'nın bu girişimleri doğal olarak bölgeye dönük müdahaleleri meşrulaştırma ve emperyal kimliğine bir dönüş şeklinde değerlendirilmiştir.

Dışişleri Bakanı Kozirev de dış politika konsepti ve askeri doktrin ile uyumlu bir dış politika benimsemeye başlamıştır. Kozirev, bu bağlamda Rusya'nın yüzyıllardır varolan çıkar alanlarını korumak, Rus azınlığının haklarını gözetmek ve olası bir güvenlik boşluğunu önlemek için yakın çevresinde askeri varlığını sürdürmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Anavatan ilerisinde konuşlanma ile Rus vatandaşlarının ve ekonomik çıkarlarının korunmasının birbiriyle doğrudan bağlantılı olarak görülmüştür.¹⁰¹ Önceki Batıcı söyleminden açıkça bir dönüşü temsil eden bu görüşler, reform çabalarının istenen sonucu verememesinin ve Batı'nın Rus ulusal çıkarlarını gözetmeyen davranışlarının doğrudan bir sonucu olarak okunabilir.

Politikada bu yönde yaşanan dönüşümler üzerine Rus ekonomisine Batı'dan gelen yardım ve yatırımlar yavaşlamıştır. Hükümet sözcüsü Valentin Sergeev, bu durumu Chernomyrdin'in Batı'nın Rusya'ya yarardan çok zarar getirdiği şeklinde yorumladığını belirtmiştir. Yeltsin ise Rusya'nın IMF'nin değil, kendi çizdiği yoldan gideceğini ortaya koymuştur.¹⁰² Rus politik elitlerinin söyleminden de anlaşıldığı gibi Rus dış politikası artık Batı ile “balayı”, “gönüllü bağımlılık” veya “romantik

¹⁰⁰ Tuncer, *op.cit.*, s. 175.

¹⁰¹ Lynch, *op.cit.*, s. 454.

¹⁰² Felkay, *op.cit.*, s. 55.

dönem” olarak adlandırılan süreçten ayrı bir yönde ilerlemekteydi. Ancak politik beklenti ve hedefler ile ekonomik yeterlilik arasındaki uyumsuzluk bu gidişatın istendiği gibi olması karşısında önemli bir engel olmuştur.

Bu doğrultuda Rusya, 1994 yılı boyunca dünyanın çeşitli yerlerindeki uluslararası sorunların çözüm sürecinde büyük güç olarak etkin bir rol oynamaya çalışmıştır. İsrail-Filistin barış görüşmelerine Rus temsilcisinin katılması ile Kuzey ve Güney Yemen arasındaki savaşta hakem olarak hareket etmesi¹⁰³ bu anlayışın örnekleri olarak gösterilebilir.

Yeni yaklaşım açısından Bosna Hersek bunalımında Rusya, arabuluculuk çabalarını büyük güç prestijinin ve bölgedeki özel çıkarlarının korunması yönünde kullanmıştır. Daha gerçekçi bir bakış açısının hakim olduğu Rus dış politik yapıcılar, BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi üyesi oldukları kuruluşlarda sorunların nihai çözümü üzerinde durmuştur. Batı ve Rusya'nın çıkarlarının otomatik olarak uyum göstermediği anlatılmaya, Rusya'nın büyük güç statüsünün tanındığı dış politika zeminleri yaratılmaya ve üyesi olunan uluslararası örgütler de çıkarlar doğrultusunda optimum düzeyde kullanılmaya çalışılmıştır. Yakın çevredeki stratejik çıkarlarının tanınması amacı ile hareket eden ve gerçekçi öğelerle yakından ilişkili bir dış politika süreci izlenmiştir. NATO'nun doğuya doğru genişlemesi gibi gelişmeler de bu paradigmadan dış politika yönetimini savunan akımların elini güçlendirirken, Yeltsin'in Rusya'yı medeni dünyanın parçası yapma ile ekonomik yardımın sürekliliğinin sağlanması üzerine şekillenen Batı politikasında problemlere neden olmuştur.

Batı'da dünya hegemonyasından pay almak isteğini içinde barındıran bir güç olarak Rusya'nın çıkarlarının hakim durumdaki hegemonyanın çıkarlarıyla er ya da geç kaçınılmaz biçimde uyuşmayacağına yönelik ileriye dönük projeksiyonlar yapılmaktaydı. Konvansiyonel silah üstünlüğüne sahip olan Birleşik Devletler'de nükleer güce gittikçe vurgu yapan bir Rusya'nın hâlâ tehlikeli olduğu yönünde bir düşünce belirgindi.¹⁰⁴

¹⁰³ Onay, op.cit., s. 113.

¹⁰⁴ Gilbert Achcar, “Stratejik Üçlü: ABD, Çin, Rusya”, Ali, der., op.cit., s. 177.

Rusya'nın Çeçenistan'a yönelik başlattığı saldırı ise Rusya'da doğal olarak sınırların içinde yaşanan bir tehdidin bastırılmasına ve iç istikrarı sağlamaya dönük bir gelişme olarak yansıtılmıştır. Ancak bu olay, Batı'da Rusya'nın gücünün ve iddialı dış politika retoriğinin göstergesi şeklinde algılanmıştır.¹⁰⁵ Öte yandan Rusya, Çeçenistan konusunda üyesi olduğu uluslararası kuruluşlarda işbirliğine gitmekte istekli görünmüştür. Çeçenistan'da AGİT gözlemcileri ile işbirliği bu kuruluşta verdiği önemin ve kapsayıcı güvenlik örgütü yolunda verdiği desteğin devamı niteliğinde idi. Rusya, Çeçenistan'da yaşanan sınırsız güç kullanımının ve insan haklarının ihlallerinin yaşandığı olaylarda Avrupa Konseyi'nin gözlemci gönderme isteğine, üyeliği askıya alındığı kaydıyla izin vermemiştir.¹⁰⁶

Dış politika karar alma sürecine yönelik analizlerde ise bu dönemin ilk yıllara oranla daha parçalı bir durumda olduğu görülmüştür. Kozirev yönetimindeki Dışişleri Bakanlığı, ilk yıllardaki Batıcı söyleminden merkezci ve ulusalcı bir yaklaşım ile hareket etmişse de daha geri planda kalmıştır.¹⁰⁷ Kapalı bir çevrede oluşturulan dış ve güvenlik politika kararları karışık bir yapı içinden çıkmaktaydı. Karar alma süreci güvenlik birimleri, askeri endüstriyel kompleks, petrol ve enerji kompleksi, finansal gruplar ve buna benzer geri planda gözüken lobiler tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak etkileniyordu. Politik süreçlerin demokratik denetimi olduğunu söylemek zordu.¹⁰⁸ Tutarlı ve sürekli bir yapıya sahip olmayan Rus dış politikası, daha çok bildiri ve ifadelerden izlenen bir süreç görünümü vermiştir.

Genel dış politik çizginin dışında değerlendirilebilecek ABD'nin Haiti'ye müdahalesine BM Güvenlik Konseyi'nde destek verilmesi eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın hakim rolünün kapalı kapılar ardında kabul gördüğü şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰⁹ Bu desteğin, bölgeye yönelik Rusya'nın hakimiyeti ve BDT'nin

¹⁰⁵ Alexei K. Pushkov, "a View from Russia", Jeffrey Simon, ed., NATO Enlargement: Opinions and Options, Washington, National Defense University, 1995, s. 33.

¹⁰⁶ Blackwill, "Trilateral Policies Towards Russia", Blackwill, Braitwaite and Tanaka, ed., op.cit., s. 49-51.

¹⁰⁷ Lynch, op.cit., s. 55-56.

¹⁰⁸ Alexandrova, op.cit., s. 45.

¹⁰⁹ Felkay, op.cit., s. 108.

BM Antlaşmasının VIII. Bölümüne¹¹⁰ göre “bölgesel örgüt” olarak kabul edilmesi konusunda karşılık bulduğu söylenmekteydi.

Karşılıklı çıkarların uyuşma derecesinin azlığı ve ulusal çıkarların önceliği ilişkilerin seyrini ve Rus dış politikasının önemli bir boyutunu oluşturan Batı ile ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Bu açıdan Batı, özellikle Birleşik Devletler, ulusal ve global çıkarlar gerektirdiği ölçüde, uluslararası sistemde Rusya'nın yeri ve ağırlığını göz önünde bulundurmaktaydı. Bosna krizinde Ağustos 1995'teki NATO müdahalesi bunu açıkça göstermiştir. Rus çıkarlarının, endişelerinin ve önerilerinin yakın işbirliği içinde olmasına rağmen önemsenmediği ortaya çıkmıştır. Arbatov, bunu Batı'nın anlamlandırdığı ya da yönlendirdiği eylemler izlendiği sürece Rusya'nın uluslararası sistemde bir yeri olacağı şeklinde değerlendirmektedir.¹¹¹

Yeltsin, Mart 1995'te Dışişleri Bakanlığı'nın süreçteki ağırlığının artırılmasına yönelik Rus dış politika yönetimini etkinleştirmeye çalışmıştır. Sürecin Rus ulusal çıkarlarını gözetecek bir konum alması gerektiği yönündeki düşüncesi Batı'nın aksi yöndeki düşüncesini tersine çevirme hedefini taşımıştır. Bununla beraber Dışişleri'ne yeni bir çehre kazandırana kadar, 1995 yılının ikinci yarısından Primakov'un Dışişleri Bakanı olduğu (Ocak 1996) döneme kadar, dış politikada Pavel Graçev'in yönetimindeki Savunma Bakanlığı'nın ağırlığı hissedilmiştir. Bosna bunalımına Rusya'nın aktif katılımı ve NATO ile ilişkiler konusunda Graçev ön plana çıkmıştır.¹¹² Kozirev'in Yeltsin tarafından Batı'nın eylemlerine karşı strateji oluşturamadığı ve Çeçenistan Savaşı'nın haklılığını yeterince anlatamadığı yönünde eleştiriler alması, Rus dış politikasının daha ulusalcı bir boyuta çekilmesi amacını barındırmıştır. Yaklaşan Aralık 1995 Parlamento Seçimleri de bu eleştirilerin ortaya çıkmasına bir diğer etken olmuştur.

Dış politikanın temel belgeler açısından yakın çevresinde Rusya'nın bölgesel bir güç ve küresel gelişmelerde de büyük bir güç olma üzerinden

¹¹⁰ BM Antlaşması 52. 53. ve 54. maddeler yerel nitelikteki anlaşma ve kuruluşlarının uluslararası barış ve güvenliğin korunması açısından yetkili olma durumlarını ayrıntılı şekilde açıklamaktadır. Mehmet Genç, Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı (1. Cilt), Bursa, Alfa Yayınları, 1991.

¹¹¹ Alexei G. Arbatov, “A Cooperative Security Arrangement Beyond PFP: a View From Moscow”, NATO Defense College, ed., Cooperative Security Arrangements in Europe, New York, Longman, 1997, s. 38.

¹¹² Lynch, op cit., s. 58.

şekillendirilmesi hedeflenmiştir. Batı ile ilişkilerin dış politika gündeminin merkezine oturması yaşam sahası olarak “yakın çevre”nin tesis edilmesine engel teşkil etmemiştir. Batı tarafından bu politikanın meşru kabul edilmesi Rusya’nın gücünün önemsendiğini göstermiştir. Ancak Batı’nın BDT ve Hazar bölgelerinde petrol boru hatları başta olmak üzere Rusya aleyhine manevralar yapması, Batı kanadında politik ve askeri değişikliklere gidilme çabalarına girişmesi ve BDT içi bütünleşmeyi önleyici mahiyette ekonomik ve mali yardımları politik bir araç haline getirmesi iddialı dış politika anlayışının belgelerde kalmasına yol açmıştır. Öte yandan belgeler ile Rusya’nın kendine has bir güç ve kültür merkezi olduğu hatırlatılması, Batı’yı temkinli olmaya itmiştir. Rus dış politikası ise bu anlayışın yerleşmesi ile romantik dönemin verdiği tek taraflı ilişki yönünden ayrılarak kendine özgü bir Rusya yaratmanın yollarını aramanın bilincine kavuşmuştur. Belgelerin Rusya’nın kendine dönüşüne zemin oluşturduğu ve siyasal ve ekonomik gerçekleri büyük devlet statüsünün kabulü yönünde dönüştürmeye yönelik anlayışı pekiştirdiği, Primakov’un Dışişleri yönetiminin başına gelmesi ile daha iyi anlaşılabilir.

1.4. Primakov Doktrini

Gennady Zyuganov’un liderliğindeki Rusya Federasyonu Komünist Partisi’nin zaferi ile sonuçlanan Aralık 1995 Parlamento seçimleri sonrası, hükümet içinde kalan reform yanlılarının uzaklaştırılmalarına yönelik talepler gündeme gelmiştir. Andrei Kozirev’in, seçimin ilk kurbanı olarak yerini Yevgeni Primakov’a bırakması ve bunu takip eden günlerde Anotoli Çubais ile Sergev Filatov gibi reform yanlısı isimlerin buldukları makamlardan uzaklaştırılmaları¹¹³, Rusya’nın iç ve dış politik hayatında yeni bir dönemin başlangıcı gibi görülmüştür.

Pragmatik Avrasyacılığı¹¹⁴ ile dikkat çeken Dış İstihbarat Servisi eski Başkanı Primakov’un Dışişleri Bakanlığı’na atanması, Yeltsin’in Yeni Duma ile işbirliği isteğinin ve muhalefeti bastırmanın bir göstergesidir. Yeltsin, bu değişikliklerle

¹¹³ Onay, *op.cit.*, s. 113.

¹¹⁴ Dış ilişkilerde rasyonel pragmatizm ile sürekli dost-düşman ayırımına gitmeyen romantizmden uzak duran ve Çin, Japonya, Hindistan, Libya, İran, Irak gibi ülkelerle “yapıcı ortaklık” kurmayı hedefleyen bir yaklaşım içermektedir. Avrasyacılık akımının farklı dallarının ayrıntısı ve gelişimi için bkz., İşyar, *op.cit.*, 2003, s. 179-219.

Rus dış politikasına güvenlik merkezli, ulusal çıkarlara dayalı ve pragmatik bir yön vermeye çalışmıştır.

Primakov ile Rus dış politikasında bu döneme kadar yoğun bir şekilde görülen karar mekanizmalarında eksik olan eşgüdüm gelmiştir. Rusya, aktif bir dış politika üzerinden çok taraflı diplomasi yürütme çabası içine girmiştir. Bu açıdan çok kutuplu bir dünya yaratma tezi ışığında ısrarlı ve sürekli bir politika stratejisi izlemeye çalışılmıştır. Rusya'nın güvenliğini ve çıkarlarını ilgilendiren tüm bölgesel ve/veya küresel karar alma mekanizmalarında yer bulmak önemli önceliklerden biri olmuştur.¹¹⁵ Avrupa'da Rusya'nın varlığını kurumsallaştırmak ve Rusya'yı tehdit edici Batı eylemlerini sınırlandırmak amacı içinde yürütülen pragmatik hesaplara dayalı bir dış politika çizgisi izlenmiştir. Primakov 1856 yılında Çar II. Aleksander'ın Dışişleri Bakanlığı'nı yapmış olan Prens Gorchakov'un politika taktiklerine ve unsurlarına önem veren dış politika stratejisi izlemiştir. Kozirev döneminde ikincil planda kalan ulusal çıkarlar Gorchakov'un "Sürekli düşmanlar yoktur; sürekli ulusal çıkarlar bulunmaktadır" vecizesi üzerinden korunmaya çalışılmıştır.¹¹⁶

1993 yılı Dış Politika Konsepti'nde de yer alan çok kutuplu bir uluslararası sistem arzusu Primakov döneminde Rus dış politikasının temel bileşeni olmuştur. Batı ile işbirliği olasılığının eşit bir ortak temelinde ve Rusya'nın "büyük güç" olarak tanınması üzerinde ısrarla duran ve pratiğe dökülmeye çalışılan strateji Rus dış politikası açısından en doğru seçenek olarak görülmüştür. Primakov, Batı ile ilişkilere yönelik Dış İstihbarat eski Başkanı iken kaleme aldığı raporunda Rusya'nın dış politika seçeneklerini bu yönde değerlendirmiştir. Amerikan hegemonyasının tek taraflı davranışlarının ancak "Kapsayıcı Çok kutupluluk" yolunda çabalarla önlenebileceğini belirtmiştir.¹¹⁷ Bir başka raporunda Primakov eski Sovyet coğrafyası'nda bütünleşme açısından eksikliğin ve Rusya'nın özel çıkarlarının gözetilmemesinin bu bölgelerde ulusalcı eğilimlerin yanında dış güçlerin de etkisinin

¹¹⁵ Ariel Cohen, *The Primakov Doctrine: Russia's Zero-Sum Game with the United States*, London, Heritage Foundation, 1997, s. 1-5.

¹¹⁶ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 55

¹¹⁷ Thomas Ambrosio, "Russia's Quest for Multipolarity: a Response to US Foreign Policy in the Post Cold-War Era", *European Security*, 10/1(Spring 2001), s. 53.

artmasına yol açacağına dikkat çekmiştir.¹¹⁸ Rusya'nın tarihsel ve stratejik çıkarlarının korunması ve Batı dünyasının BDT ve çevresine yönelik etkisinin olabildiğince en aza indirilmesi Primakov Doktrini'nin başlıca hedefleri olarak dış politikaya uyarlanmaya çalışılmıştır.¹¹⁹

Bu hedefler yanında Avrupa güvenlik mimarisinde NATO'nun Rusya'nın özel statüsünü kabul etmesi gerektiği üzerinde durulurken, AGİT'in etkinliğinin artırılması devam ettirilen bir politik açılım olarak göze çarpmıştır. Rusya'nın Çeçenistan'da uğradığı yenilgi ve Transkafkasya bölgesindeki uyuşmazlıklarda çözüm sürecinde hakimiyeti Batılılara kaptırmaya başlaması da AGİT'in Rus dış politikasında olası otorite boşluklarını doldurmak için bir araç olarak görmesini sağlamıştır.¹²⁰

Rusya, bu doktrin sayesinde uluslararası ilişkilerde “büyük bir güç” olarak ABD, Avrupa Birliği (AB), Çin ve Japonya gibi devletler yanında bir güç merkezi olmaya devam ettiğini göstermeyi amaçlamıştır.¹²¹ Primakov, uluslararası düzlemde ABD hegemonyasının önüne geçmek için bir dönem Rusya, Çin ve Hindistan üçlü blok önerisini dış politika açılımlarından biri olarak ortaya koymuştur. Pragmatik hesapları içinde barındıran adımlarla Atlantik ittifakına karşı belki de bir Avrasya dengesi yaratılmaya çalışılmıştır.¹²²

Avrasyacı düşünceleriyle bilinen ve 1993 yılı RF temel belgelerini düşünceleri ile doğrudan etkileyen Yeltsin'in danışmanlarından Sergei Karaganov ise Rusya'nın önündeki Çin-Hindistan ve ABD-AB tercihlerinden, kısa ve orta vadede Batı yönlü olanının siyasal ve ekonomik gerçekler karşısında daha olası olduğunu belirtmiştir.¹²³ Bu tercih pragmatik düzlemde, Rusya'nın çıkar ve endişelerinin gözetildiği, Batı'ya yüzünü çevirmeyen medeni ortaklık şeklinde algılanmıştır.¹²⁴

¹¹⁸ Felkay, *op.cit.*, s. 109.

¹¹⁹ Cohen, *op.cit.*, s. 1-2.

¹²⁰ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 581.

¹²¹ Ambrosio, *op.cit.*, s. 59.

¹²² Lieven, *op.cit.*, s. 310-311.

¹²³ Strauss, *op.cit.*, s. 17.

¹²⁴ Bu anlayış savunma, güvenlik ve ekonomi alanlarında karışıklık çıkarların saygı gördüğü bir işbirliğinin olduğu ve uluslararası sistemin içinde medeni rekabetin yaşandığı bir yaklaşım içermektedir. Mangott, *op.cit.*, s. 87.

Rusya'nın tüm politik akımlarının artan muhalefetine rağmen NATO'nun doğruya doğru genişlemesi ortaklığa dayalı ilişkinin açık ihlali olarak göze çarpmıştır. 1998'de ABD'nin tek taraflı olarak Afganistan'a ve Sudan'a yaptığı hava saldırıları ve daha sonra Irak'a yapılan saldırılarda Rusya'nın haberdar edilmemesi bu ihlallere örnek olarak gösterilebilir. BM Güvenlik Konseyi'nden alınan kararlarla yapılmayan saldırılar, aynı zamanda Rusya tarafından uluslararası hukukun ihlali olarak görülmüştür.

Bu dönemde oluşturulmaya çalışılan dış politik açılımlar açısından Rusya-Çin ilişkilerinin değişen doğası önemli olmuştur. 1990'lı yılların başından itibaren iki ülke ilişkilerinde “dost devlet” statüsü, karşılıklı askeri güç indirimleri, stratejik nükleer silahların birbirlerine yöneltmemesi taahhüdü gibi karşılıklı güven artırıcı gelişmeler yaşanmıştır.¹²⁵ 1997 yılındaki “Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Dünya Düzeninin Oluşumuna Dair Çin-Rus Ortak Bildirisi” ile uluslararası sistemdeki tek taraflı davranışlara açık bir cephe alınmıştır. “Stratejik ortaklık” olarak ifade edilen iki ülke ilişkileri, Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan ittifakın kurulması ile bölgesel bir kutuplaşma yolunda ilerlemiştir.¹²⁶ Üçüncü bir ülkeye yönelik olmadığı her fırsatta ifade edilse de en azından teorik olarak dışarıdan anlaşılabilir veya anlaşılması istenen, uluslararası sistemde tek taraflı davranışların kabul edilemeyeceği vurgusudur.

Rusya'nın Çin ile olası ittifakında Çin'in ekonomik gücü ve demografik avantajı karşısında ikincil bir güç olmak istemeyeceği düşünülmüştür. Ayrıca Çin'in Rusya'nın Sibirya bölgesindeki olan güç projeksiyonlarının sorun yaratabileceği bu ittifakın ayrı bir oluşum olarak ortaya çıkmasını engelleyen nedenler içinde gösterilmiştir.¹²⁷

Rusya'nın dış politik açılımları ve düşünceleri revizyonist devlet olarak nitelenmesine yol açmıştır. Ancak bazı çevreler bunu kolayca olumsuzlanacak bir

¹²⁵ Anar Somuncuoğlu, “Rusya'nın Çin Politikası”, *Cumhuriyet Strateji*, 2/58 (Ağustos 2005), s. 9

¹²⁶ Nuraniye Hidayet Ekrem, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, Ankara, Asam Yayınları, 2003, s. 171-181. Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan örgüt, Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın katılımı ile 1997 yılında oluşturulmuştur. Haziran 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) olarak adı değişen Avrasya'nın uluslararası örgütlerinin en önemlilerindedir. Avrasya'nın ya da Doğu'nun NATO'su yorumlarına maruz kalmaktadır. ŞİÖ ve üye ülkelerin bakış açısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Gürol Kıraç, “Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Cumhuriyet Strateji*, 2/50 (Haziran 2005), s. 12-13.

¹²⁷ Sherman Garnett, “Russian Illusory Ambitions”, *Foreign Affairs*, 76/2 (1997), s. 69.

yargı olarak yorumlamıştır. Rusya'nın yaşadığı ekonomik çöküntü, sosyal düzensizlik ve askeri güçsüzlük nedeniyle ABD'ye meydan okuyabilecek süper bir güç olarak ortaya çıkması zor görülmüştür. Bununla beraber Rusya'nın doğası itibariyle saldırgan bir özellikten daha çok savunmacı bir anlayış içermesi dış politik açımların okunmasında ve Rusya'nın tanımlanmasında akılda bulundurulması gereken önemli bir unsur olmuştur.¹²⁸

Primakov'un bakış açısı aslında, Rusya'nın kendi iç güçsüzlüğünü, gurur ve prestij kaybını telafi etmeye dönük bir amaç taşımaktaydı. Rusya'nın geleneksel çıkarlarını korumak, güçlü ve etkili bir güç olma yolunda yeniden yapılanmasını sağlamak ve misyon yokluğunu gidermek yolunda olan söylem ve düşünceler içinde sempati toplamaktaydı. Zor bir denge üstüne kurulu bu politik açılım, içerdeki desteğe rağmen dış dünyada endişe uyandırmaktaydı.¹²⁹ NATO'nun genişlemesine, ABD'nin uluslararası güvenliği sağlamaya dönük çabalarına ve ABD-Rusya ilişkilerindeki öncelikli konulara yönelik farklı düşünceler, Batı tarafından Rusya'nın Soğuk Savaş nostaljisi yönünde ilerlediği şeklinde sembolize edilmekteydi.¹³⁰

Rus dış politikasının anahtar noktalarından birini oluşturan NATO genişlemesinin önlenmesi süreci, Primakov döneminde pragmatik bir yöne evrilmiştir. NATO'nun genişlemesinin önlenemeyeceğinin anlaşılması, Rusya'nın ulusal çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde manevra alanını genişletme girişimlerini ön plana çıkarmıştır. Rusya'nın 1990'lı yıllar boyunca uluslararası alandaki yerinin ve etkisinin sarsıldığını gösteren iki önemli gelişme olarak NATO'nun genişlemesi ve Kosova'ya müdahalesi gösterilebilir. Çeçenistan'daki askeri başarısızlık, ekonomik sıkıntılar ve iç politik yaşantıda devam eden yönetsel krizler de etki ve güç kayıplara doğrudan katkıda bulunmuştur. Kosova krizi ile Rus dış politikası hem Batı ile ilişkilerin tahlili hem de AGİT'in güçlendirilmesi için bir fırsat bulmuştur. Avrupa güvenliğinin kırılgan ve ABD'ye doğrudan bağlı yapısını gösteren Kosova krizi, Rusya için yaşadığı ekonomik bunalım ve yönetim krizleri arasında tutarlı bir dış politika oluşturma da zorlandığı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

¹²⁸ Ambrossio, op.cit., s. 46-47.

¹²⁹ Sherman Garnett, "a Nation in Search of its Place", Current History, 98/630 (October 1999), s. 329-330.

¹³⁰ Umbach, op.cit., s. 115.

Öte yandan Duma ile yaşadığı sorunlu dönemi Eylül 1998’de Primakov’u Başbakan olarak ataması ile yatıştırılmaya çalışan Başkan Yeltsin, bu dönemde Ağustos 1998 ekonomik bunalımının sonuçlarını aşma çabası içine girmiştir. Büyük bir mali ve ekonomik krizle karşılaşan Rusya, tüm ilgisini bir süreliğine de olsa kendi iç sorunlarına yöneltmiştir. Mali, ekonomik ve politik yönler ile bu kriz, Rusya’nın kendi çevresini kontrol edebilme gücünde nispi azalmalara yol açmıştır.¹³¹

1998 sonu itibarıyla Rusya’da enflasyon % 84 oranına ve açlık sınırının altında yaşayan vatandaşların sayısı ortalama 42 milyon rakamına ulaşmıştır. Sovyet döneminden kalma 362 milyon dolarlık borç yükünün yanında IMF’nin Temmuz 1998’de onaylayıp, Ağustos 1998’de dondurduğu kredi paketi Rusya’nın koşullarını zorlamıştır.¹³² Ortalama aylık ücretler bu tarihte 200 dolar iken 1999 yılında 50 dolara kadar düşmüştür. Öte yandan analizlerde, Rusya’nın her yıl ortalama % 5 oranında büyüme rakamı ile normal duruma dönebileceği ve bunun da on beş yıllık bir zaman gerektirdiği belirtilmekteydi.¹³³

Batı ile mücadelede güçsüzlüğü ve yetersizliği yeterince açık olan Rus dış politikası, konulara daha realist bir bakış açısından yaklaşmaktaydı. Diğer bir deyişle Batı ile gerilen ilişkiler, Rusya’ya ekonomik açıdan pahalıya mal olmaktadır. 1990’lı yıllar boyunca Rus politik hayatında sürekli vurgulanan ikilem, Batı’nın ekonomik yardımına gereksinim duyması ile Kosova’da olduğu gibi Batı’ya muhalefet arasında tekrar yaşanmaktaydı.

Rusya, kendi ekonomik güçsüzlüğüne rağmen tarihsel, duygusal ve dinsel bağları olduğu Sırbistan’a yapılacak bir müdahalenin kararlılıkla karşısında durmuştur. Çeçenistan’da Rusya’nın amaçladığı toprak bütünlüğünü sağlama isteğinin Sırbistan’ın da hakkı olduğu belirtilmiştir.¹³⁴ NATO eylemi yerine

¹³¹ 17 Ağustos 1998’de Rus para birimi Ruble’nin değerinin üçte ikisi kadarının devalüe edilmesi ve bunun üzerine 21 Ağustos’ta düşen Kirişenko Hükümeti’nin yerine gelen Primakov Hükümeti bu durumu ülkenin parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı şeklinde değerlendirmiştir. Bu krizin yansımaları gerek ülke içinde gerekse dışında bu gidişatı önleyecek politikalara sebep olmuştur. Ancak bu krizin etkisiyle ülke bütünlüğünü sağlamaktan ulusal çıkarlarını korumaya kadar zorluklar çeken Rusya’nın BDT çerçevesinde düşündüğü sıkı bütünlüşmeyi de gerçekleştirecek ekonomik ve siyasal güçten yoksun olduğu anlaşılmıştır. İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 607-609.

¹³² Felkay, *op.cit.*, s. 187-191.

¹³³ Umbach, *op.cit.*, s. 90-91

¹³⁴ Vladimir G. Baranovsky and Alexei G. Arbatov, “The Changing Security Perspective in Europe”, Alexei G. Arbatov, Karl Kaiser and Robert Legvold, ed., *Russia and the West the 21 st Century Security Environment*, New York, East-West Institute, 1999, s. 68.

AGİT'in kabul edilebilir bir anlaşma temelinde etkin katılımı için çaba sarf edilmiştir. Rusya, krizi kendi lehine çevirmeye çalışarak hava saldırılarının olası yer hareketi ile desteklenmesini önlemek ve Batılı karar alma mekanizmalarında Rusya'nın söz hakkını restore etmek konusunda kararlı bir görünüm vermiştir. Bu şekilde Kosova'ya müdahale ile çöktüğü düşünülen "kapsayıcı çok kutupluluk" stratejisi yeniden inşa edilmek istenmiştir. Ancak Rusya'nın arabuluculuk çabaları içeride Batı ile suç ortaklığı yapıldığına yönelik eleştirilerin görülmesine sebep olmuştur.¹³⁵

Kosova krizinin açığa çıkardığı Rus dış politikasının zafiyetleri siyasi hayatta da muhalefetin artan hoşnutsuzlukları ile eş anlı ilerlemiştir. Yeltsin'e karşı Komünist Parti tarafından başlatılan ve en ciddi girişim olarak nitelenebilecek iktidarının son "Impeachment" girişimi bu açıdan önemlidir. Bu konu için Duma'da 15 Mayıs 1999'da yapılan nihai oylamada ileri sürülen önemli sayılabilecek beş suçlama tek tek oylanmıştır. Ancak hiçbir suçlama gerekli olan 2/3'lük (300) oy çoğunluğuna ulaşamamıştır.¹³⁶

Öte yandan Primakov'un Mayıs 1999'da azledilmesi ve İçişleri Bakanı Sergey Stepaşin'in Başbakan olarak atanması Yeltsin ile Duma arasındaki yönetim krizini iyice arttırmıştır. Yeltsin, Primakov'u politik istikrarı sağladığı için takdir ederken, ekonominin dönüşümünde başarısız olduğu için eleştirmektedir. Başkanlığın ikinci döneminde Yeltsin, anayasal sınırlar nedeniyle üçüncü kez seçilmeyeceği için halefini aramaktaydı.¹³⁷ Primakov'un popülerliği ve Başkanlık için aday gösterilmesi bu kararın arkasında gösterilen nedenlerdendir. Primakov'un azledilişi, Batı'ya yönelik izlenen politikaların karşısında, Batı'nın tercihi olarak da yorumlanmıştır. Ağustos 1999'da Başbakanlığa atanan Vladimir Putin'in gelişi ile başlayan II. Çeçen Savaşı'nın kaynaklık ettiği ve Aralık 1999 Parlamento ve Mart 2000 Başkanlık seçimleri sonuçlarının Rus dış politikasını "kapsayıcı çok

¹³⁵ Dov Lynch, "Walking the Tightrope: the Kosovo Conflict and Russia in European Security 1998-August 1999", *European Security*, 8/4 (Winter 1999), s. 75.

¹³⁶ Yeltsin'e yöneltilen suçlama şu şekildeydi: Kasım 1991'de imzaladığı Belovej Anlaşması ile Sovyetler Birliği'nin dağılmasına sebebiyet vermek gerekçesiyle vatana ihanet; Ekim olaylarında Parlamento'yu dağıtmak için şiddet kullanarak kamu düzenini bozmak; Çeçenistan'a savaş açmak suretiyle görevi kötüye kullanma; ülkenin askeri gücünün dağılmasına sebebiyet vermek; ekonomik kriz nedeniyle Rus vatandaşlarının yüksek oranda kürtaja başvurmaları ve bu olaylara sebebiyet vermek gerekçesiyle soykırım suçu işlemek. Şen, *op.cit.*, s. 120-121.

¹³⁷ Peter Rutland, "Putin'in İktidar Yolu", Tezkan, haz., *op.cit.*, s. 157.

kutupluluk” stratejisinden dışlayıcı ve izolasyonist bir yöne kaydırma ihtimalini taşıdığı şeklinde endişeler Yeltsin iktidarının son günlerinde genel bir kanı halini almıştır.¹³⁸

Yeltsin dönemi Rusyası bu gelişmeler ışığında dünya siyasetinde etkin ve güçlü bir konuma gelmeye çalışırken, diğer yandan da ekonomik, toplumsal ve politik istikrarsızlıkların bir türlü dinmek bilmediği bir ülkeye dönüşmüştür. Yeni bir yüzyıla güçlü devlet ve güçlü ekonomi ile girmek isteyen Rus vatandaşları iç politik istikrardan, ulusal bütünlüğe kadar bir çok konuda çözüm için Mart 2000 Başkanlık Seçimini bir fırsat olarak görmüştür. Başbakan olduğu Ağustos 1999’dan itibaren bu gerekliliğin bilincinde politika yürüten Putin ise Rusya’nın büyük güç olmasından gelen özellikleri ve ülke bütünlüğünü kalıcı kılmaya yönelik içeride ve dışarıda açılımlar yapmaya başlamıştır.

Yeltsin döneminin Rus siyasi hayatındaki yerini ve önemini anlamak için Putin’li yılların iyi anlaşılması gerekmektedir. SSCB’nin mirasını hak ve yükümlülükleri ile devralan Yeltsin Rusyası’nın bu yükü nasıl taşıdığını ve dış politikasına nasıl yansıttığını kavramak için 21. yüzyıl Rusyası’nın iç siyasi gelişmeleri ve uluslararası dinamikleri incelemek yerinde olacaktır. İktidara geldiği andan itibaren siyasi ve ekonomik performansı merak konusu olan Putin, Yeltsin’in iktidarına alışan Rus halkı ve Batı toplumu için Rusya’nın geleceği boyutundan değerlendirilmiştir. Bu açıdan Rusya’nın yaşadığı geçiş yıllarının sonrasında yaşadığı dönüşümü anlamaya çalışmak gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

¹³⁸Lynch, op.cit., Winter 1999, s. 79.

II. BÖLÜM

RUSYA'NIN DÖNÜŞÜMÜ: PUTİN DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI

2.1. İç Politika Gelişmeleri

Rusya Federasyonu 21. Yüzyıla girerken “geçiş dönemi” nin siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan süregelen sıkıntılarını yaşamaktaydı. Ekonomik istikrarsızlık, serbest pazar ekonomisinin geleceği, silahlı kuvvetlerinin yaşadığı sıkıntılar, toplumsal bunalım ile yarattığı mutsuzluk ve devlet aygıtının güçsüz durumu, Rusya'nın ve Putin'in çözüm bulması gereken sorunlar olarak göze çarpmaktaydı.

Rusya'ya Rus bakış açısıyla yaklaşan Putin,¹³⁹ bu sorunlar arasında öncelikle güçlü ve merkezi devletin gerekliliğine dönük politikalar yürütmüştür. Geçici olarak Başkanlığa terfisinden önce 31 Aralık 1999 tarihinde kaleme aldığı yazısında güçlü devleti, Rusya'da düzenin garantörü, herhangi bir değişikliğin fişekleyicisi ve başlıca itici gücü olarak gördüğünü belirtmiştir.¹⁴⁰ Bu açıdan Putin'in iktidara gelmesi ile devletin yeniden tanımlanması, hükümet dışı politik/ekonomik aktörlerin etki alanlarının sınırlandırılması ve federal merkez ile federal birimler arasındaki yetki ve sorumluluk paylaşımının yeniden yapılandırılması yoluna gidildiği görülmüştür.¹⁴¹ Ekonomik ve siyasal açıdan istikrarlı bir Rusya'nın orta ve uzun vadede uluslararası sistemde gerçek yerini alacağı ve ulusal çıkarlarını daha iyi koruyacağı düşüncesiyle sorunlara çözüm aranmıştır. Pragmatik ve gerçekçi yaklaşımlar ile olumlu iç/dış koşullar Rusya'nın dönüşüm yaşamasına ya da diğer bir deyişle uluslararası sisteme dönüşüne elverişlidir.

Rusya'nın “ayağa kalkması” için Putin'in önüne koyduğu hedefler şunlardı:¹⁴² Rusya'nın uluslararası prestijini ve gücünü yeniden arttırmak; dünyanın Rusya'yı tekrar ciddiye alması için silahlı kuvvetleri yeniden canlı kılmak;

¹³⁹ Immanuel Wallerstein, “Vladimir, Tüm Rusların Çarı mı?”, *Güncel Yorumlar*, Veysi Atlı, Deniz Hakyemez, Barış Yeldiren, çev., İstanbul, Aram Yayınevi, 2001, s. 139.

¹⁴⁰ Henry Kissinger, *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*, Tayfun Evyapan, çev., Ankara, ODTÜ Yayınları, 2002, s. 62.

¹⁴¹ Büyükkıncı, *op.cit.*, s. 156.

¹⁴² Wallerstein, “Vladimir, Tüm Rusların Çarı mı?”, Atlı, Hakyemez ve Yeldiren, çev., *op.cit.* s. 141.

Rusya'nın dünya ekonomisinde uygun bir yer almasını sağlamak; vatandaşların yaşam düzeylerini iyileştirerek bir yandan iç düzeni pekiştirirken diğer yandan güçlü ve merkezi bir devlet yapısını yeniden inşa etmek.

Rusya'nın geleceğini ilgilendiren önemli sorunlardan biri olan ekonominin devingen durumu, bu görevler arasında en çok aciliyet içeren sorun olarak göze çarpmıştır. Bu açıdan Ağustos 1998 ekonomik bunalımının etkilerinin aşılma başlandığı 1999 yılından sonraki ekonomik göstergeler önemlidir. Milli gelir ile devletin kaynak yaratma ve toplama kapasitesinde önemli artışlar olmuştur. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) 1998'de % 4.9'luk bir azalma gösterirken, 1999 yılında % 5.4, 2000 yılında % 8.3 ve 2001 yılında % 5.5 oranında artış yaşamıştır. Devletin kaynakları GSMH'ye koştur olarak 1998 yılında % 8.9, 1999'da % 12.6 ve 2000 yılında % 16 oranında bir çıkış seyri göstermiştir. 2000 yılında GSMH'nin % 2.3 ü kadar bütçe fazlası kaydedilmiştir.¹⁴³ Bu dönemde yeniden güvenilir bir mali ortak olma yolunda ilerleyen Rusya'nın vergi toplama kapasitesi artarken, dış borç ödemelerinde sorun yaşanmamaktadır. Enflasyon oranındaki iyileşmeye, döviz rezervlerindeki artış ve kalkınma hızının yüksekliği eşlik etmiştir.

Diğer devletlerle karşılaştırıldığında ise Rusya'nın gücünün sınırı ve gerçek durumu ortaya çıkmaktaydı. 2001 yılı itibariyle RF'nin GSMH'si 395 milyar dolar ile Hollanda'nın 403 milyar dolarlık GSMH'sinden küçük bir yapıda idi. Gelirleri de Florida'nın 41 milyar dolarına karşılık 40 milyar dolarlık bir büyüklüğe sahipti. Nüfusunun onda biri olan Macaristan'ın aldığı dış yatırımın, onda birini çekebilmekteydi. İçeride yatırımları ise 1998 yılı itibariyle GSMH'nin % 11'i ile Macaristan'ın % 30 ve Meksika'nın % 25 olan oranlarının gerisinde kalmaktaydı. Rusya'da yılda ortalama olarak 18-20 milyar dolarlık sermaye çıkışı (kaçışı) yaşanması, yatırım eksikliğinin başlıca kaynağı olarak görülmekteydi.¹⁴⁴

Rusya'nın yaşadığı ekonomik ve toplumsal zorlukların farkında olan Putin yönetimi, yerli ve yabancı sermayenin verdiği zararların giderilmesine ve dış kaynaklara muhtaç olmayan, daha bağımsız bir ekonomi yaratılmasına dönük bir

¹⁴³ Todd, op.cit., s. 133.

¹⁴⁴ Menon, op.cit., s. 580-581.

politika yürütmeye çalışmıştır.¹⁴⁵ Devletin ekonomiye müdahalesini pazar ekonomisinin kanunlarının bir gerekliliği şeklinde görerek ekonominin güç unsurları ile ilişkilerini yeniden tanımlama yoluna gitmiştir. Putin, yaptığı tespitlerde yeni yüzyılın başında Rusya'nın ikinci, belki de üçüncü dünya ülkeleri grubuna kayma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Rusya'nın reformdan başka bir seçeneği olmadığı ve suçlu aramaktansa gerçekçi saptamalarla ekonomik iyileşmeyi sağlamanın gerekliliğini ortaya koymuştur.

Uluslararası ekonomik koşulların yarattığı pozitif ortam ve yapılan saptamaların uygunluğu neticesinde ekonominin göstergelerinde ve yapısal durumunda iyileşme görülmüştür. Bu iyileşmede ihracatın büyük bölümünü (% 60) oluşturan enerji (petrol ve doğalgaz) sektörü başlıca belirleyici olmuştur.¹⁴⁶ Petrolün varil başına fiyatlarının 30 dolardan işlem görmesiyle başlayan bu iyileşme eğilimi, ekonomik açıdan rahatlama yaratmıştır. Rusya'nın endüstriyel üretim çıktılarında 1999 yılına göre 2000 yılında % 11-13 oranında artış yaşanmıştır. Rus toplumunun hizmet ve satın alma gücünde % 7.2 ve Rusya'ya yapılan yatırımlarda da % 4.5 oranında artış yaşanmıştır.¹⁴⁷ 1990 yıllar boyunca dış dünyanın Rus iç ve dış politikasının doğrudan baskı aracı olarak kullandığı "kredi ihtiyacı" bu dönüşüm yardımıyla kaybolma aşamasına gelmiştir.¹⁴⁸

Rusya'nın bu dönemde karşılaştığı diğer bir sorun, Rus ulusal güvenliğine ve devletin üniter yapısına yönelik tehditlerin varlığı idi. Putin, Başbakan olduğu dönemden beri, Rusya'nın karşı karşıya olduğu başlıca tehdidi terörizm olarak tanımlamıştır. Rus ulusal güvenliğine yönelen bir tehdide karşı olduğunu belirttiği Çeçenistan'a yönelik başlatılan Ağustos 1999 askeri saldırıları ile devletin üniterleşmesi arasında doğrudan bağlantı kurmuştur. Rus toplumundaki güvensizlik hissini hem kendi iktidarı hem de güçlü bir devlet oluşturma açısından stratejik bir şekilde değerlendirmiştir. Putin, Birinci Çeçen Savaşı'na nazaran medyanın da desteğini alarak ya da sağlayarak, Rus insanının güvenliği için sorumluluk alan bir lider olarak öne çıkmıştır. 1999 sonunda sürdürdüğü politikalara yönelik kamuoyu

¹⁴⁵ James R.Millar, "Can Putin Jump-Start Russia's Stalled Economy?", *Current History*, 99/633 (October 2000), s. 330.

¹⁴⁶ Aksay, *op.cit.*, s. 37.

¹⁴⁷ Osman Metin Öztürk, *Rus İmparatorluk Stratejisi*, Ankara, ASAM Yayınları, 2002, s. 347.

¹⁴⁸ Immanuel Wallerstein, "Rusya: Bugün Kimin Umurunda?", Atlı, Hakyemez ve Yeldiren, çev., *op.cit.*, s. 224.

desteği, % 72'lere varan bir orana ulaşmıştır. Mart 2000 Başkanlık Seçimleri kampanyası boyunca % 60'lardan aşağı inmeyen een Savaşına yönelik kamuoyu desteğinin, Putin'in Başkan seçilmesinde en önemli etken olduğu dile getirilmiştir.¹⁴⁹ Yeltsin'in küçük bir azınlık lehine politikaları yanında Putin'in çoğunluğun gereksinimlerine cevap veren tercihlerle davranması kamuoyunda inandırıcılığını artırmıştır. Çeçen Savaşı, insan hakları içeriği ve meşruiyeti Batı tarafından tartışmaya aılsa da Putin'in bu olayı Rusya'nın içinde bulunduğu psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve politik durumu dönüştürme ve kendi iktidarını sağlama yolunda akıllıca kullandığı söylenebilir.

Rusya'nın radikal İslam tehdidi ile eş tuttuğu een Savaşı, Batı tarafından insan hakları bağlamında sert bir şekilde eleştirilmiştir.¹⁵⁰ Putin, eleştirilerin haksız ve tek taraflı olduğunu belirterek ülkesine dönük terörizmin uluslararası boyutta bir tehlike arz ettiğini vurgulamıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarından çok önce, hem Rusya'nın hem de uluslararası sistemin güvenliği için ortak hareket etmenin gerekliliğini vurgulayan Putin, een Savaşı'na meşruiyet kazandırma abasinda olmuştur.¹⁵¹ Bu açıdan Rusya'ya 11 Eylül 2001 saldırıları, toprak bütünlüğüne dönük saldırılar şeklinde gördüğü een sorununa yönelik daha rahat hareket etme ve uluslararası terörizmle doğal bir bağlantı kurma fırsatı sağlamıştır.

Çeçen Savaşı, diğer bir bakımdan Yeltsin döneminde prestijini kaybetmiş bazı kurumlar için ön plana çıkma bulduğu bir zemin olmuştur.¹⁵² Rus ordusu ve silah sanayisi kendini gösterme fırsatı bulurken, Savunma Bakanlığı i ve dış politika yapım sürecinde ağırlılığını hissettirmiştir. Bu açıdan een sorunu, toprak bütünlüğünün sağlanması, toplumsal kimlik bunalımının aşılması, enerji güvenliğinin sağlanması ve Putin'in liderliğinin sağlamlaştırılması açısından yaşamsal öneme sahip olmuştur.

1990'lı yıllarda devletin kaybolan otoritesini ve etkinlik sağlama yeterliliğini yeniden kazanma gerekliliği, bu dönemde elzem olarak görülen konular

¹⁴⁹ Michael Mc Faul, "Putin in Power", *Current History*, 99/639 (October 2000), s. 307.

¹⁵⁰ Rojan Menon, Graham E. Fuller, "Rusya'nın Tahripkar een Savaşı", Tezkan, haz., *op.cit.*, s. 210.

¹⁵¹ Bobo Lo, *Vladimir Putin and the Evolution of the Russian Foreign Policy*, London, Blackwill Publishing, 2004, s. 85.

¹⁵² Büyükakıncı, *op.cit.*, s. 157.

arasında yer almıştır. Putin de bu açıdan federal unsurlarla ilişkileri düzenlemek ve merkezi otoriteyi güçlendirmek için istikrarlı bir hukuk sistemi ve işleyen bir idari yapı oluşturmaya çabalamıştır. Bu açıdan güçlü devlete dayanan iktidarın, totaliter bir yönetim anlamına gelmediği ve demokratik, hukuka dayanan federal bir devletin vazgeçilmez unsuru olduğu dönem politikalarında hissettirilmeye çalışılmıştır.¹⁵³

Bu bağlamda Putin, federal bölgelerin oluşturulması ve Başkanlık temsilcilerinin statülerinin yeniden düzenlenmesi gibi içeride siyasal yapının içeriğine yönelik reformlar yapmıştır. 13 Mayıs 2000 tarihinde bir kararname ile Federasyonun unsurları 7 büyük bölge¹⁵⁴ altında birleştirilmiş ve doğrudan Başkan'ın sorumluluğunda tam yetkili temsilciler atanmıştır. Bu amaçla federal bölge temsilcileri, federal normlara aykırı işlemleri denetleme, çatışan durumları düzeltme ve yasalar arasında uyum sağlama yolunda görevler üstlenmiştir.

20. yüzyılın sonunda ekonomik ve siyasi açıdan yaşadığı kötü gidişatı tersine çevirmeye çalışan Rusya, aynı zamanda varolan fosilleşmiş sorunların da üstesinden gelmek zorunda idi. Yoksulluk, işsizlik, organize suçlar, alkolizm, ahlâki sorunlar artma eğiliminde; ortalama yaşam süresi, beklentisi ve nüfus azalma eğiliminde olan çeşitli problemler geçiş döneminin mirası olarak çözüm beklemekteydi. Bu problemler içinde Rusya'nın demografik yapısındaki değişim sosyo-ekonomik yapının gerçek tablosunu açıkça yansıtmaktaydı. 1992 yılında 148.7 milyon olan toplam nüfus, % 25 oranında bir azalma ile 2000 yılı başında 145.5 milyona gerilemişti.¹⁵⁵ Düşen doğum oranları ve artan ölüm oranı ile her yıl 750 bin azalan Rus nüfusunun dengesizliği vahim bir görünüm vermekteydi.¹⁵⁶ Erkeklerde 59.8, bayanlarda 72.2 olan ortalama yaşam süresi ile 2000 yılı verilerine göre 202.000 kişiye varan intihar oranı gibi göstergeler sosyo-ekonomik koşullara yönelik aciliyeti yansıtmaktaydı.¹⁵⁷

¹⁵³ Şen, *op.cit.*, s. 156.

¹⁵⁴ Rusya Federasyonu, Merkez, Kuzey-Batı, Ural, Kuzey Kafkasya, Volga, Sibiry ve Uzak Doğu olmak üzere 7 ayrı bölgeye ayrılarak, idari yapıda kolaylık ve etkinlik sağlanmak istemiştir. "Mahşerin Yedi Atlısı", Radikal, 20.05.2000, <<http://www.radikal.com.tr/2000/05/20/clis/mah.html>>, (10.08.2005).

¹⁵⁵ Öztürk, *op.cit.*, 2002, s. 345

¹⁵⁶ Menon, *op.cit.*, s. 581

¹⁵⁷ Öztürk, *op.cit.*, 2002, s. 311.

Putin dönemi bu göstergeler karşısında Rusya'nın toplumsal istikrara kavuşmayı ve ekonomik sorunlara çözüm bulmayı aradığı bir dönem olmuştur. Ekonomik verilerdeki iyileşmeler toplumun devlete duyduğu güvenin artmasına yardım etmiştir. Artan yolsuzluk ve yoksulluğa son verecek güçlü bir lider ve devlet arzusu içinde olan Rus toplumu, bu beklentilerini Putin'de birleştirmiştir. İç ve dış politika önceliklerinde Rus toplum ve devletinin endişe ve çıkarlarını gözeterek hareket eden Putin, güçlü ve merkezi devlet yaratma gerekliliği üzerinden sorunlara çare aramıştır.

Putin'in federal bölgeleri ve iktidarı yeniden düzenleme yoluna gitmesi, bazı Batılı gözlemciler tarafından Rusya'nın otoriter bir yapıya doğru gittiği ve girişimlerin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁵⁸ Bu noktada yapılan düzenlemelerin amacının, federal hükümet ile federasyon unsurları arasındaki farklı uygulama ve kanun uyuşmazlıklarının Anayasaya uygun hale getirmek mi, yoksa temsilcilerin gitgide artan yetkilerinin yerel liderlerin işlerine doğrudan müdahale eden bir içerik mi alacağı şüphesi doğal olarak gündeme gelmiştir.¹⁵⁹

Rusya, geçiş döneminden miras kalan ve adeta toplumsal, siyasi ve ekonomik anarşiyi andıran olumsuz koşulları, Gilpin'in ifadesiyle "devletin çökmesi" şeklinde hissetmiştir.¹⁶⁰ Aynı zamanda her boyutta yeniden yapılanma ihtiyacı içindeki Rusya'da, sistem içindeki yürütme ile yasama arasındaki gerilime son vermek ihtiyacı belirlemiştir. Aralık 1999 Duma seçimleri bu açıdan Duma'nın Kremlin yönetimi ile arasındaki uyumsuzluk sorununa çare bulmuştur,

Seçimlerden iki ay önce Kremlin' in desteği ile kurulan, Acil Durumlar Bakanı Sergei Shogiu'nun başkanlığını yaptığı Birlik Partisi (BP), çok kısa zamanda büyük bir oy kitlesine sahip olmuştur.¹⁶¹ Çeçen Savaşı üzerinden politika yürüten

¹⁵⁸ Mc Faul, *op.cit.*, 2000, s. 311.

¹⁵⁹ Putin'in federal unsurlarla ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Matthew Hyde, "Putin's Federal Reforms and Their Implications for Presidential Power in Russia", *Europe – Asia Studies*, 53/5 (2005), s. 719-774.

¹⁶⁰ Todd, *op.cit.*, s. 140.

¹⁶¹ Duma'daki milletvekili dağılımı içinde 75 üye ile temsil edilen Birlik Partisi, daha sonra Putin'in Komünistlerle ve bağımsızlarla işbirliği yoluna gitmesi ve Anavatan / Bütün Rusya ittifakı arasındaki anlaşmazlıkları değerlendirmesi ile üye sayısını ve etkisini arttırmıştır. Rutland, *op.cit.*, s. 169-171. Aralık 1999 Duma Seçimleri diğer yandan Yuri Luzhkov ve Primakov'un liderliği altındaki Anavatan / Bütün Rusya ittifakı için Mart 2000 Başkanlık Seçimleri'ne yönelik bir fırsat olarak görülmüştür.

Birlik Partisi'ne artan destek doğrudan Putin ile ilintilendirilmiştir. Putin ve ekibi tarafından verilen destek, Kremlin'e sadık bir parti kurarak ve devlet Duma'sında çoğunluk sağlamak, bu yolla iç ve dış politikada daha rahat hareket etme amacını taşımaktaydı. Bu dönemde yapılan bazı yorumlarda Putin'in, Birlik Partisi'ni Japonya'daki Liberal Demokrat Parti gibi hakim parti şeklinde yapılandırmak istediği ve az partili istikrarlı bir sistem arayışında olduğu yer almıştır.¹⁶²

Devlet yapısının güçlendirilmesi çabalarının diğer bir boyutu da, siyasal yaşamın askeri araçlarla güvenlik sorunsalı üzerinden "güvenikleştirilmesi" (securitization) ve Kremlin kadrolarının askeri istihbarat kökenli kişilerle doldurulması olmuştur.¹⁶³ Eski bir KGB ajanı olan Putin düşünüş biçimini ve karakter özelliklerini çevresindeki ekibinde görmek istemesi nedeniyle güvenilecek bir çevre yaratma yoluna gitmiştir.

26 Mart 2000 tarihinde yapılan Başkanlık Seçimi'nde ilk turda aldığı % 52.6'lık oy oranı ile Başkan seçilen Putin'in bu seçimlerde güvenlik ağırlıklı politikalarına Rus halkının onay verdiği görülmüştür. Moskova ve diğer şehirlerde gerçekleşen bombalamalar ile Çeçen operasyonu, Rus toplumunun güvenlik merkezli algılamasına doğrudan katkıda bulunmuştur. Putin, aldığı kamuoyu desteği ile içeride reform içerikli statüko karşıtı, dışarıda da Rusya'nın tercih ve çıkarlarının gözetilmesi yolunda denge ile rekabetin eş zamanlı yürütüldüğü politik açılımlar yapmaya başlamıştır.

Federasyon Konseyi'nde yaptığı değişiklikler, Duma'da sağladığı sadakat ve uyum ile medyanın kontrol altına alınması, Putin'in Başkanlık gündeminin ilk eylemlerini oluşturmuştur.¹⁶⁴ 1990'lı yılların yarattığı, Rus ekonomisinin kötü durumundan yararlanan oligarkları tasfiye ederek denetim altına almaya başlamıştır. Medya imparatorluğunun (Media-Most) sahibi Vladimir Gusinski'nin tutuklanması

Ancak Birlik Partisi'nin Komünist Parti'nin aldığı oy oranının bir puan eksigini alarak (% 23) ittifaki geçmesi bu düşünceleri boşa çıkarmıştır. Mc Faul, *op.cit.*, 2000,s. 310.

¹⁶² Rutland, *op.cit.*, 2003, s. 171.

¹⁶³ Büyükkakıncı, *op.cit.*, s.157. St. Petersburg kadrosundan Putin'in kendisine yakın hissettiği bir çok kişi Moskova'da önemli görevlerde yer almıştır. Sergey Ivanov Güvenlik Konseyi Sekreterliği'ne, St.Petersburg FSB Şefi Victor Çerkesov FSB Başkan Yardımcılığı'na, İlya Klebenov Başbakan Yardımcılığı'na, German Gref Özelleştirme Başkan Yardımcılığı'na, Dmitri Kozak Hükümet Sözcülüğü'ne atanmış ve daha bir çok kişi Kremlin yönetimi çevresinde görev alma şansı bulmuştur. M.Murat Taşar, "Kremlin'deki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin", Tezkan, haz., *op.cit.*, s. 143.

¹⁶⁴ Thomas M. Nichols, "Putin's First Two Years: Democracy or Authoritarianism?", *Current History*, 101/657 (October 2002), s. 309-310.

Putin'in ciddiyetini gösteren bir gelişme olmuştur. Putin'in yükselişinde önemli bir paya sahip olan Boris Berezovski ile Noritsk Nikel'in sahibi Vladimir Potanin ulusal sermaye sınıfının ilk zamanlarda hedef alınan diğer temsilcileri olmuştur. Bu baskı ve denetim ile hem ekonominin güçlendirilmesi için vergi kaçakçılığının önlenmesi hem de devletin etkisinin artırılması için merkez dışı aktörlerin kontrol altına alınması amaçlanmıştır. Ayrıca Putin, ileride ekonomik güçlerini siyasal güce dönüştürme ihtimali olan oligarkları iktidarına doğrudan bir tehdit olarak algılamıştır. Mihayl Hodorkovski'nin Başkanlık adaylığı ile tutuklanma süreci aynı döneme denk gelmiştir. Diğer bir sebep de enerji sektörünün baronları olan oligarkların elindeki Gazprom, Lukoil, Yukos gibi önemli şirketlerin hisselerinin ya da kendilerinin devletin eline geçmesini sağlayarak Putin'in etki alanını genişletmek amacı olmuştur.

2.2. Putin'in İktidarının Dış Politika Açısından Anlamı

Putin, Başkan seçilmesiyle birlikte Rus dış politikasına pragmatik, öngörülebilir ve istikrarlı bir yön çizmeye çalışmıştır. İçeride ekonomik ve siyasi olarak güçlenmenin dış politika konularında başarılı olmanın önkoşulu olduğu ilkesinin bilincinde hareket etmiştir. Putin bu açıdan Primakov'un Dışişleri Bakanlığı'ndan o yana Rusya'da benimsenen Gorçakov tarzı dış politika oluşumunun güçlü bir destekçisi olarak görülmüştür.¹⁶⁵

Putin'in iktidara geldiği dönemde, Rusya'da dış ilişkilerin içerik, değer yargıları ve yönü açısından değişim geçirip geçirmeyeceği belirsizliği hissedilmekteydi. Yeltsin dönemi boyunca salt çıkarlar üzerinden sıfır toplamlı ve jeopolitik algılamalar ile yürütülmeye çalışılan dış politikada, süreklilik yada dönüşüm olup olmayacağı başlıca bilinmeyen olarak ortada durmaktaydı.

¹⁶⁵ Turan Aydın, "Rusya Devlet Başkanlığı Seçimleri veya Futbol Takımı Yöneticiliğine Dair Bir Yazı", *Foreign Policy (Türkiye Baskısı)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (Mayıs-Haziran 2004), s. 54. 1856 yılında Çar II. Aleksander'in Dışişleri'ni yapmış olan Prens Gorchakov'a göre Rusya, sürekli dost- sürekli düşman diye ayrıma gidilmemeli, romantizmden uzaklaşılmalı, altından kalkılamayacak bir duygusallığa kapılmamalıdır. Sürekli ulusal çıkarlar peşinde çok taraflı diplomasi le aktif bir dış politika hedeflenmelidir. İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 55. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., Flemming Splidsboel-Hansen, "Past and Future Meet: Aleksander Gorchakov and Russian Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, 54/3 (2002), s. 377-396.

İçeride siyasi eylem ve etki alanını genişletme çabasına giren Putin, dış politikanın da, Rusya'nın kendine özgü tarihsel, kültürel ve politik duruşundan kaynaklanan bağımsız bir konumda olması için çabalamıştır. Süper güç statüsünü yeniden kazanma ümidi olarak değerlendirilen Putin'in Rusya'nın uluslararası sistemdeki yerini sağlamlaştırma çabaları, öncelikle güçlü ekonomik yapı ve ilişkiler üzerine oturan bir dış politika yaratmak amacını içermiştir.¹⁶⁶ Ekonomik çıkarların maksimize edilme amacının yanında, politik açılımların çeşitliliği ile dış politikaya daha bağımsız bir pozisyon ve hareket alanı yaratma amacı da güdülmüştür. Kosova örneğinin gösterdiği gibi Rus çıkar ve endişelerinin gözetilmesi için aktif ve seçenekleri geniş olan bir dış politika yürütülmüştür. Salt jeopolitik bakış açısı ile yaklaşılmayan çok yönlü ancak ulusal çıkarların gözetildiği istikrarlı bir dış politika çizgisi yaratılmaya çalışılmıştır. Putin'in Başkanlığı'nın ilk aylarından itibaren İran ve Irak ile yoğunlaşan ilişkiler, Çin, Kuzey Kore ve Küba'ya yapılan ziyaretler bu açılımın göstergesi olarak algılanmıştır.¹⁶⁷ Aynı zamanda bu açılım ABD ile sürdürülen stratejik ilişkilerin devamının yanında ABD'nin tek taraflı hegemon davranışlarına karşı “çok kutuplu bir dünya” ilkesinin arkasında durma şeklinde uygulamaya çalışılmıştır.

Rusya'da bu dönemde ikinci ya da üçüncü dünya ülkesi olmanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Rus stratejik düşüncesindeki “büyük güç” statüsünün pragmatik yaklaşımlarla kabul görmesi amaçlanırken Rusya'nın güç ve kapasitesi dengeli bir şekilde kullanılmıştır. Putin, bu anlamda Rusya'nın uluslararası ilişkileri algılamasını sıfır toplamlı anlayıştan pozitif toplamlı bir bakış açısına dönüştürmeye çalışmıştır. Rus çıkarlarının uzlaşmacı ve soğukkanlı olunarak korunabileceğinin bilincinde Rusya'nın orta ve uzun vadede uluslararası prestij ve gücünü yeniden kazanmasını amaçlamıştır. Önemli bir örnek olarak, bir yandan ABD'nin 1972 tarihli Anti Balistik Füze (ABM) Antlaşması'ndan çekilme kararı Putin tarafından hatalı bir davranış olarak nitelendirilirken öte yandan Rusya'nın kendini savunma yeteneğine sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸ Tek taraflı kabullenmeyi andıran politik çıktılarının arkasında Rusya'nın gücünün sınırlılığı yattığı anlaşılabilir.

¹⁶⁶ Robert O. Freedman, “Putin Döneminde Rusya'nın Ortadoğu Politikası”, Bülent Aras, der., Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu, Ali Murat Yel, çev., İstanbul, Tasam Yayınları, 2004, s. 63.

¹⁶⁷ Lo, op.cit., s. 73.

¹⁶⁸ Igor Ivanov, “Füze Savunma Hatası: Stratejik İstikrarın ve ABM Antlaşmasının İhlali”, Tezkan, haz., op.cit., s. 53.

Ancak Rus dış politika karar vericilerinin konjonktürel koşulları ve değişimleri en iyi şekilde değerlendirerek NATO ya da ABD ile ilişkilerde önemli edinimler sağladığı da gözden kaçmamalıdır. Bu açıdan karşılıklı fayda içeren dış politika yaklaşımları, Putin döneminin dinamik karakterini yansıtmaktadır.

Putin diğer bir açıdan Avrupa bütünleşmesine verdiği önem ve Rusya'nın bu kıtaya aidiyetine yönelik söylemleri ile Avrupa güvenliği ve sorunları içinde Rusya'nın yerini sağlamlaştırılmayı hedeflemiştir. AB'nin askeri yapılanmasına ve AB genişlemesine sempati ile bakan Rusya, ABD ile AB arasındaki ihtilafli konularda iyi bir denge politikası yürütmüştür. Eşanlı olarak dış politik söylemlerde Çin, Hindistan ve İran ile “ stratejik ortaklık” vurgusu ağır basmıştır.¹⁶⁹ Putin'in Rusya'nın ABD ile kurduğu stratejik istikrara dayalı yapıcı diyalogun devamını, küresel sorunlara çözüm bulmada temel alması dış politikanın realist yanını ortaya koymuştur.

Dönemin Rus Dışişleri Başkanı Igor Ivanov, Rus dış politikasının özel çıkar alanı olan BDT coğrafyasının daha sıkı bütünleşmesinin ve uluslararası politikada etkili bir birlik olması yolunda dönüşümünün gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ivanov, BDT'nin bu yöndeki derinleşmesini Rusya'nın güvenliği ve çıkarlarının devamı açısından vazgeçilmez olarak nitelemiştir. ABD'nin Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nda (NAFTA) ve Almanya'nın AB'de oynadığı rolü Rusya'nın oynaması, Rusya'nın büyük güç statüsünün tanınması ve uygulaması şeklinde görülmüştür.¹⁷⁰ Rusya, ortaya koyduğu çabalar ile BDT politikasını etkinleştirmeye ve olası üçüncü ülkelerin Rus çıkarlarını ikincil konuma indirgeyecek müdahaleleri bu bölgeden uzak tutmaya çalışmıştır.

Putin, BDT ülkeleri ile ilişkilerin yeniden tanımlanmasına pragmatik hesaplarla yaklaşmıştır. Rusya'nın doğal kaynaklarından ve ulaşım güzergahlarından elde ettiği ekonomik ve lojistik avantajları öne çıkarması ile sağlanacak karşılık bağımlılık bu yaklaşımın zeminini oluşturmuştur. Bu şekilde coğrafi bütünlük ile ekonomik entegrasyon sağlanırken, Rusya'nın BDT'yi ve kendisini uluslararası

¹⁶⁹ Bobo Lo, “Securitization of Russian Foreign Policy under Putin”, Gabriel Gorodetsky, der., Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century, London, Frank Cass, 2003, s. 56.

¹⁷⁰ Igor Ivanov, The Russian Diplomacy, Washington, The Nixon Center and Brookings Institute Press, 2002, s. 84.

sistemde etkin bir güç haline getirmek amaçlanmıştır. Bu açıdan Avrasya Ekonomik İşbirliği Alanı¹⁷¹ ile Kolektif Güvenlik Pakti¹⁷² oluşumları, bu politikanın çeşitli açılardan pratiğe yansımış yanlarını oluşturmuştur.

Putin dönemi Rus dış politikası, ilk açılımlarına bakıldığında “Avrasyacı” olarak nitelendirilmiştir. Rusya’nın uluslararası sistemde büyük bir güç olduğu söylemini dilinden düşürmeyen Putin, sık sık “Asyalı” kimlik öğelerini atıf yapmıştır.¹⁷³ Bu söylemleri yansıtacak şekilde Putin dönemi Rus dış politikası dönemlere de ayrılmıştır. Putin’in Başbakan olarak atanması ile Başkanlık seçimleri sonrası dönemde ulusçu söylemlerin, Başkanlık Seçimleri sonrası dönemde Avrasyacı yaklaşımların ve 11 Eylül sonrasındaki dönemde ise Atlantikçi paradigmanın tonlarının ağır bastığı ve Avrasyacı kimliğin yumuşatıldığı politikaların hakim olduğu şeklinde değerlendirmeler yer almıştır.¹⁷⁴ Temmuz 2000 tarihli Dış Politika Algılaması’nda da Rusya’nın büyük bir Avrasya gücü olduğu, çok kutuplu uluslararası sistemde bir güç merkezi olma arzusunun devam ettiği ve dış politikasının dengeli bir karakterde olduğu vurgulanmıştır.¹⁷⁵ Aynı belgede Rus dış politikası tutarlı, önceden bilinebilen ve karşılıklı yarar esasına dayanan bağımsız ve yapıcı nitelikte tanımlanmıştır.

Putin, açıkça Avrasya gücü olarak tanımlanan Rusya’yı aslında mevcut koşulları ile tarihi mirası arasında bir dengeye oturtmayı amaçlamıştır. Sorokin’in “dengeli uzak durma stratejisi”¹⁷⁶ ile açıkladığı, Anatoli Adamişin’in çok yönlü olmak zorunluluğu getirdiği Rus dış politikası, realizm ve pragmatizm

¹⁷¹ 1995 yılında Rusya ve Beyaz Rusya arasında kurulan ve Gümrük Birliği şeklinde adlandırılan oluşum, aynı yıl Kazakistan’ın, 1997’de Kırgızistan’ın ve 1999’da Tacikistan’ın katılımı ile üye sayısını arttırmıştır. Serbest ticaret bölgesi oluşturma da zorluklar yaşayan oluşum, Putin’in iktidara gelmesi ile Rusya’nın girişimi sayesinde 2001 yılında Avrasya Ekonomik Birliği’ne dönüşmüştür. Anar Somuncuoğlu, “BDT’nin Adı Kaldı”, *Cumhuriyet Strateji*, 2/63 (2005), s. 12.

¹⁷² 1992 tarihli Kolektif Güvenlik Antlaşması, BDT üyesi ülkelerin hemen hemen hepsini kapsamaktaydı. 1999 yılı Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan’ın bu oluşumdan ayrıldığı ve BDT içi gruplaşmaların arttığı bir yıl olmuştur. BDT içi oluşumlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Toras Kuzio, “Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Jeopolitik Çoğulculuk: GUUAM’ın Ortaya Çıkışı”, *Tezkan*, haz., *op.cit.*, s. 13.

¹⁷³ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 51.

¹⁷⁴ Büyükkakıncı, *op.cit.*, s. 159.

¹⁷⁵ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 52.

¹⁷⁶ Bu yaklaşıma göre Rusya, dünya politikasını etkileyebileceği bütün olanaklarını azami ölçüde kullanarak belirli bir jeopolitik eksenin güçlenmesini engellemelidir. Dünya güçleri ve ittifakları arasındaki mevcut ve potansiyel çatışmaları Rus çıkarları için kullanmalı ve kendi dış politikasını karşılıklılık esasına göre yürütmelidir. Nazım Cafersoy, “Rusya’daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi”, *Stratejik Analiz*, 4/37 (Mayıs 2003), s. 62-64.

eksenleri arasında ülkenin mevcut koşullarının küresel şartlar çerçevesinde etkin kullanımına dayanmaktaydı. Putin, bu politikanın önceliğini iç ekonomik ve siyasi gelişmeler ışığında güçlü devlet, güçlü ekonomi ve güçlü ordu yaratmak şeklinde belirlemiştir.¹⁷⁷

Rus dış politikasının dengeli ve uzlaşmacı karakteri Avrupa ile ilişkilerinde açıkça sergilenmiştir. ABD ile stratejik istikrara dayalı ilişkiler devam ederken, Rusya, özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları öncesi dönemde ağırlıklı olarak Avrupa merkezli bir politika izlemiştir.¹⁷⁸ Rusya'yı Batı Avrupa kültür ailesine mensup bir ülke olarak tanımlayan Putin'in bu yöneliminin ardında önemli pragmatik nedenler vardı.¹⁷⁹ Rusya'nın dış ticaretinin üçte birinden fazlasının Avrupa ülkeleriyle yapılması, AB ve ABD arasındaki ekonomik, siyasi ve güvenlik konularına yaklaşım farklılıklarından yararlanma arzusu ve doğrudan Putin'in Avrupa'ya, özelde Almanya'ya, ilgi duyması bu nedenler arasında sayılabilir.

Putin, Avrupa merkezli politikalar yanında ABD ile ilişkilerinin kötüleşmesinin ağır maliyetlere yol açacağına bilincinde politik açılımlar yapmıştır. Rusya'nın güçsüzlüğünün yaşattığı deneyimlerin ışığında ikili ve çok taraflı ilişkiler yürütülmüştür.¹⁸⁰ Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üyelik, dış yatırım çekme ve borç sorunu gibi konularda hem ABD ile ilişkiler hem de G-8'de çok taraflı ilişkiler üzerinden destek ve yardım almak hedeflenmiştir.¹⁸¹ Öte yandan Çeçenistan olayları Rusya'nın ABD ve AB ile ilişkilerinde önemli bir sorun oluşturmuştur. Dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Condolezza Rice, Rusya ile ilgili olarak büyük bir güç statüsünde tanıdıkları, güvenlik konularında ayrıca önem verdikleri bu ülkenin demokratik kurumlar, ekonomik reformlar ve özellikle Çeçen Savaşı ile ilgili

¹⁷⁷ Anar Somuncuoğlu, "Rusya'da Putin Usulü Reformlar: Güçlü Devlet, Güçlü Ordu, Güçlü Ekonomi", *Stratejik Analiz*, 13/2 (Mayıs 2001), s. 40-47

¹⁷⁸ Michael Mc Faul, "Realistic Engagements: a New Approach to American- Russian Relations", *Current History*, 100/648 (October 2001), s. 315.

¹⁷⁹ Lo, *op.cit.*, 2003, s. 6.

¹⁸⁰ Elnur Soltan, "Bush-Putin Zirvesi: Soğuk Savaş'ın İkinci Bitişi", *Stratejik Analiz*, 2/20 (Aralık 2001), s. 9.

¹⁸¹ Rusya'nın borç ödemelerini ayarlamaya ve yeni borçlar elde etmeye çalıştığı bir platform olan G-8, aynı zamanda Batı ile ilişkilerini istikrarlı bir düzeye oturtmaya yönelik bir dış politika zemini olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz., Tellal, "7+ "1": Rusya Federasyonu 8'lerin Neresinde?", *op.cit.*, s. 285-300.

gelişmelerde endişe verici bir görünümde olduğunu belirtmiştir.¹⁸² Avrupa Konseyi'nce Parlamento toplantılarına katılma hakkı askıya alınan Rusya, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerler açısından ABD'ye kıyasla Avrupa'dan daha çok eleştiri almıştır. Putin döneminde devletin yeniden inşası ve tanımlanması süresince iç ve dış çevre koşulları değerlendirilerek RF temel belgelerinin de analitik bir değerlendirmesi yapılmıştır. Ulusal güvenlik, askeri ve dış politika doktrinlerinin gözden geçirilmesi Rusya'nın hedeflerini, tehdit algılamalarını ve değer yargılarını açıklığa kavuşturmada yardımcı olmuştur.

Söz konusu üç temel belgenin ortak vurgusuna bakıldığında, Rus ulusal çıkarlarına en büyük tehdidin ülke içinden kaynaklandığı ve Rusya'nın en önemli önceliğinin ekonomik reform ve istikrar olduğu göze çarpmaktadır.¹⁸³ 10 Ocak 2000'de yürürlüğe giren Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Doktrini ile Rusya'nın yaşadığı ekonomik ve sosyal yaşam koşullarından kaynaklanan sorunlar ile ulusal güvenlik tehditleri arasındaki bağ vurgulanmıştır. Rusya'nın dünya üzerindeki siyasi, askeri ve ekonomik etkisini zayıflatma ve BDT gibi Rus ulusal çıkar alanlarında ihtilaflar ya da doğrudan müdahale ile etkinlik sağlama girişimleri dış tehditler arasında gösterilmiştir.¹⁸⁴

Nisan 2000 tarihli yeni "Askeri Doktrin" ise büyük ölçekli savaşlardan çok, etnik ve dinsel radikalizmin neden olduğu iç savaşların yaratabileceği tehlikeler üzerinde durmuştur. Belgede Rusya'da askeri - siyasi durumu belirleyen faktörler arasında bölgesel güç merkezlerinin güçlenmesi; ulusal, etnik ve dinsel aşırılıkların artması; bölücülüğün giderek daha etkin bir hale gelmesi; yerel silahlı çatışmaların giderek yayılması; kitle imha silahlarının elde edilmesinin yayılması ve BM, AGİT gibi uluslararası güvenlik örgütlerinin güç kaybetmesi sayılmıştır.¹⁸⁵

Primakov Doktrini'nin bir devamı niteliği taşıyan ve çok kutuplu dünya yaratmak amaçlı Rus çıkar ve endişelerini yansıtan bir dış politika algılaması

¹⁸² James Godgeier ve Michael Mc Faul, "George W.Bush and Russia", *Current History*, 100/657 (October 2002), s.315.

¹⁸³ Celeste A.Wallander, "Russia's New Security Policy and the Ballistic Missile Defence Debate", *Current History*, 99/639 (October 2002), s. 339.

¹⁸⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz., Mustafa Kibaroglu, "Rusya'nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", *Avrasya Dosyası*, 4 (Kış 2001), s. 95.

¹⁸⁵ Erişen, *op.cit.*, s. 183.

da aynı yıl Temmuz ayında deklare edilmiştir. Avrasyacı yaklaşımı yansıttığı şekilde yorumlara maruz kalan bu belge, Rusya'nın "süper güç" konumundan "büyük güç" statüsüne geçişinde yol gösterici olmuştur.¹⁸⁶ 1990'lı yılların deneyimlerinin ışığında dış politik ilişkilerde karşılıklılık, saygı, yarar ve eşitlik ilkelerine dayanan bir uluslararası ilişkiler sistemi tasavvur edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliğiyle uluslararası sistemin etkin ve eşit bir üyesi olmayı devam ettirmenin önemi vurgulanmıştır. Tek taraflı davranışlardan kaçınılması gerektiği ve Rusya'nın uluslararası uyuşmazlıkların karar ve çözüm sürecindeki gerekliliği vurgulanmıştır.

Bu algılama ile ortaya koyulmaya çalışılan düşünce, Rusya'nın uluslararası ilişkilerin diğer üyeleri ile "medeni bir ortaklığa" girme arzusu şeklinde yorumlanmıştır. Bu denge ve uzlaşma içeren politika ile Rus dış politikası iç reform ve modernleşme çabalarına bağlı kalarak kendi özel yetenek ve imkânlarını kullanmak istemiştir. Eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın nüfuz alanının kabul görmesi ve rahatsız edilmemesi ile uluslararası iktisadi ve siyasi örgütlerde Rus çıkar ve endişelerinin gözetilmesi amaçlanmıştır.¹⁸⁷

Avrasyacı paradigmanın neo-liberal bakış açısıyla yeniden değerlendirilmesi anlamına gelen bu yaklaşım asimetrik bir karşılıklı bağımlılık ağı yaratma çabası ile "yakın çevre" konseptine yeni bir boyut katmayı hedeflemiştir.¹⁸⁸ Yeniden tanımlanan RF Temel Belgeleri, 21. Yüzyıla girerken Rusya'da "büyük güç" söylemini benimseme ve benimsetme yolunda temel çerçeveyi oluşturmuştur. İç politikada da devletin merkezileşmesine yönelik yerel ya da hükümet dışı aktörlerin özerkliğinin sınırlandırılması ve ordu, istihbarat gibi güvenlik birimlerinin öncelikli konuma yerleştirilmesi dış politikanın tutarlı ve dengeli bir hal almasında doğrudan etkili olmuştur.

Putin, iktidara gelişi ile birlikte Rusya'nın güçsüzlüğüne yol açan müdahalelerin iç ve dış politikaya zarar verdiği kadar, Rus toplumunun eşitlikçi ve kolektivist değerlerini de hedef aldığı bilincinde hareket etmiştir. Bu açıdan Putin

¹⁸⁶ Öztürk, op.cit., 2002, s. 317.

¹⁸⁷ Mangott, op.cit., s. 87.

¹⁸⁸ Büyükkıncı, op.cit., s. 161.

tarafından yapılan bazı girişimler,¹⁸⁹ Rusya'nın iç ve dış politikasında geriye dönüşü yansıttığı şeklinde algılanmıştır. Ancak Rus toplumundaki SSCB özlemi ve SSCB'ye iade-i itibar çerçevesinde yapılan girişimler, Rus iç ve dış politikasının yönünü siyasal gerçeklik ve pragmatizm eksenine taşıma çabası şeklinde dış politikaya yansımamıştır.

11 Eylül'e kadar bir alt dönem olarak adlandırılabilir Putin dönemi Rus dış politikası, ekonomik ve toplumsal koşulların üstünde şekillenmiş ve bir çok yönüyle devamlılık arzemiştir. Kullandığı araç ve hedeflediği amaçlar açısından benzerlik gösterse de, Yeltsin dönemi ile karşılaştırıldığında Putin'in iktidarı Rusya'da ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullar değiştiğinden araçlar daha etkin, amaçlar daha olası bir konuma gelmiştir. Dış politikanın pozitif toplamı görülmesinden, pragmatik fayda hesabına kadar usul ve algılayış konusunda farklılıklar olsa da, temel bileşenler, değerler ve politikanın öncelikli alanları benzer kalmıştır. Dış politikada jeopolitik ve güvenlik merkezli anlayışlardan uzaklaşarak ekonomik istikrarın bu sürece etkilerine öncelik verilmiştir. Yeltsin'in iktidarının son bulmasında büyük öneme sahip olan ve Rusya'nın güçsüzlüğünü açıkça gözler önüne seren Ağustos 1998 mali bunalımı ile Kosova Krizi gibi iç ve dış gelişmeler hedeflerini ve önceliklerin tanımlarken Putin'e yardımcı olmuştur.

2.3. 11 Eylül 2001 Saldırıları'nın Rus Dış Politikasına Etkileri

11 Eylül saldırıları uluslararası sistemde geleneksel güvenlik tanımlarını ve dış politika algılamalarını kökünden sarsmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yeni dünya düzeninin yapısının, değerlerinin ve aktörlerinin geleceğinin belirsizliği sürerken meydana gelen bu olay, devletlerin uluslararası sisteme ve dış politikaya bakış açılarını değiştirmiştir. Putin ve yönetimi de belirsizliklerle dolu bu sürece doğal olarak Rusya'nın geleceği, uluslararası sistemdeki yeri ve etkisi boyutundan yaklaşmıştır. Gelişmeler sonrası ilk iki haftada uluslararası teröre karşı cephede yer almanın avantaj ve dezavantajları realizm ve pragmatizm ekseninde analiz edilmiştir. Putin'in olayları kınayarak verdiği desteğin içeriğini, ekibi ve Orta

¹⁸⁹ Jean-Marie Chauvier, "Rusya'da SSCB Nostaljisi", Le monde diplomatique Vatan, 15-21 Şubat 2004, s. 4-5.

Asya Devlet Başkanları ile görüştüktan sonra 24 Eylül 2001’de ilan ettiği uzlaşma ve çekinceler içeren terör karşıtı operasyonlara yardım paketi oluşturmuştur.

Putin, Afganistan’a yapılacak operasyon sırasında Orta Asya’yı ABD birliklerinin ve üslerinin girişine rıza gösterdiği bu kararında ayrıca Rusya’nın yardımının içeriğini ve koşullarını belirtmiştir: Terörist ve kamplarının altyapı-yerleşimine yönelik istihbarat sağlamak; Afganistan’a yardım taşıyan uçaklara hava sahasını açmak; Orta Asya devletlerinin hava sahalarını ve üslerini, ABD ve müttefikleri için açmasına rıza göstermek; uluslararası yardım ve kurtarma operasyonları için hazır olmak; Afganistan’daki Kuzey İttifakı’na ve Başkan Rabbani Hükümeti’ne insancıl ve askeri yardımda bulunmak.¹⁹⁰

Putin, bu destek kararı ile terörizme karşı cephede yer alarak mevcut kaynaklarını daha verimli kullanarak, bu sorundan bölgesel ve küresel pragmatik yararlar elde etmek istemiştir. Rusya’nın dünyanın başlıca güçleri arasında yer alıp almayacağı açısından da bu karar önemli olmuştur. 11 Eylül olayları ABD’nin süper güç konumunu pekiştirse de, güvenlik olgusunun geleneksel anlamda sınırlar ötesine taşındığını da göstermiştir. Bu açıdan Rusya’da 1990’lı yıllar boyunca varolan ve Putin’in iktidara gelişi ile yoğunlaşan terörizm söylemi, Batı ve Rusya arasında ortak bir düşman statüsüne yükseltilmiştir. Rusya da uluslararası konjonktürün sağladığı fırsatlar ile ulusal bütünlüğe dönük askeri ve siyasal eylemlerinde hareket serbestisi ve alanı bulmuştur. Batı dünyası tarafından dile getirilen Çeçen savaşçıların El Kaide örgütü ile bağlantısı olduğu ve terörist eylemleri gerçekleştirdikleri söylemi, terörizmin uluslararasılığını açıklamak ve Rusya ile ilişkilerin sorunsuz devamını sağlamak için zaruri bir hal almıştır.

Bazı yorumlarda Putin’in teröre karşı desteğinin arkasında, Rus askeri gücünün Çeçen sorununun ve bunu besleyen Taliban kaynaklarının üstesinden gelmek için yeterli güce sahip olmadığına yattığı dile getirilmiştir. Güç ve yetenek kapasitesinin farkında olan Rusya, askeri eyleme verdiği rıza ve destek ile hem kendi operasyonlarına meşruiyet hem de bölgede istikrar ortamı oluşacağı beklentisi içine

¹⁹⁰ Lena Johnson, Vladimir Putin and Central Asia: the Shaping of Russian Foreign Policy, London, I.B. Tauris, 2004, s. 83.

girmiştir.¹⁹¹ “Yakın çevre” sinde ABD birlik ve üslerinin konuşlanmasına yönelik dış politika kararı ya da rızası, konjonktürün ve şartların gereği olduğu kadar, Rusya’nın başka seçeneği olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Ekonomik, siyasi ve askeri açıdan faydalar ve maliyetler içeren bu stratejik karar, o zamana kadar ki tüm askeri ve dış politika belgelerinde yer alan “yakın çevre”ye dış müdahalenin önlenmesi üstüne temellenmiş politikayı sarsmıştır. Putin Orta Asya Cumhuriyetleri’nin hava sahası ve üslerini açılmasının uluslararası terörizmi önlemeye dönük şartlar gereği kısa erimli bir süreç olacağını düşünmüştür. Bu açıdan ilerleyen zamanlarda sürecin Rusya’ya sağladığı faydalar ile yaşattığı zorlukların analizini yapmak Rus dış politikasının dönüşüm ya da devamlılık içeren yönünün tayini için gerekli olmaktadır.

Putin’in 11 Eylül sonrası Batı ile yakınlaşma süreci, Yeltsin dönemi Batı eğilimli politikalarından farklı olmuştur. ABD ve müttefikleri üzerinde baskı yaratan Putin’in işbirliğine dönük kararları, tek taraflı imtiyaz verme şeklinde olmamıştır. Bu açıdan Bush yönetimi stratejik saldırı silahlarına yönelik düşüncesini askıya alma, NATO, Rusya ile ilişkisini yeniden yapılandırma ve Batılı devletler pazarlarını Rus ticaretine açma zorunluluğu hissetmiştir.¹⁹² Batı’nın bu dönemdeki Rusya politikası şartların gerekliliği nedeniyle ABD’nin sürekli dile getirdiği “Soğuk Savaş’taki zafer efsanesinden”¹⁹³ kısa dönemli vazgeçmiş gibi görünmüştür.

Putin, sadece Orta Asya’ da ABD’nin varlığına onay vermemiştir, aynı zamanda Duma’da START II ve Kapsamlı Test Yasağı Antlaşmaları’nın geçmesini sağlamıştır.¹⁹⁴ Bunun yanında Küba’daki Lourdes ve Vietnam’daki Cam Ranh Bay askeri üslerini kapatarak ekonomik açıdan rahatlamak istemiştir. Putin’in bu davranışı, Batı ile yakınlaşmasında aşırı uzlaşmacı olarak algılansa da¹⁹⁵ Rusya’nın yoğunluğunu Orta Asya’ya kaydırması yönünde bir girişim olarak da değerlendirilebilir. İstikrarlı bir ekonomiye sahip Rusya’nın olası gücünün yerine

¹⁹¹ Harvey Schirman, “The New Protracted Conflict, Finding a Foreign Policy”, *Orbis*, Spring 2002, s. 222.

¹⁹² Stephen Blank, “The Conditions for U.S-Russian Partnership”, *Orbis*, Fall 2002, s. 663.

¹⁹³ Wolfgang Seiffert, *Vladimir V. Putin*, ç.y., İstanbul, Gendaş Yayınları, 2004, s. 94.

¹⁹⁴ Godgeier ve Mc Faul, *op.cit.*, s. 317. 3 Ocak 1993’te imzalanan START II Antlaşması, savaş başlıklı Kıtalararası Balistik Füzelere (ICBM) tamamen ortadan kaldırmaya ve Temmuz 1991’de yapılan ve stratejik kuvvetlerde yüzde 30’luk bir indirim öngören START I Antlaşması tavanlarını üçte iki oranında azaltmaya yönelik karşılıklı taahhütleri içermektedir.

¹⁹⁵ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 53.

geleceğinin farkında olan Putin, pragmatik yarar elde etmek için yollar aramıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üyelik ve G-8'e tam üyesi olma isteği, Batı'dan destek beklenen konular olarak göze çarpmıştır.

ABD ile Rusya arasında yaşanan işbirliği sürecinin geçici, kısa vadeli ve taktik icabı olmadığını belirten Putin, durumu iki uluslararası aktörün çeşitli alanlarında, birbirine ihtiyaç duyması şeklinde analiz etmiştir.¹⁹⁶ Yeni uluslararası sistemde, Rusya'nın terör karşıtı politikalar izleme ve alternatif açılımlar yaratma olanağının da olmaması, Putin'i bu yönde aktif bir dış politika izlemeye yöneltmiştir. ABD'nin hegemon davranışlarını izleyebilmek ve çok kutuplu dünya arzusunun arkasında durabilmek için ABD ile süregelen işbirliğinin yanında AB üyesi ülkeler ve Çin ile işlevsel işbirliği modelleri üzerinden politika yürütülmeye çalışılmıştır.¹⁹⁷

ABD ile girilen işbirliği ruhunun, Rus dış politikasının her alanına yansıdığı söylenemez. Ortadoğu'ya yönelik Rus politikası, özellikle Irak ve İran' a yönelik davranış farklılıkları bu işbirliğinin kesintiye uğradığı alanlar olarak göze çarpmıştır. Irak'a yönelik Rus politikası bir yandan Rus ticari çıkarlarının korunması bir yandan da Rusya'nın bağımsız hareket edebilme kapasitesini göstermesi açısından önemlidir.¹⁹⁸ ABD'nin Irak'a Mart 2003'te gerçekleştirdiği saldırı ise Rusya-ABD ilişkilerinin soğumasına neden olmuştur. Rusya'nın İran'a silah ve nükleer malzeme satışı konusunda ABD'ye direnerek bağımsız bir politika takip etmesi de Rus dış politikasının 1990'lı yıllardan beri süregelen belirleyici bir özelliğidir.

Rus dış politikası karar vericileri, 11 Eylül sonrası döneme sıfır toplamlı ve güç dengesine dönük bir bakış açısıyla yaklaşmamıştır. Dış politika yapım süreci Putin'in kişisel kararları ve çevresindeki Chubais, Nemtsov, Kudrin, Gaydar gibi Batı eğilimli etkili isimlerin de bulunduğu ekibin de katkıları ile şekillenmiştir. Dış politikayı belirleyen aktörlerde büyük bir değişim olmamıştır. Ancak güvenlik merkezli bakış açılarının yaygınlaşması ve 11 Eylül sonrası uluslararası sistemin doğası nedeniyle Savunma Bakanlığı'nın etkisi ve önemi

¹⁹⁶ Lo, op.cit., 2003, s. 6.

¹⁹⁷ Büyükkıncı, op.cit., s. 162.

¹⁹⁸ Friedman, op.cit., s. 63-64.

artmıştır. Ayrıca Batı ile Rusya'nın yakınlaşması nedeniyle dış ekonomik ilişkileri düzenleyen aktörler de bu süreçte etkinliği artan unsurlar olmuştur.¹⁹⁹

11 Eylül'ün yarattığı uluslararası dinamikler, Rusya'yı uluslararası terörizme karşı savaşta merkezi bir konuma yerleştirmiştir.²⁰⁰ Ancak ABD ile girilen yoğun işbirliğinin kırılma tarafları ve Rus iç politikasında ulusal çıkar gözetilmediğinden Rusya'nın beklediğini alamadığına uzanan eleştiriler, bu sürecin geleceğini belirlemede etkili olmuştur.²⁰¹ ABD iç politikasında da Rusya'nın İran, Irak, Ulusal Füze Savunma Sistemi ve Orta Asya konularında ABD'nin hareket serbestisini sınırladığı yönünde muhalefet ve lobi örgütlenmeleri görülmüştür.²⁰² 2002 yılının ikinci yarısından itibaren gündeme gelen ABD'nin Irak'a müdahale olasılığı ve daha sonra müdahalesi, süreci bu etkenlerin dışında kendiliğinden sekteye uğratmıştır.

2002 yılının ilk yarısında da Rusya Federasyonu, olumlu yaklaşımlarını devam ettirmiş ve buna yönelik yararlarını görmeye başlamıştır. Mayıs 2002'de Rusya ve ABD arasında nükleer silah başlıklarının azaltılmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Haziran 2002'de ABD, ABM Antlaşması'ndan çekildiğini açıklasa da, oluşturmayı düşündüğü ulusal füze savunma sisteminin dost ülkelerinin (Rusya'nın) güvenliğini tehdit etmeyeceğini açıklamıştır.²⁰³ Mayıs 2002'de kurulan NATO - Rusya Konseyi, Rusya'nın uluslararası sorunlarda endişe ve çıkarlarının gözetilmesi açısından önemli olmuştur. AB - Rusya Federasyonu arasında çeşitli alanlarda ilişkilerin gelişmesinin görüldüğü dokuzuncu AB-RF doruğunda ise, AB'nin Rusya'ya "Pazar ekonomisinin şartlarını tam olarak yerine getiren ülke" statüsü vereceğini açıklaması kazanımlar arasında gösterilmiştir. Rusya'nın 8'ler Grubu (G-8) içindeki yerinin sağlamlaşması ve 2006'da bu grubun Başkanlığını üstlenecek olması diğer önemli edimler olarak göze çarpmıştır.²⁰⁴ Rusya 11 Eylül sonrası süreçte ABD'nin Orta Asya politikasının etkin durumu karşısında Orta Asya'ya yönelik politikasında tam bir açmaz ile karşı karşıya

¹⁹⁹ Lo, *op.cit.*, 2003, s. 252-253.

²⁰⁰ Anatol Lieven, "The Secret Policeman's Ball: the United States, Russia and the International Order after 11 September", *International Affairs*, 78/4 (October 2002), s. 251.

²⁰¹ Alex Pravda, "Putin's Foreign Policy after 11 September: Radical or Revolutionary?", Gorodetsky Gabriel, ed., *op.cit.*, s. 50

²⁰² Lieven, *op.cit.*, 2002, s. 252-253.

²⁰³ *Ibid.*, s.253.

²⁰⁴ Erel Tellal, "Soğuk Savaş Neden Yeniden Sona Erdi?", *SBF Dergisi*, 57/2(2002), s. 204-206.

kalmıştır. ABD'nin Rusya'nın 19. Yüzyıldan bu yana "arka bahçesi" olarak gördüğü bu bölgedeki etkinliğini ortadan kaldırma tehlikesi,²⁰⁵ Putin'i karşı önlemler almaya itmiştir.

2002 yılının ortalarından itibaren Orta Asya'ya yönelik Rus politikası yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Kolektif Güvenlik Antlaşması (KGA) aynı yıl içinde örgüt statüsüne yükseltilirken, bünyesinde Acil Eylem Gücü oluşturulmuştur. Örgüt bünyesinde 2003 yılında operasyonel hale gelen bir Rus askeri üssü (Kant) ile merkezi Moskova ve Bişkek'te olmak üzere Anti Terör Merkezi kurulmuştur.²⁰⁶

Enerji sektöründeki Orta Asya Cumhuriyetleri ile yapılan güvenlik ve enerji işbirliğine dönük anlaşmalar politikanın diğer bir ayağını oluşturmuştur. Mart 2002'de Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile Avrupa'ya gaz ihracı üzerine bir girişim başlatmıştır. Türkmenistan ile Nisan 2003'te imzalanan 25 yıllık doğal gaz anlaşması ile Rusya enerji güvenliğinde hakimiyeti sürdürmek isteğini ortaya koymuştur. Rusya'da tekel durumda olan Birleşik Elektrik Sistemleri (UES), Tacikistan ve Kırgızistan'da hidro-enerji istasyonları kurma görevini üstlenmiştir. Putin bu şirketlerin pratikte görülen etkinliklerinin doğrudan Rus ulusal çıkarları ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷ Rus ekonomik çıkarları, bölge ülkelerinin Rusya güdümlü politikalar izlemesini sağlamaya ve devam ettirmeye, aynı zamanda bölgedeki ABD etkisini ve varlığını kırmaya yönelik tasarlanmıştır.

Rusya'nın BDT alanı içindeki entegrasyon çabaları, ABD'nin etkinliğinin arttığı ve Rusya'nın etkisinin azaldığının bir göstergesi şeklinde anlaşılabilir. Rusya bu açıdan ekonomik bağlantılar yanında ABD'nin bölgedeki askeri varlığına karşılık görülebilecek önlemler alma yoluna gitmiştir. KGA çerçevesinde bölge ülkelerinde, askeri tatbikatlar yaparak terörizme karşı ikili ve çok taraflı işbirliği anlaşmaları imzalayarak bölge ülkelerine Rusya'nın ve varolan örgütlenmelerin önemini hatırlatmaya çalışmıştır. Bölgede ABD'nin Afganistan, Özbekistan ve Kırgızistan'daki askeri varlığına Rusya, Ekim 2003'te Kırgızistan Kant askeri üssü, Ocak 2004'te Kazakistan Baykonur uzay üssü ve Ekim 2004'te

²⁰⁵ Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül'ün Etkileri", Uluslararası İlişkiler, 1/3 (2004), s. 148.

²⁰⁶ Johnson, op.cit., s. 188.

²⁰⁷ Ibid., s. 189.

Tacikistan’ da açılan Rus askeri uzay üssü ile karşılık vermiştir.²⁰⁸ Bunlara 2002 sonunda Azerbaycan’ da açılan Gebele radar üssü ile Gürcistan’da varlığı devam eden Batum ve Ahalkelek askeri üsleri²⁰⁹ orta ve uzun vadede Kafkasya ve Orta Asya’da etkinlik ve nüfus mücadelesinin Rusya’nın dış politikasında geleneksel bir önceliğin devamı olarak anlaşılabilir.

Putin’in Orta Asya bölgesinde etkinlik sağlama çabaları, ABD’nin bölgedeki varlığının kısa vadeli olacağı düşüncesinin boşa çıkması ile doğrudan ilintili olmuştur. Afganistan’da bitmeyen mücadelenin yanında ABD’nin Irak’a kitle imha silahları barındırdığı bahanesiyle saldırı tehdidi ve uluslararası paylaşım mücadelelerinin bir tezahürü görünümündeki Büyük Ortadoğu Projesi’nin tartışmaya açılması, Rusya’yı doğal olarak tedirgin etmiştir. ABD’nin teröre karşı cepheyi küresel hakimiyet alanını genişletme ve konvansiyonel silah üstünlüğünü gösterme fırsatı olarak kullanma isteği, Rus dış politikasının daha gerçekçi ve çok yönlü bir özelliğe bürünmesine neden olmuştur.

2.4. ABD’nin Irak’a Müdahalesi ve Rus Dış Politikası

11 Eylül sonrası dönemin dinamikleri uluslararası sistemde Rusya’nın önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Teröre karşı ortak mücadele ve stratejik nükleer silahların sağladığı istikrarda Rusya’nın çabaları ve katkıları belirgin olmuştur. Yakınlaşma havasının hakim olduğu bu dönemde Rusya’nın DTÖ’ye girmesi Rusya-NATO ilişkilerinin geliştirilmesi ve ABD’nin elindeki 7000 civarındaki stratejik nükleer başlık sayısında 1200-1700 arasında bir indirime gitmesi gibi konular gündeme gelmiştir. En önemlisi Rusya, uluslararası terörizme karşı ABD’nin en büyük müttefiklerinden biri olmuştur.²¹⁰

2002 yılının ikinci yarısından itibaren gündemden düşmeyen ABD’nin Irak’a saldırı olasılığı ise iki ülke arasındaki ilişkileri ve Rus dış politikasını zor bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Bu açıdan Rusya, Irak konusunda iki ayaklı bir politika yürütmeye çalışmıştır. Rusya ilk olarak krizin BM Güvenlik Konseyi

²⁰⁸ Gürol Kıracı, “Rusya Oyuna İkinci Kalesini Sürdü”, Cumhuriyet Strateji, 1/19 (2004), s. 19.

²⁰⁹ Dünya Gündemi, 8-15 Şubat 2004.

²¹⁰ İlyas Kamalov, Putin’in Rusyası KGB’den Devlet Başkanlığı’na, İstanbul, Kaktüs Yayınları, 2004, s. 145-146.

kararları çerçevesinde, diplomatik yöntemlerle, uluslararası hukukun içinde kalınarak çözülmesinden yana aktif bir dış politika ortaya koymuştur.²¹¹ Rus Dışişleri Bakanı Igor Ivanov, ABD'nin BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan olası bir saldırı başlatması durumunda Rusya'nın teröre karşı koalisyonundan ayrılacağını ve tek taraflı tutumların iki ülke arasındaki işbirliğini tehlikeye atacağını ima etmiştir.²¹² ABD'nin "iyi ve kötü" devletler tanımlaması ile Rus ulusal çıkarlarını zedeleyecek şekilde Rusya'nın hareket serbestini sınırlama ve yok sayma hakkının olmadığını açıkça vurgulamıştır.²¹³

Rusya'nın krizin askeri yöntemlere başvurulmadan çözülmesini istemesinin arkasında yatan nedenlerin başında olası saldırıların Rusya'yı uluslararası sistemde etkisiz bir aktör olarak gösterecek olması gelmekteydi. Aralık 1998 Irak bombalamaları ve Mart 1999 Kosova müdahalesinde olduğu gibi özelde Rusya'nın ve genelde uluslararası hukukun dışlanarak çözüm üretilmesi, Rusya'nın prestijinin ve gücünün iflasının göstergesi şeklinde algılanmıştır. Rusya'nın diplomatik çabalar ile soruna çözüm bulmasının, büyük bir başarı ve kabul görme anlamına geleceği düşünülmüştür. Rus dış politikası açısından uluslararası sorunlarda diplomatik yöntemlere verilen bu önem, Rusya'nın elindeki gücün kapasitesini gösteren ve zorunlu olarak başvurulmuş bir dış politika aracı izlenimi vermiştir.

Putin'in Irak'a yönelik hedefleri arasında Irak'ın Rusya'ya olan sekiz milyar dolarlık borcunu tahsil etmek, BM'nin "Gıda Karşılığı Petrol" programı çerçevesinde elde edilmiş Rus ticari çıkarlarının devamını sağlamak ve Rus şirketlerinin Irak'ta faaliyet gösterebilmesi için yaptırımlardan kurtulmak yer almaktaydı.²¹⁴ Bu hedefleri, Irak'ta Saddam yönetimi ile veya olası bir saldırı sonrası durumda gerçekleştirmek ve sürdürmek isteği mevcuttu.

Derinleşen krizin, vergi gelirlerinin üçte biri petrole dayalı olan Rusya'nın varil başına petrol fiyatlarının 25 dolardan 38 dolara çıkarması, Rusya açısından bunalımın mümkün olduğunca uzatılmasını gerektirmiştir. Ancak ekonomik ve ticari

²¹¹ Andrew Jack, *Inside Putin's Russia*, New York, Oxford University Press, 2004, s. 287.

²¹² Nazım Cafersoy, "Rusya Irak Krizi'nde Çıkarlarını Maksimize Etme Çabasında", *Stratejik Analiz*, 3/35 (Mart 2003), s. 6.

²¹³ Ivanov, *op.cit.*, 2002, s. 117.

²¹⁴ Jack, *op.cit.*, s. 287.

çıklarların nasıl korunabileceği ile ABD ile iyi ilişkilerinin nasıl sürdürülebileceği arasındaki ikilemin aşılması Rus dış politikasını belirleyen başlıca konu olmuştur.²¹⁵

Rusya, uluslararası ilişkilerde barış yanlısı bir ülke imajı çizmeye çalışmıştır. Öte yandan ABD'ye karşı duruş Rus toplumunda gurur okşayıcı ve iç politik desteği arttırıcı bir politik seçenek olarak algılanmıştır. Ancak Rusya'nın ekonomik gelişimi ve çıkarlarının ABD ile iyi ilişkilerden geçtiğinin bilincinde olan Putin, Rusya'nın ABD'ye tutumunu Irak krizinin hiçbir anında tam bir karşıtlık üzerine şekillendirmemiştir.

Rus politikasının bu dönemde ABD ile ilişkilerinde realizme kaydığı yönünde yorumlar yapılmıştır.²¹⁶ Irak'a yönelik Rus politikasının ikinci ayağına da Rusya'nın güç projeksiyonu ile ekonomik, ticari ve politik çıkarları arasında paralellik göstermeyen bir durum kaynaklık etmiştir. Rusya, Irak'a BM Güvenlik Konseyi kararı ile müdahale kapısını açık tutarken, ABD'den ekonomik tavizler almak amacını gütmüştür. Pazarlık unsuru olarak garanti edilmiş Rus çıkarlarının devamının yanında Çeçen örgütlerinin ABD tarafından terör örgütleri listesine alınması,²¹⁷ Rus dış politikasının karşılıklılık içeren pragmatik yarar elde etmeye dönük özelliğini yansıtmıştır.

Bu açıdan ABD, Rusya'nın ekonomik çıkarlarına saygı göstereceğinin sinyalini vererek Rusya'dan gelişmelere dair destek vermesini ya da sessiz kalmasını beklemiştir. Putin ise, Gorçakov'un Batılı ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları kullanma prensibi üzerinden ABD karşısında Fransa ve Almanya'nın başını çektiği savaş karşıtı Avrupa'dan yana tavır almıştır. Yine de Rusya'nın ABD ile ilişkilerinin kötüleşmesi, transatlantik ayrılığı kadar derin olmamıştır. Ivan Safranchuk ve Sergei Karaganov gibi bazı siyaset bilimciler ise Rusya'nın çıkarlarının bu tip

²¹⁵ Friedman, op.cit., s. 182.

²¹⁶ Celeste A. Wallander, "U.S-Russian Relations: Between Realism and Reality", Current History, 102/666 (October 2003), s. 307.

²¹⁷ Cafersoy, op.cit., 2003, s. 7.

anlaşmazlıklardan yararlanmaktan ziyade ABD ve “eski Avrupa”²¹⁸ arasında köprü görevi görmekten geçtiğini savunmuştur.²¹⁹

Putin’in Fransa ve Almanya ittifakının yanında yer almasının bir çok nedeni vardır. Bu birliktelik, Rusya’nın Avrupa’da Çeçenistan konusuna yapılan eleştirilerin son bulması ve Kaliningrad oblastında yaşayan Rus vatandaşlarının Rusya’ya serbest geçişi konusuna yönelik imtiyazlar beklediği şeklinde yorumlanmıştır.²²⁰ Putin, bu politika seçeneği ile bir anlamda Primakov’dan beri Rus dış politikasının temel ilkelerinden olan çok kutuplu dünya yaratma ihtimalini de canlandırmak istemiştir. Haziran 2002’de ŞİÖ bünyesinde imzalanan St. Petersburg Deklarasyonu²²¹ ile canlı tutulmaya çalışılan çok kutupluluk tezi diğer bir eksen olan Avrupa ülkeleri ile çeşitlendirilmeye çalışılmıştır. ABD’nin tek taraflı davranışları karşısında güçlü ve çok yönlü dış politika açılımı olan bir Rusya yaratılmak istenmiştir.

Rus dış politika karar vericilerinin savaş sırasında sert politik söylemleri ise doğrudan iç politikaya yönelik algılanmıştır. Aralık 2003 Duma seçimleri yaklaşırken ve Rus halkı savaşa şiddetle karşı çıkarken,²²² Putin savaş karşıtı duruşu ile Birleşik Rusya Partisi’ni Komünist Parti karşısında güçlü kılmak istemiştir. İslam dünyasının savaşa karşı politikalar gütmesi de Putin’in Rusya’daki 20 milyonluk Müslüman nüfusun, Çeçenistan’a yönelik duygularını değiştirme konusunda fırsat olarak değerlendirilmiştir.²²³

ABD’nin Irak’a müdahalesi 2002 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin öngördüğü teröre karşı “önleyici müdahale” anlayışının bir testi niteliğinde

²¹⁸ Thomas Scriber, “Amerika ve ‘Yeni Avrupa’”, *Le monde diplomatique Vatan*, 11-17 Nisan 2004, s.1-2. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini “yeni Avrupa” olarak nitelerken, Fransa ve Almanya’nın başı çektiği Avrupa ülkelerinin de “eski Avrupa” olduğunu dile getirmiştir.

²¹⁹ Johnson, *op.cit.*, s. 182.

²²⁰ Mark N.Katz, “Exploiting Rivalries: Putin’s Foreign Policy”, *Current History*, 103/675 (October2004), s. 338.

²²¹ 7 Haziran 2002’de St.Petersburg kentinde toplanan ŞİÖ Devlet Başkanları toplantısında çok kutuplu bir dünya yaratma ilkesi, ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, terörizm, ayrılıkçılık ve ekstremizmle mücadele gibi hedefler arasında üzerinde özellikle durulan bir konu olmuştur. Fırat Purtaş, “Şangay Beşlisi’nden Şangay İşbirliği Örgütü’ne: Orta Asya’da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı”, *2023*, Ocak 2004, s. 16-17.

²²² 2003 Mart ayında yapılan bir kamuoyu yoklaması, katılımcıların yüzde 75’inin ABD’nin “dünyadaki tüm ülkeleri kontrolüne almak isteyen bir ülke” olarak nitelediğini ortaya koymuştur. Andrew Jack, “Russians Demonstrate Against U.S.Intervention”, *Financial Times*, 10 April 2003.

²²³Friedman, *op.cit.*, s. 65.

olmuştur.²²⁴ Rus dış politikasının da Çeçenistan sorunu açısından Kafkasya ve Orta Asya’da bu anlayış çerçevesinde şekillenmesi gerektiği belirtilmiştir. Irak’a müdahale öncesi Rusya’nın Gürcistan sınırında bulunan Pankisi Vadisi’ni Çeçen teröristlerin bulunduğu gerekçesiyle bombalaması bu anlayışın bir çıktısı şeklinde değerlendirilmiştir.²²⁵ Rusya’ya yönelik Kafkasya ve Orta Asya’da kaybetmek istemediği etki alanlarını ve çıkarlarını, ABD’nin yaptığı gibi “terörizm” kavramı altında koruma yoluna gideceği beklentisi ortaya çıkmıştır. Ancak Rusya, bu anlamda “yakın çevre”sinde olası bir önleyici müdahale yoluna başvurmadan önce, bölgedeki ABD varlığını ve çıkarlarını düşünmek zorunda kalmıştır. Rus dış politikasının kırılma noktası da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yakın çevre politikasını dönüştürme yoluna giden Rusya, bu açıdan bölgesinde ve dünyada dengeler üzerinden gücünü orantılı kullandığı bir politika yürütmeye çalışmıştır.

Rusya, Irak sorununda ABD ile iyi ilişkiler sürdürmenin ekonomik gelişme için elzem olduğunu algılasa da kendine özgü politikalar yürütmeye çalıştığı alanlara yönelik ısrarını sürdürmeye devam etmiştir. İran ile ilişkilerin içeriği ve yönü, 1990’lı yıllardan beri devam etmesinin yanında, Rusya’ya bağımsız bir ekonomik gelişme kaynağı sağlaması açısından önemli olmuştur. Rusya, İran’a Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA)’nın ortaya koyduğu standartları yerine getirmesi ve nükleer silah konusunda BM Güvenlik Konseyi kararı çıkartılması üzerine yapılan görüşmelerde büyük devlet statüsünü ve dış politikasının bağımsız pozisyonunu anlatma yönünde karşı bir duruş sergilemiştir. Aynı şekilde Çin’e ve Kuzey Kore’ye silah satışı konusunda ABD’den gelen eleştiriler, ABD’den bağımsız bir politika izlemeyi kanıtlama arzusu şeklinde görülebilir.

ABD dış politikasının güce / zora öncelik veren doğası, Rus dış politika karar vericilerini daha dikkatli ve titiz davranmaya itmiştir. Bağımsız ve egemen devletlerin eşitliğine ve çok taraflı diplomasi ile çözüme inanan Rusya, Irak’a müdahale konusunda ortak düşmanın kaynağı, çözüm yolları ve muhtevası açısından ABD ve koalisyonundan farklı düşünmüştür. 11 Eylül sonrası ABD’nin uluslararası terörizme karşı oluşturduğu cephenin gönüllü üyesi olan Rusya, eline geçirdiği kozlarla pragmatik yararlar elde etmiştir. Ancak ABD’nin Irak’a müdahalesi ve

²²⁴ Joseph S.Nye, “U.S. Power and Strategy after Iraq”, *Foreign Affairs*, 82/4 (2003), s. 61.

²²⁵ Gökçen Ekici, “Irak Kafkasya’ya Emsal Olabilir mi?”, *Stratejik Analiz*, 4/37 (Mayıs 2003), s. 71.

yaratılmaya çalışılan Büyük Ortadoğu Projesi,²²⁶ Rusya'nın aşama aşama çevrelendiği tarihsel psikozunu akıllara getirmiştir. Bu dönemde Orta Asya'da izlenmeye başlanan aktif politika ise doğrudan NATO'nun ve ABD'nin bölgedeki etkisinin artmasına karşılık önlem alıcı eylemler olarak değerlendirilmiştir.

Putin, Irak krizi sayesinde 11 Eylül sonrasında Rusya'nın elde ettiği faydalar ile karşılaştığı zorlukların analizini yapma fırsatı bulmuştur. 2003 sonu itibariyle Mart 2004 Başkanlık Seçimleri için adaylığını açıklayan Putin, Irak krizinin etkisiyle artan petrol fiyatları ile Rus ekonomisini canlandırırken, ABD karşıtı duruşu ile de kamuoyu desteğini arttırmıştır. ABD'nin Irak işgali ile Rusya'nın çevresinde askeri / politik varlığını arttırması, Rus dış politikasında yakınlaşmanın sorgulanmasına ve realist paradigmanın ağır bastığı açıklamaların artmasına sebep olmuştur.

2.5. Putin'in İkinci Dönemi

Putin, iktidara geldiği andan itibaren merkezi otoriteyi güçlendirmek ve Rus toplumunun devlete olan güvenini tazelemek amacı içinde yolsuzlukların ve istikrarsızlık unsuru yaratan odakların üstüne gitmiştir. Mart 2004 Başkanlık Seçimleri yaklaşırken, “hırsızlık” ve “haksız kazanç” ile suçladığı oligarklarla mücadelesinde bir yandan kamuoyu desteği bir yandan da güçlü yönetim için eylemlere girişmiştir. Bu açıdan Başkanlık Seçimleri'nde aday olacağını açıklayan petrol devi Yukos'un Yönetim Kurulu Başkanı Mihayl Hadarskovski, Ekim 2003'te tutuklanarak Putin tarafından tasfiye edilmiştir.²²⁷

Gücü tam olarak elinde bulunmak isteyen Putin, Yeltsin dönemi politikacılarının da tasfiyesine girişmiştir. Başkanlık İdaresi Başkanı Voloşin ve Başbakan Mihayl Kasyanov gibi önemli politikacılar bu tutuklama kararında Putin

²²⁶ Büyük Ortadoğu Projesi, coğrafi bir plan görünümü verse de Gilbert Achcar'a göre bu proje üç ayaktan oluşmaktadır: İsrail'in savunmasının finansmanı; Mısır ve Ürdün'de Amerikan yanlısı yönetimlere destek ve Basra körfezi petrol devletlerinde hüküm süren ailelerle sıkı ittifakın sürdürülmesi. Gilbert Achcar, “Büyük Amerika'dan Ortadoğu'ya Cazip Teklifler”, Le monde diplomatique Vatan, 21-27 Mart 2004. Bunlara Avrasya coğrafyasına mümkün olduğunca yakınlaşarak bölgenin dünyanın kalbi olmasının stratejik nimetlerinden istifade etmek de eklenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Stephen Blank, “Büyük Ortadoğu ve Stratejik Profili”, Aras, der., op.cit., s. 31-60.

²²⁷ “Getto'dan Zirveye Rus Yahudileri”, Cumhuriyet Strateji, 1/18 (2004), s. 22-23.

ile ters düşmüştür. Voloşin, Ekim 2003'te istifa ederken, Kasyanov Putin tarafından reformların yavaş uygulandığı ve Başkanlık Kurumu'na yönelik eleştiriler nedeniyle Şubat 2004'de görevinden alınmıştır.²²⁸ Böylece Putin, kendine Başkanlık seçimlerine daha rahat girme ortamı yaratmıştır. Yahudi kökenli, ticaret ve vergi konularına hakim olmasının yanı sıra son dönem Rusya BM Temsilcisi Mihaly Fradkov'u Başbakanlığa ataması²²⁹ ile Putin, Aralık 2003 Duma Seçim Sonuçları²³⁰ da düşünüldüğün de ikinci dönem iktidarına yönelik kurumlararası eşgüdüm sağlayarak gücünü pekiştirmiştir.

Bu dönemde Rusya'ya ilişkin eleştirilerde Birleşik Rusya Partisi'nin tek parti olma yolunda ilerlediği ve demokrasi deneyiminin yok olmak üzere olduğu yer almıştır. Bu eleştirilere Putin'in oligarklara ve basına yönelik eylemleri de doğrudan katkıda bulunmuştur. Şubat 2004'te Rusya'da Birleşik Rusya Merkezi tarafından yapılan Kamuoyu ve Pazar Araştırması (VTsIOM) anket çalışmasında demokrasinin ne anlama geldiği sorusuna verilen cevaplar²³¹ ise, Rus toplumunun Batı'dan gelen eleştiriler ile aynı görüşte olmadığını ortaya koymuştur. Yine aynı ankette özgürlük veya düzen arasında seçim yapıldığında % 88'lik bir oran ile düzen tercih edilmiştir.²³² Bu ilk bakışta demokrasi anlayışı ile tezat olarak algılanabilir. Ancak bu algılama, Anglosakson tarzı bireye önem veren demokrasi anlayışı ile düzen ve Rus geleneksel değerlerini öncelleyen kollektivist yaşam algılaması arasındaki farkın anlaşılması için önemlidir.

Putin'in bu farkın ve toplumun kendine özgü değerlerinin bilincinde olması kamuoyunun desteğinin arkasında yatan başlıca unsur olarak görülebilir. Mart 2004 Başkanlık seçimlerinde bu desteği arkasına alan Putin (en yakın rakibi Nikolai Haritonov'a yüzde 60 gibi tarihi bir farkla) oyların toplamda yüzde 72'sini elde ederek RF tarihindeki Başkanlık seçimlerinde en yüksek oy oranına ulaşmıştır.²³³

²²⁸ İhsan Çomak, "Putin, Avrasyacılık ve Yeni Rusya", 2023, Mayıs 2004, s. 60.

²²⁹ Aydın, op.cit., s.53.

²³⁰ 2003 Aralık Duma Seçimlerinde Birleşik Rusya Partisi % 37.6, Komünist Parti %12.6, Liberal Demokrat Parti %11.5 ve Anavatan Rusya Partisi %9 oy oranına ulaşmıştır. Michael Mc Faul ve Nikolai Petrov, "What the Elections Tell Us", Journal of Democracy, 15/3 (July 2004), s. 22.

²³¹ Şubat 2000'de yapılan ankette düşünce, basın ve inanç özgürlüğünün durumuna ilişkin olumlu görüş % 37 iken 2004 Şubat'ında bu oran % 44'e yükselmiştir. Yuri A.Levada, "What the Polls Tell Us", Journal of Democracy, 15/3 (July 2004), s. 45.

²³² Richard Pipes, "What Russians Think and Want", Foreign Affairs, 83/3 (May/June 2004), s. 11.

²³³ Aydın, op.cit., s. 50.

Putin, iç siyasal gelişmelerin verdiği güç ile dış politikasını, özellikle eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan yeni koşullara uyarlama uğraşına girmiştir. Kasım 2003'te Gürcistan'da ABD'nin etkisiyle gerçekleşen “Kadife Devrim” ile bölgede Rusya'nın geleneksel ve ulusal çıkarlarına saygı gösterilmeyeceği açıkça ortaya çıkmıştır. Bu süreç, Ukrayna'da Kasım 2004 Parlamento seçiminden sonra yaşanan “Turuncu Devrim” ile devam etmiştir. Orta Asya'da ise 2005 yılının ilk aylarında başlayan ve Kırgızistan Başkanı Askar Akayev'in istifa etmek zorunda kalması ile sonuçlanan bir iktidar değişikliği yaşanmıştır. ABD, bu ülkelerin Rus etki alanından çıkmaları ve ABD yönelimli politikalar yürütmeleri için demokrasi ve insan haklarına aykırı tutum ve davranışlar gibi argümanları siyasi baskı aracı olarak kullanmıştır.

Putin, bu gelişmeler karşısında Rus dış politikasını rekabete dayalı bir denge üzerine oturtmaya çalışmıştır. Bu döneme kadar ABD'nin Rusya'nın “yakın çevre”deki çıkarlarını anlamasını bekleyen Putin, karşılık olarak Orta Asya ve Kafkasya'da önlem niteliğinde politikalar yürütürken, İran ve Çin ile Almanya / Fransa önderliğindeki Avrupa'yla ilişkilere yoğunlaşarak denge arayışına gitmiştir.²³⁴ BDT alanında Ortak Ekonomik Alan, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Orta Asya Ekonomik Birliği gibi bütünleşmeyi arttırıcı girişimlerle işlevselliği arttırmaya dönük uyarlamalar yapılmıştır.

“Yakın çevre”sinde “Rusya'nın kontrolünde eşit ilişkiler”²³⁵ çerçevesinde sürdürülen dış politika, bu bölgenin ortak küresel bir mücadele alanı olduğu gerçeği üzerinden yürütülmüştür. Rus dış politika karar vericileri, 11 Eylül'ün dış güçlere bölgeye giriş kapısını açtığı ve yeni koşulların yeni dış politika aktörlerini gerektirdiğinin bilincinde politika oluşturmaya başlamıştır.²³⁶ Örneğin, ŞİÖ'nün 5 Temmuz 2005'te Alma Ata'da yapılan toplantısında ABD'den Özbekistan ve Kırgızistan üslerinin boşaltılmasına yönelik tarih belirlemesi istenmiştir. ABD'nin serseri devlet olarak tanımladığı İran'ın Hindistan ve Pakistan ile birlikte ŞİÖ'ye

²³⁴ Anar Somuncuoğlu, “Karşılıklı Hayal Kırıklığı”, Cumhuriyet Strateji, 1/36 (2005), s. 5.

²³⁵ Cavid Veliev, “Rus Dış Politikasında Yakın Çevre”, Cumhuriyet Strateji, 1/27 (2005), s. 15.

²³⁶ Johnson, op.cit., s. 97.

gözlemci üye olması, ABD'ye karşı duruşun bir göstergesi şeklinde değerlendirilmiştir.²³⁷

İran ile girilen ilişkiler, Rus dış politikası açısından Irak işgali sonrasında ayrıca bir önem kazanmıştır. Rusya'nın önemli ve eski müttefiği İran'a yapılan baskılara karşı duruşunun ardında Rusya'nın çıkarları kadar uluslararası sistemdeki yerinin ağırlığını hissettirme ihtiyacı da vardır. Bu açıdan 2006'daki G-8 zirvesine ev sahipliği yapacak olması, 7 Temmuz 2005 Londra saldırıları sonrası G-8 içinde teröre karşı ortak bir deklarasyon girişiminde bulunması ve Kuzey Kore'nin nükleer silah programlarından vazgeçmesi konusunda arabulucuk yapması²³⁸ gibi aktif politikalar Rusya'nın doğrudan uluslararası sistemde söz sahibi olma isteğini yansıtmaktadır.

Rusya, son tahlilde gücünün sınırlılığı çerçevesinde, Irak işgalinin yarattığı ve devam eden kaos ortamının ABD'ye verdiği zararı değerlendirerek Orta Asya'da ABD'ye karşı denge arayışlarında olumlu sonuçlar elde etmektedir. Putin'in ikinci dönem iktidarı ile Rus dış politikası daha gerçekçi girişimlerle 11 Eylül sonrası dinamiklerin oluşturduğu koşulları sorgulamaya başlamıştır.

Yeltsin ve Putin yıllarının iç ve dış siyasal, ekonomik ve güvenliğe ilişkin gelişmelerinin ışığında incelenmesi, her iki dönemin karşılaştırmasını ortaya koymada temel oluşturmuştur. Bu noktada kronolojik olarak anlatılan Rus iç ve dış politika çizgisinin özel bir alanda karşılaştırmasını yapmak bu karşılaştırmayı daha anlaşılır kılacaktır. Soğuk Savaş'ın kalıntısı görünümündeki NATO ile girilen ilişkiler ve bu örgütün politikalarının genelde Rusya'ya özelde dış politika anlayışına etkileri açıklanarak çeşitli farklılık ve benzerlik noktaları bulunan bu iki dönem karşılaştırma zemini bulacaktır. NATO-Rusya ilişkilerinin karşılıklı güvensizlikten işbirliği anlayışına dönüşen doğası, Rusya'nın geçtiği evrelerin ve Batı'nın bu süreçlerdeki yerinin anlaşılması açısından belirleyici bir konu olmaktadır. Dönemler arası karşılaştırmada özellikle dış politikada önemli kırılma noktalarının doğrudan ya da dolaylı olarak tarafı olan NATO, önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

²³⁷ Burcu Değirmen, "Çin-Rus Ekseni ABD'ye Meydan Okuyor", *Stratejik Analiz*, 64 (Ağustos 2005),s. 14-15.

²³⁸ İlyas Kamalov, "Rusya'nın Yeni Kartı: G-8 ", *Stratejik Analiz*, 64 (Ağustos 2005), s. 16.

III. BÖLÜM

NATO İLE İLİŞKİLER: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM UNSURLARI

3.1. Rus Dış Politikasında NATO'nun Algılanışı

Soğuk Savaş döneminde Batı'nın güvenlik ve savunma konularında merkeze yerleştirdiği bir örgüt olan NATO'nun varlığı hukuki meşruiyetini sağlayan “Sovyet tehdidi” ortadan kalkınca tartışılır hale gelmiştir. Yeni tehdit algılamalarının ortaya çıkması, ortak bir tehdidin bulunmaması ve uluslararası sistemin ve değerlerinin değişim geçirmesi, NATO tarafından amaç, araç ve alan bakımından yeniden yapılanma çabaları ile karşılanmaya çalışılmıştır. NATO'nun siyasi boyutunun da ağırlık kazandığı yapısal dönüşümü ve genişleme çabaları “kim” veya “neye” karşı sorusunu gündeme getirmiştir. NATO'nun bu askeri ya da politik açımları, Rusya'nın iç/dış politikasını, uluslararası sistemdeki yerini ve geleceğini belirlemede önemli bir dış faktör olmuştur. Batı'nın Rusya'yı algılayışının değişim geçirip geçirmediğinin bir çıktısı şeklinde değerlendirilebilecek NATO'ya atfedilen yapısal ve alansal dönüşüm süreci, Rus dış politikasının yönünü belirleyen bir konu olmuştur.

NATO ile ilgili tartışmalar, hem Batı'nın Rusya'yı hem de Rusya'nın Batı'yı algılamasını anlamaya katkıda bulunmuştur.²³⁹ “Karşılıklı düşman” algılamasının aşılacağı düşünüldeğü Soğuk Savaş sonrası dönemde her iki taraf da kimlik arayışı içine girmiştir. Batı, Rusya'da ekonomik ve siyasi hayatta yaşanan zorlukların sorumlusu olarak görülmesi yanında NATO genişleme çabaları gibi dış politika gelişmelerinin de etkisiyle, Rusya'nın kimlik oluşturma sürecinde inanırlığını kaybetmiştir. Bu açıdan Rus dış politikasında Batı'ya karşı örgütlenebilecek bir muhalefetin zemininin duygusal, tarihsel ve psikolojik bakımdan

²³⁹ Dağı, op.cit., 2002, s. 221.

varlığına NATO bizatihi varlığı ve genişleme çabaları ile meşru bir ortam yaratmıştır.²⁴⁰

Dış tehdit olarak NATO algılamasının kökenini Rus tarihinde ve Rus milletinin özelliklerinde bulmak mümkündür. “Anavatan” kavramı ve “vatanseverlik” duygusu, Rus tarihinde çok ayrı bir yere sahiptir.²⁴¹ Siyasi tarih açısından dönüm noktası sayılabilecek anlarda Napolyon ve Hitler’e karşı “anavatan”ın savunulması zorunluluğu, NATO’nun doğuya doğru genişleme çabaları karşısında da aynı derecede hissedilmiştir. Bu örnekler gibi sıcak çatışma içeren bir tehdit olmasa da NATO genişlemesi, saldırgan olması ve tahrip düzeyi açısından aynı duygu ve düşüncelere temel olmuştur. Hitler’in doğuya yayılmasına²⁴² benzetilen NATO genişlemesi, Rus siyasi düşüncesinde “savunma” gerekliliğini canlı tutan bir özelliğe sahip olmuştur. Sovyet döneminde Batı karşıtı propagandanın doğal sonucu olan Batı’dan tehdit algılama duygusu, Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO’nun varlığının devam etmesi ile şiddetlenerek dış politikanın yönü ne olursa olsun, Rus toplumunda genel bir kanı olma özelliğini sürdürmüştür. Rusya’nın kendine özgü jeopolitik konumunu, büyük güç bilincini, misyonunu ve ulusal kimliğini doğrudan etkileyen NATO, bu açıdan Rusya’nın kendine geri dönmesini ve Rus toplumunda bütünlüğü sağlayacak olumlu bir faktör olarak da görülebilir.

3.1.1. İç Politik Akımlar Açısından NATO’nun Genişlemesi

Rusya’da NATO genişlemesine yönelik tepki büyük ölçüde bu örgütün Soğuk Savaş boyunca şekillenen imajına yöneliktir. Bu imaj ilk zamanlarda Gorbaçov’un “zihinsel devrimleri” ve Yeltsin’in Batı ile yaşadığı “balayı dönemi” ile aşılmaya çalışılmıştır. Sovyet ideolojisinin NATO’dan olası bir askeri saldırı tehlikesi algılaması ile yetişen Rus toplumu, bu tutumunu kolay kolay değiştirememiştir. En azından Rusya yönetiminin (diplomatlar, askeri yetkililer ve devlet/parti yetkilileri) üç kuşağı gelişmelere bu bakış açısından yaklaşmıştır.²⁴³ SSCB’nin son dönemlerinde bile Batı ülkelerine karşı düşman algılaması

²⁴⁰ Esra Çayhan, Nurşin Ateşoğlu Güney, *Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1996,s. 18-19.

²⁴¹ Onay, *op.cit.*, s. 32.

²⁴² Gilbert Achcar, “Stratejik Üçlü:ABD, Çin, Rusya”, Ali, der., *op.cit.*, s. 175.

²⁴³ Pushkov, *op.cit.*, s. 124 .

zayıflarken, NATO bir bütün olarak Rusya karşıtı bir askeri örgüt olarak görülmüştür. Bu algılamının kaynağında ise Sovyet politik literatüründe NATO'nun ABD liderliğinde kapitalist ülkelerin askeri bloğu olarak SSCB ve diğer müttefiki ülkelere karşı kurulmuş olması yatmaktadır.

Yeltsin, Başkanlığının ilk yıllarında bu algılamının karşısında durarak NATO'nun Rusya aleyhine jeopolitik yararlar elde edebileceğini savunarak bu örgütün ve tehlikeli olduğunu düşünen politik akımları, eski moda ve Soğuk Savaş karakterine sahip olmakla suçlamıştır. Atlantikçiler ise Batı'nın artık Rusya'nın düşmanı olmadığını ve Batı ile hızlı bir şekilde her alanda bütünleşmenin gerektiğini düşünmüştür. Bu politik akım, Rusya'nın ulusal güvenliğinin başka ülkelerin güvenliği pahasına sağlanmasının bir yanığı olduğu temelinde, Batı ile stratejik işbirliğini Rus dış politikasının birinci önceliği olarak belirlemiştir.²⁴⁴

NATO'nun ciddi bir sorun olarak görülmediği bu politik akımın hakim olduğu dönem Rusya'yı komünist sistemin kalıntılarından ve ideolojik Batı karşıtlığından kurtarmak, dış politikayı Batı ile yakınlaşma temeline oturtmak ve uluslararası ekonomik, finansal kuruluşlarla bütünleşmesini sağlamak amaçlarını içermiştir. Yeltsin'in bu dönem dış politikası Rusya'nın jeopolitik çıkarları üzerine kurulu olmadığı için İttifak'ı potansiyel bir tehdit olarak görmemiştir. Yeltsin, NATO'nun kendisini değiştirerek devlet dışı tehditlere ilişkin konulara eğileceğini düşünmüştür.

Bu dönemde Rusya, NATO ile bağlarını geliştirmeye başlamıştır. Aralık 1991'de kurulan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK)'nde SSCB'nin yıkılmasından sonra Rusya, eski Varşova Paktı üyesi ülkeler ve üç Baltık Devleti ile birlikte kurucu üye statüsünde yer bulmuştur.²⁴⁵ Bu dönemde Rusya Batı ile eşit ilişkiler kurabileceği ve Batı'dan gerekli maddi destek alabileceği ümidiyle hareket etmiştir. NATO'ya atfedilen önem de Batı ile yakınlaşma politikasının bir ayağını oluşturmuştur.²⁴⁶ Dönemin Dışişleri Bakanı Kozirev ise, dış politika önceliklerinin başında Batılı toplumlarla bütünleşmenin gerektiğini ve sürecin doğası gereği NATO

²⁴⁴ Çayhan, Güney, *op.cit.*, s. 18.

²⁴⁵ *NATO El Kitabı*, Brüksel, NATO Enformasyon ve Basın Bürosu, 1995, s. 45-46.

²⁴⁶ Martin A. Smith, "A Bumpy Road to Unknown Destination: NATO-Russia Relations, 1991-2002", *European Security*, Special Issue on Realignments in Russian Foreign Policy, 11/4 (Winter 2002), s. 60.

üyeliğinin düşünülebileceğini belirtmiştir.²⁴⁷ BM ve AGİK gibi uluslararası kuruluşlarda Batı'ya koşulsuz desteği içeren politikalar, Rus dış politikasının radikal bir dönem yaşadığının kanıtı olmuştur. 1993 sonrası Yeltsin dönemi ve Putin'in Başkanlığı boyunca örneği görülmeyen bu "romantik dönem" Rus toplumunda Batı karşıtlığının canlanmasına da sebep olmuştur.

Rus iç siyasal hayatında Aralık 1993 Parlamento seçimleri ile somut olarak ortaya çıkan aşırı milliyetçiler, komünistler ve gelenekselcilerin oluşturduğu muhalefet kanadı, Batı yanlısı politikaların Rusya'nın gerçek çıkarlarına ters düştüğü noktası üzerinde birleşmiştir. Komünist ve milliyetçiler NATO genişlemesini ABD ve diğer Batılı güçlerin Rusya karşıtı düşünceler ile Rus sınırlarına yaklaşma ve askeri üs/birlikler konuşlandırma arzuları olarak tanımlamıştır. Devletin üst düzey yetkilileri ve önemli asker yetkililerinden oluşan (Yeltsin yönetimi ve Güvenlik Konseyi üyeleri) gelenekselciler, Rusya'yı izole etmeye dönük bu çabaları Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı'nın etkisi altına girmesini sağlama ve Rusya'yı izole etme şeklinde değerlendirmiştir.²⁴⁸ Ayrıca ABD'nin kendisine yeni "uydu" devletler oluşturarak, Rusya'yı yeniden "çevreleme" politikası hedeflediği gündeme getirilmiştir.

Bu noktada Rusya'da muhalefetin artışını tetikleyen faktörün Rus yönetiminin öncelikleri mi, iç sosyo ekonomik koşullar mı, yoksa NATO'nun genişleme çabaları mı olduğu sorunsalı karşımıza çıkmaktadır. Batı'nın politikalarının Rus karar vericilerinin davranışlarını ve Rusya'da sosyo-ekonomik koşulları etkilemesi birbiriyle bağlantılı konular olmuştur. Muhalefet, ekonomik kötü gidişatın ve toplumsal bunalımın suçlusu olarak Batı ile Batı güdümlü politikalar izleyen iktidarı göstermiştir. Ayrıca NATO'nun genişleme çabalarını da akıllıca kullanan bu politik akımlar yükselişe geçmiştir. Kullanılan argümanların gerçekliği de Yeltsin ve diğer Batıcı politik akımların görüşlerinde değişikliğe yol açmıştır. Değişim geçiren tutumların nedenlerine Putin döneminde de rastlamak mümkündür. Genel olarak iktidarların süreklilik sağlamak ve ulusal bilinci canlı tutmak için dış (NATO) ya da iç tehditleri (Çeçenistan) hedef gösterdiği görülmüştür. Bu açıdan

²⁴⁷ Lezsek Busynski, "Russia and the West: Towards Renewed Geopolitical Rivalry?", *Survival*, 37/3 (Autumn 1995), s. 107.

²⁴⁸ Pushkov, *op.cit.*, s. 128.

kimlik oluşumunun ve geleneksel birlik beraberlik ilkesinin bütünleyicisi olarak “ortak tehdit” gereksinimi duyan Rusya’da bu unsurlar sürekli referans kaynakları olmuştur. Bu açıdan NATO genişlemesinin önlenmesine öncelik verilerek, yoksunluğu hissedilen karşı “savunma” algılamasının yeri doldurulmuştur. Öte yandan bu konu, iktidarların eline sosyo-ekonomik kötü gidişatın gerçek nedenlerine çözüm bulmadan güvenlik merkezli politikalar ortaya koyma fırsatı vermiştir.

1993 yılından sonra “yakın çevre”deki yaşamsal çıkarlar ile “büyük güç” nosyonu üzerine şekillenen dış politika, Batı ile iyi ilişkileri farklı tanımlamaya başlamıştır. Rusya’nın çıkarlarının Batı’nın çıkarları ile her zaman uyum göstermeyeceği belirtilmeye çalışılmıştır. Bu dönem RF temel belgeleri, Rusya’nın olası NATO genişlemesine dönük önleyici ifade ve tedbirlerini de içermiştir. 1993 Rus Askeri Doktrini’nde askeri blok ve ittifakların Rusya’nın askeri güvenliği zararına genişletilmesi dış tehditler arasında sayılmıştır. Bu doktrin nükleer silaha sahip olmayan fakat nükleer silaha sahip olan bir ittifak içinde bulunan bir ülkenin (herhangi bir NATO üyesi) Rusya ya da müttefiklerine saldırısı ile nükleer silaha sahip olmayan bir ülkenin aynı içerikteki eylemi karşısında nükleer güce ilk başvuran ülke olmama taahhüdünden vazgeçilmesini içermiştir.²⁴⁹ Aynı şekilde 2000 yılı RF Ulusal Güvenlik Konsepti de Rusya’nın sınırlarına yakın yerlerde yabancı askeri üslerin konuşlanmasını, NATO’nun doğuya doğru genişlemesini ve BM Güvenlik Konseyi kararları olmadan güç kullanımını (1998 ABD’nin Afganistan, Sudan, Irak’a saldırısı ve 1999 NATO’nun Kosova’ya Müdahalesi) uluslararası alanda başlıca tehditler arasında saymıştır.²⁵⁰

Temel belgelere tehdit algılamaları ile birlikte NATO ile işbirliği boyutları da yansımıştır. Ancak Avrasya ekolünün görüşlerinin dış politikada yavaş yavaş benimsendiği 1993 sonrası dönem pratik eksikliği hissedilen “sözde” bir işbirliğini içermiştir. NATO ile ilişkilerin sürdürüldüğü bu yıllarda, Rusya’nın Eski Varşova Paktı ülkeleri ve belki de eski Sovyet coğrafyası üzerindeki etkisinin olası NATO genişlemesi ile azalacağı gerçeği, Rus yönetimini dış politikayı daha gerçekçi bir zemine oturtmaya zorlamıştır. Rusya’nın gücünün orantılı kullanımını içeren pragmatik açılımlar ile genişlemenin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan

²⁴⁹ Tuncer, op.cit., s. 453-454.

²⁵⁰ “Rusya Federasyonu’nun Milli Güvenlik Konsepti”, Tezkan, haz., op.cit., s. 217.

NATO'nun Avrupa'da ve uluslararası alanda etkisini zayıflatmak ve Rusya'nın yerini sağlamlaştırmak için üç ayaklı bir politika üzerinde yoğunlaşmıştır: NATO ile ilişkiler sürdürülürken, Avrupa güvenliğinde AGİK'i etkin bir kurum haline getirmek ve BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası sorunlardaki önceliğini devam ettirmek.²⁵¹ Bu açılımlardan AGİT, NATO'nun politikalarının önüne geçilmesi sürecinde alternatif olarak ikame edilmeye çalışılmıştır. AGİT seçeneği gerçeklik zemini kayboluncaya kadar dış politika önceliği haline gelmişken, diğer iki unsur Rus dış politikasının çeşitli nedenlerle daimi olarak başvurduğu referansları oluşturmuştur.

3.1.2. Rus Dış Politikasında NATO'ya Alternatif Yaratma Çabaları

10-11 Ocak 1994 tarihinde yapılan NATO'nun Brüksel Zirvesi'nde açıklığa kavuşan genişleme konusuna, Rusya'nın olumsuz tavrı 1993 yılının sonbaharında başlamış ve daha sonra yoğun olarak devam etmiştir. Bu gidişat Rus liderlerini Rusya'nın ulusal çıkarlarını koruma ile ekonomik ve siyasal gereksinim açısından Batı'nın desteğini alma konularında açmaza sürüklemiştir. Bu açıdan Yeltsin'in Ağustos 1993'te Polonya'da Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin herhangi bir ittifaka girmekte serbest oldukları açıklaması bu dönemde Batı'nın maddi desteğine ihtiyacı olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.²⁵² Genişlemeye destek veren bu açıklama geri çekilerek artan muhalefetin baskısı ve iç siyasal gelişmelerin doğrultusunda Rus dış politikasının genel niteliği olan genişlemeye karşı Rus ulusal çıkarlarını gözeterek yaklaşıma doğru dönüşüm göstermiştir.

Yeltsin, daha sonra Eylül 1993'te Batılı liderlere yazdığı bir mektupta Rusya'nın NATO genişlemesine karşı itirazını resmi bir şekilde dile getirmiştir. Primakov'un Başkanlığındaki Rus Dış İstihbarat Servisi ise Aralık 1993'te yayımladığı bir raporda NATO genişlemesini, Rus anavatanına doğrudan bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu açıdan Rus tarihçi Sergei Lunov'un da belirttiği gibi

²⁵¹ Lynch, *op.cit.*, Winter 1999, s. 57.

²⁵² John Borawski, "Partnership for Peace and Beyond", *International Affairs*, 71/2 (1995), s. 235.

NATO'nun genişlemesi Rus toplumu ile politikacıları ortak paydada toplama ve bu kesimlerde yurtseverliği canlandırma açısından önemli bir ivme yaratmıştır.²⁵³

Rus yönetimi, Batılı ülkelere “Ekim Olayları”nın gösterdiği gibi NATO genişlemesinin Rusya’da ayrılıkçı güçlerin lehine değişimler yaratacağını belirtmeye çalışmıştır. Bunun yanında NATO genişlemesinin yol açacağı durumları (III. Dünya Savaşı) ve karşı tedbirleri (Varşova Paktı benzeri bir ittifak kurma, NATO üyelerine nükleer silahların hedeflenmesi, silahsızlanma antlaşmalarından çekilme gibi) içeren açıklamalar²⁵⁴ Rus üst düzey yetkililerinden duyulmaya başlanmıştır. NATO genişlemesinin Rusya’nın bir nevi “Weimarizasyonu”na yol açacağı²⁵⁵ ve genişleme ile birlikte Rusya’ya karşı bir tampon bölge yaratılacağı hissi, Rus politikacılarında yaygın hale gelmiştir. Bu durum Rus dış politikasında Batı ile ilişkilerin sınırlarını, doğruluğunu ve yararlarını analiz etme gereksinimi doğurmuştur.²⁵⁶

NATO'nun genişleme sürecine muhalefet, Rus dış politikasının anahtar noktalarından biri haline gelmiştir. Bu süreci önleme gereği ilk başlarda gerçekçi temeli olmayan açıklamalarla sürmüştür. Yaşanan ekonomik sıkıntılar ve gücün optimum kullanılma zorunluluğu, Rusya’yı “blok” mantığından uzaklaştırarak diplomasi alanında açılımlar yapmaya itmiştir.

İki taraf arasında Soğuk Savaş’ın galibi olan uluslararası örgütün tanımında ayrılan görüşler karşılıklı anlayış zemininin oluşmasında da göze çarpmıştır. Batı’nın NATO’nun varlık nedenini, hareket tarzını ve alanını çeşitlendirerek sürdürmeye çalışması, ABD’nin Soğuk Savaş’a yönelik zafer elde edildiği düşüncesini yansıtmaktaydı. Rusya ise Soğuk Savaş’ın galibi olarak AGİT’in evrensel değerlerle örülü varlığı ve işlevine işaret ederek, üyesi olduğu ve veto hakkına sahip olduğu bu örgütü NATO genişlemesine bir alternatif olarak

²⁵³ Sergei Plekhanov, “NATO Enlargement as an Issue in Russian Politics”, Charles -Philippe David and Jacques Levesque, ed., The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security, London, Queen’s University Press, 1999, s. 181.

²⁵⁴ Sean Kay, NATO and the Future of European Security, Newyork, Rowman & Littlefield Publishers, 1998, s. 89.

²⁵⁵ Grigorij Meseznikov, “On Russia’s Position in the NATO Enlargement Issue (1992-1997)”, Piotr Dotkiewicz, Robert J.Jackson, ed., NATO Looks East, London, Praeger Publishers, 1998, s. 103.

²⁵⁶ Plekhanov, op.cit., s. 178-179.

güçlendirme çabasına girmiştir.²⁵⁷ Bu açıdan Yeltsin ve Dışişleri Bakanlığı Ağustos 1993'ten itibaren NATO genişlemesinin önüne geçmek ve AGİT'i güçlendirmek üzere adeta bir kampanya başlatmıştır.²⁵⁸

Batı'da ise, bu dönemde Rusya'ya nasıl yaklaşılacağı üzerinde bir uzlaşya varılamamıştır. Eylül 1994'te KAİK toplantısında Almanya Savunma Bakanı Volker Ruhe ile ABD Savunma Bakanı William Perry arasında Rusya'nın NATO üyeliği konusunu da içeren yaklaşım farklılığına yönelik sert tartışmalar yaşanmıştır. Benzer fikir ayrılıkları ABD yönetimi içinde de görülmüştür. Rusya ve Batı arasında yeni gerilimlerden kaçınmak, Rusya'nın dünya güçleriyle bütünleşmesini sağlamak ve Rusya dahil bütün ülkelere açık barış ortaklığı girişimi ile hızlı bir NATO genişlemesini önlemek hedefleri olan "Güvercinler" ABD yönetimindeki ılımlı tarafı oluşturmaktaydı. "Şahinler" ise Rusya'nın potansiyel düşman olarak güçsüz durumundan yararlanılmasını ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin aciliyetine vurgu yaparak daha realist politikalar gütmekteydiler.²⁵⁹

Ocak 1994'te Brüksel Zirvesi'nde ortaya çıkan Barış İçin Ortaklık (BİO) programı, NATO'nun hızlı bir genişlemeden ziyade Rusya'daki gelişmeleri de dikkate alacak şekilde temkinli bir çizgide ilerlemesi gerekliliğini düşünen "Önce Rusya" (Russia-first) politikası savunucularının izlerini taşımaktaydı. Ancak Rusya'nın NATO genişlemesine ilişkin kaygıları, ABD Başkanı Clinton'ın Prag'da genişlemeyle ilgili sorunu "ne zaman" ve "nasıl" olarak tanımlaması ile artmıştır. BİO, bu süreçte Brzezinski'nin önerdiği "paralel yol" formülü²⁶⁰ ile hiçbir şekilde çelişmemekteydi. Rusya'ya bu süreçte NATO'nun aldığı kararları kabul etmekten başka seçeneği olmadığı şeklinde davranılması, Rusya'yı karşı önlemler almaya

²⁵⁷ Boleslaw A. Boczek, "NATO and the Former Warsaw Pact States", S.Victor Papacosma, Mary Ann Heiss, ed., A New Russian Challenge, NATO in the Post-Cold War Era: Does It Have a Future, London, Macmillan Press, 1995, s. 227.

²⁵⁸ Sean Kay, "NATO and CSCE", Papacosma and Heiss, ed., op.cit., 1995, s. 119.

²⁵⁹ Gilbert Achcar, "Rasputin Satranç Oynuyor: Ne Yapmalı da Batı'ya Yeni Bir Savaşa Sokmalı?", Ali, der., op.cit., s. 105-106.

²⁶⁰ Ibid., s.106. Rusya'nın genişlemeye yönelik İttifak'ın çıkarlarını etkilemesini önlemek için belli tavizlerle imzalanacak "özel"bir anlaşmaya NATO'nun hızla genişlemesinin (hızlı yol) eşlik etmesi "paralel yol" formülünün uygulandığına yönelik yorumları arttırmıştır. Brzezinski'nin formülü ile çelişki göstermeyen gelişmelerin arkasında ise Rusya'nın geleceğine ve bu ülke ile ilişkilere önem veren "Önce Rusya" politikası taraftarları bulunmaktaydı. Ancak ABD'de Cumhuriyetçiler'in iktidara gelişi, etnik lobilerin baskılarının artması ve askeri komplekslerin çıkarlarının vazgeçilmezliği ile süreç hızlanırken Rusya'nın önemi göreceli düzeyde kalmıştır.

itmiştir. Böylece Rus çıkar ve endişelerinin gözetilmesi için söz ve veto hakkı olduğu uluslararası örgütler, Rus dış politikasının öncelikleri haline gelmişti.

Rusya'nın yeni bir Avrupa kolektif güvenlik sistemi yaratmak için çabaları Gorbaçov'un bu yöndeki açıklamalarına benzetilmiştir. Gorbaçov, NATO ve Varşova Paktı'nın iki önemli ayağı oluşturduğu ve AGİT'in güçlendirilmiş merkezi bir role sahip olduğu bir güvenlik sistemi önermiştir.²⁶¹ Rusya ise BDT'nin NATO ile paralel bir şekilde bölgesel bir örgüt olarak tanınmasını ve "yakın çevre"deki stratejik çıkarlarının kabul görmesini sağlamaya çalışarak benzer öneriler ortaya koymuştur.

30 Kasım 1993'te AGİK Dışişleri Bakanları toplantısında, Kozirev eski Sovyet coğrafyasında AGİK çatısı altında Rusya'nın barış koruma operasyonlarında özel bir sorumluluk yüklenmesini içeren bir öneri sunmuştur. Öneride finansal açıdan AGİK'ten destek beklenirken, AGİK'in BDT, NATO, KAIK ve Batı Avrupa Birliği (BAB) tarafından organize edilen barış koruma misyonlarının koordinasyonunu ele alması ve merkezi bir konuma gelecek şekilde güçlendirilmesi yer almıştır.²⁶² Bu şekilde Rusya'yı Batılı devletlerle eşit bir statüye yükselterek NATO genişlemesi anlamsız kılınmaya çalışılmıştır.

Rusya, daha sonra Aralık 1994'te AGİT Budapeşte Zirvesinde AGİT bünyesinde BM Güvenlik Konseyi'ne benzer bir yapının oluşturulmasını içeren "21. Yüzyıl için Ortak ve Kapsamının Güvenlik Modeli" önerisini gündeme getirmiştir.²⁶³ Rusya, bu öneri ile eski Sovyet coğrafyasındaki sorunların uluslararası boyut kazanması ihtimallerinde, AGİT üzerinden barış koruma misyonlarına öncülük ederek NATO'nun bölgeye müdahalesini önlemeyi amaçlamıştır. NATO'nun güç kullanımındaki tekeli önlemeye dönük kurumsal ve normatif bir çatı oluşturma hedefi taşıyan bu öneriler kabul görmemiştir. AGİT'in güvenlik, işbirliği ve politik danışma konularında rolünün ve yeteneklerinin artırılmasının benimsenmesi ise Rusya'yı tatmin etmemiştir. AGİT'in otoritesiz eylem gücünden yoksun ve ancak ilkesel bir şekilde güçlendirilmesi Rusya'nın endişelerini yatıştırma amacı taşıyan iki

²⁶¹ Jacques Levesque, "NATO's Eastward Enlargement: An Instructive Historical Precedent", David and Levesque, ed., *op.cit.*, s.161.

²⁶² Zirve'de AGİK "Konferans" niteliğinden "Örgüt" statüsüne yükseltilmiştir. Bu gelişme, destek bulmayan Rus önerilerine karşılık temsili olarak bu oluşumun örgüte dönüştürüldüğü şeklinde yorumlanmıştır. Kay, *op.cit.*, 1995, s. 120.

²⁶³ Levesque, *op.cit.*, s. 160.

ayaklı bir süreci andırmıştır.²⁶⁴ Bu süreç aynı zamanda Rusya'nın Batı'dan uzaklaşmasını önlemek ve güçsüzlüğünden olabildiğince yararlanmak şeklinde algılanmıştır. Brzezinski'nin bu dönemde Rusya ile işbirliğinin geliştirilmesi hususunda “geniş kapsamlı bir Avrupa Atlantik Sistemi” ile “Rusya ile iyi ilişkiler” arasındaki tercihini, ABD'nin jeopolitik ve jeostratejik çıkarları açısından ilkinden yana yapması bu algılamaya ışık tutmuştur.²⁶⁵

Rus dış politikası Avrupa güvenliğine ilişkin politika yapım sürecinde yer almak ile Rusya'nın “özel” ve “eşit” statüsünü kabul ettirmek arasında doğrudan bağlantı görmüştür. AGİT'e yönelik önerilerin destek bulmaması, Rusya'yı NATO, AGİT ve BM'den oluşan çok boyutlu bir dış politikayı eşanlı yürütmeye zorlamıştır. NATO'nun hakimiyetini dengeleyerek için öncelikle NATO ile “eşit” bir işbirliğinin garantiye alınması ve BM Güvenlik Konseyi'nin güç kullanımına yönelik önceliğinin sürdürülmesi, AGİT'e yönelik politikaların yanında diğer açılımlar olarak göze çarpmıştır.

Primakov'un Dışişleri Bakanı oluşu ile “çok kutupluluk”, dış politikanın merkezine yerleşmiştir. AGİT'e yönelik Rus politikası, 1997 yılı Avrupa Güvenlik Şartı taslağında yeniden canlandırılmıştır. Rus hükümeti, AGİT'i güvenlik örgütleri arasında şeffaflık, bilgi alışverişi, görev bölüşümü ve ortak eylemler ile eşit hak ve sorumluluklardan oluşan İşbirliğine Dönük Güvenlik Platformu şeklinde güçlendirme çabasına girişmiştir. 1999 yılında tamamlanan AGİT Avrupa Güvenlik Şartı ise örgütün gücünü kanıtladığı alanlara odaklanacağını belirterek, Rusya'nın örgüt bünyesinde barış koruma operasyonları düzenleme ile örgütün statüsünü yükseltme arzularını karşılamaktan uzak bir içerikte olmuştur.²⁶⁶

Rusya, öte yandan giderek belirginleşen ABD üstünlüğü ve tek taraflılığını gerek bölgesel (Dağlık Karabağ) gerek uluslararası sorunlarda arabuluculuk çabaları ile aşmaya çalışmıştır. AGİT çerçevesinde Kosova Krizi'nde NATO'nun müdahalesini önlemek için diplomatik açılımlara girmiştir. Arabuluculuk sürecinde AGİT'i merkeze yerleştirdiği Temas Grubu üzerinden ve tek taraflı çabalar ile Rusya'nın uluslararası sistemdeki yeri ve önemi gösterilmeye çalışılmıştır.

²⁶⁴ Kay, op.cit., 1998, s. 90-91.

²⁶⁵ Zbigniew Brzezinski, “Bir Avrasya Stratejisi”, Türkiye Günlüğü, 47 (Eylül-Ekim 1997), s. 37.

²⁶⁶ Lynch, op.cit., Winter 1999, s. 62-63.

NATO'nun Kosova müdahalesi Rusya'nın AGİT'i merkeze yerleştirme ve NATO ile eşit ilişkiler üzerinden yürüttüğü Avrupa güvenliğindeki yeri ve önemini artırma politikasına büyük bir darbe olmuştur. NATO'nun yer alamadığı Çeçenistan, Dağlık Karabağ²⁶⁷ gibi uluslararası sorunlarda AGİT'in görev alması, bu örgütü Batı'nın gözünde NATO'nun tamamlayıcısı statüsüne yerleştirmiştir.²⁶⁸ Kosova'da ise Batı, Rusya'nın AGİT üzerinden diplomatik başarı elde ederek NATO'nun varlık nedenini sorgulatmasının ve Balkanlar'da Rus çıkarlarının meşru bir ortam bulmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

Yeltsin'in NATO ile girdiği yakınlaşma sürecinin ve AGİT'i güçlendirme politikasının iflası NATO'nun Kosova'ya müdahalesi ile gerçekleşmiştir. Bu politikanın iflasından çıkarılan dersler, Putin'i daha gerçekçi ve karşılıklı yarar gözeten politikalar üretmeye itmiştir. Batı'nın elinde demokrasi, insan hakları konuları açısından bir araç olan AGİT, ABD hâkimiyetinin yansıdığı bir kurum haline gelmiştir. Değişen uluslararası konjonktürün de etkisiyle AGİT, Kosova krizinden sonra Rus dış politikasındaki belli bölgesel sorunlar haricinde önemini yitirerek NATO'ya alternatif olma zeminini yitirmiştir.

Rus dış politikasında NATO genişlemesine yönelik bazılarının alternatif şeklinde vurguladığı politik açılımlar genellikle üçe ayrılmaktadır.²⁶⁹ Çin ile ittifak, “yakın çevre”ye yoğunlaşma ve silahsızlanma sürecinden vazgeçme. Bunlardan ilki Çin ile ittifak olasılığı, NATO genişlemesine karşı bir alternatif dış politika çıktısından ziyade Rusya'nın Asya politikası ve uluslararası sistemi algılayışı ile bağlantılı görülmelidir. NATO'nun genişleme çabaları ile eşanlı olarak ilerleyen, Çin ile “stratejik” ilişkiler, çok kutuplu bu dünya yaratma ilkesi açısından ABD'nin tek taraflılığına meydan okunan bir birliktelik olarak algılanmıştır. Bu açıdan ŞİÖ de Doğu'nun NATO'su şeklinde yorumlarda yer almıştır. Ancak her iki tarafın farklı çıkar yapılarının olması ve ŞİÖ'nün karşı bir bloktan ziyade “stratejik ortaklığın” genişlediği ve çevre ülkelerin de katıldığı bölgesel bir örgüt olması alternatif olma

²⁶⁷ Rusya'nın AGİT üzerinden yürüttüğü diplomasiye iyi bir örnek de Dağlık Karabağ sorunudur. Rusya'nın bu süreçte de ABD ile girdiği hakimiyet mücadelesi hakkında geniş bilgi için bkz., İşyar, op.cit., 2004, s. 397-662.

²⁶⁸ Felkay, op.cit., s. 113.

²⁶⁹ “CATO Enstitüsü tarafından NATO'nun Genişlemesi Konusunda Amerikan Kongresi'ne 1997 Yılında Sunulan Rapor”, Musa Ceylan, der. ve çev., Yeni NATO: Soğuk Savaştan Sıcak Savaş, İstanbul, Ülke Kitapları, 1999, s. 140-141.

olasılığını temelsiz bırakmaktadır. Rusya'nın Batı ile ilişkilerinin ekonomik boyutu da bu algılamayı her dönem etkileyen önemli bir unsur olarak ortada durmaktadır.

Genişlemenin içeriğinin belli olduğu 1997 yılından itibaren Çin ile artan ilişkinin yanında Beyaz Rusya ile birleşme konusu da Rus dış politikasındaki genişlemeye tepkiyi yansıtması açısından önemlidir. Batıya doğru stratejik ve jeopolitik bir kazanım olarak değerlendirilen bu girişim, dönemin Başbakan Birinci Yardımcısı Boris Nemtsov tarafından genişlemeye karşı en uygun cevap ve Rusya'nın Batı'ya coğrafi ve askeri anlamda girişi şeklinde değerlendirilmiştir.²⁷⁰ Öte yandan Rusya'nın öne sürdüğü açılımların ve dile getirdiği tehditlerin, gerçeklik zemininden yoksun olduğu anlaşılmıştır. Çin ile ilişkiler, doğası gereği ortak tehdit ve tek taraflılığa karşı temellenmiştir. İki ülke arasında askeri bir birlik kurulmasının önünde ekonomik, siyasal ve sosyal engeller söz konusudur.²⁷¹ BDT içi bütünleşme girişimlerinde BDT ülkelerinin ayrı ayrı politikalara sahip olması ve Rusya'nın ekonomik güçsüzlüğü, Çin'in bölgedeki asıl çekim merkezi haline gelmesine temel oluşturmuştur.

Komşu ülkelerle karşı askeri bir blok oluşturma, silahların kontrolüne ilişkin anlaşmalardan vazgeçilmesi ve nükleer silahların konuşlandırılması gibi karşı önlem seçenekleri mümkün olmayan ve her biri önemli dezavantajlar taşıyan²⁷² "sözde" tehditler ilişkilerin her döneminde görülmüştür. ABD'ye karşı Çin ile ya da Çin, Hindistan ve İran ile bir blok oluşturma açılımları, Rusya açısından ekonomik ve siyasal anlamda yüksek bedelli bir dış politika anlamına gelmiştir. Batı ile ilişkilerde, Rusya'nın endişe ve çıkarlarının gözetildiği oranda bu açılımlar yumuşatılmış ve gündemden düşmüştür.

Rus dış politikasının NATO'ya yaklaşımını ve genişlemeye yönelik açılımlarının en önemli ayağını ise doğrudan NATO ile girdiği ilişki göstermektedir. Bu ilişkinin içeriği sert eleştirilerden NATO içi görüş ayrılıklarından yararlanmaya, tehdit algılamalarından işbirliği yaklaşımlarına kadar geniş bir yelpazeye tekabül etmektedir.

²⁷⁰ Ambrosio, op.cit., s. 55.

²⁷¹ Joseph S.Nye, Amerikan Gücünün Paradoksu, Gürol Koca, çev., İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003, s. 31.

²⁷² Karl Heinz Kamp, "NATO ile Rusya Arasında İmzalanmış Kurucu Senet: Truva Atı mı, Önemli Bir Uzlaşma Adımı mı?", Ceylan, haz. ve çev., op.cit., s. 75.

3.2. NATO-Rusya Federasyonu İlişkileri ve Süreklilik Arayışları

NATO genişlemesinin Avrupa’da yeni bölünmeler yaratıp yaratmaması, büyük ölçüde Rusya’nın bu sürece katılımındaki başarıya bağlı olmuştur.²⁷³ Rusya’nın bu süreçteki oluşumların dışında tutulmadığının hem NATO üyesi ülkelere hem de Rusya’ya anlatılması en önemli sorun olarak göze çarpmıştır.²⁷⁴ Bu bağlamda “karşılıklı düşman ve tehdit” algılamalarından kurtularak işbirliğine dönük bir ilişki süreci yaratmak için kurumsal zeminler gerekli olmuştur. NATO genişlemesi ise Rusya’nın iradesi dışında gerçekleşen bir süreç olmuştur; ancak alınan kararlar etkilenerek Rus dış politika ve güvenlik çıkarlarının gözetilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.²⁷⁵

Birbiriyle doğrudan bağlantılı iki konu, Rusya-NATO ilişkilerinin ana gündemini oluşturmuştur. Rus ulusal güvenliği ve çıkarlarının korunması açısından NATO genişlemesi ile Rusya’nın NATO ile girdiği ilişkinin niteliği ve içeriği eşanlı olarak sürdürmenin zor olduğu konular olmuştur. Bu açıdan Rusya-NATO arasındaki etkileşim süreci resmi olarak SSCB’nin dağılmasının sonlarına doğru ortaya çıkan KAİK’e çözüme ile doğrudan katılımı ile başlamıştır. Ancak NATO’nun genişleme tartışmalarının yoğunlaştığı ve BİO girişiminin ortaya çıktığı dönem bu sürece işlevsellik katması açısından ilişkilerde asıl başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.

3.2.1. “Barış İçin Ortaklık”a Rusya’nın Katılımı

NATO, Soğuk Savaş sonrası koşullarda kimlik ve misyon arayışına girerken karşısında “ortak bir tehdit” olarak “risk ve belirsizlikleri” bulmuştur. “Demokratik devletler kulübü” olarak NATO askeri özelliklerinin yanında politik işlevleri ile MDA ülkelerinde ortaya çıkan güven boşluğunu doldurma çabasına girmiştir.²⁷⁶ Kasım 1991 tarihinde NATO’nun Roma Zirvesi’nde MDA ülkeleriyle daha sıkı işbirliği yapmak için KAİK’in kurulmasına karar verilmiştir. Bu Konsey, “önleyici

²⁷³ Michael Rühle, Nick Williams, “Partnership for Peace after NATO Enlargement”, European Security, 5/4 (Winter 1996), s. 525.

²⁷⁴ Dağı, op.cit., 2002_s. 224.

²⁷⁵ Çayhan ve Güney, op.cit., s. 19.

²⁷⁶ Zbigniew Brzezinski, “NATO: Genişlemenin İkilemleri”, Ceylan, haz.veçev., op.cit. s. 34.

diplomasi” politikasının bir uygulaması olarak eski Doğu Bloku ülkeleri ve eski Sovyet Cumhuriyetleri ile NATO arasında bir danışma ve görüş alışverişi forumu görevi görmüştür.²⁷⁷ Ancak MDA ülkelerinin güvenlik kaygılarını giderecek taahhüt ve görevler içermeyen Konsey, işlevsellik açısından zayıf kalmıştır.

1993 yılı ortalarından itibaren ise bu ülkelerin yaşadıklarını dile getirdikleri güvenlik endişelerine son vermek ve hızlı bir şekilde demokrasi ile piyasa ekonomisine geçmelerini sağlamak için NATO’nun öncü olması fikri gündeme gelmeye başlamıştır.²⁷⁸ Rusya’nın Batı ile yaşadığı “romantik dönemin” sona ermeye başladığı dönem ile eş zamanlı yaşanan bu düşüncelerin odağında Rusya’nın süreçteki yeri, önemi ve süreçten etkilenmesinin olası sonuçları yer almıştır.

Rusya’daki Aralık 1993 Parlamento seçimlerinin sonuçları ve bu dönemde daha iddialı bir dış politika çizgisi benimsenmesi, NATO genişleme tartışmalarını doğrudan etkilemiştir. Batının bir bölümü olası hızlı bir genişleme ile Rusya’da milliyetçi akımların daha da güçleneceği, reformların duracağı ve Avrupa’da güvenlik ve istikrarın bozulmasına neden olunacağı endişelerini barındırmaktaydı.²⁷⁹ Diğer yandan ise eski Doğu Bloku ülkelerinin “demokratik dünyaya” dahil edilmesi aciliyeti başta ABD olmak üzere Batılı ülkeleri ikilemde bırakmaktaydı. Bu bağlamda iki ayaklı bir strateji ile bu ikilem aşılımaya çalışılmıştır. Rusya ile stratejik ilişkiler ikili ve örgütsel düzeyde devam ederken NATO genişleme stratejisi de birlikte sürdürülmeye çalışılmıştır. Rusya’da “Büyük Güç” söyleminin yoğun destek bulduğu bu yıllarda Batı, Rusya’yı kışkırtmama ve belli tavizlerle aralarındaki işbirliğini sürdürme politikası izlemeye çalışmıştır.²⁸⁰

Bu anlayışın bir çıktısı olarak BİO ortaya çıkmıştır. Dönemin NATO Genel Sekreteri Warner, BİO’nun Rusya’nın meşru endişelerini göz ardı etmeyeceğini ve Moskova’yı izolasyon politikası içermediğini belirtmiştir.²⁸¹ Ekim 1993’te NATO Savunma Bakanları’nın Travemünde’deki toplantısında İttifak’a yeni üyelerin kabulünün uzun vadede olacağı ve BİO’nun kısa vadeli alternatif olduğu kabul

²⁷⁷ Çayhan ve Güney, op.cit. s. 52.

²⁷⁸ Ronald Asmus, Richard L.Kugler, F.Stephen Larrabee, “Building a New NATO”, Foreign Affairs, 79/4 (1993), s. 29.

²⁷⁹ J.Halsam, “Russia’s Seat at the Table:a Place Denied or Place Delayed”, International Affairs, 74/1 (1998), s. 121-122.

²⁸⁰ Çayhan ve Güney, op.cit., s. 59.

²⁸¹ Kay, op.cit., 1998, s. 70.

edilmiştir. Ocak 1994 tarihinde Brüksel Zirvesi'nde ortaya konulan BİO Çerçeve Dokümanı ile NATO ve eski Varşova Paktı ülkeleri ile eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında yeni bir askeri ve politik ilişkiler bütünlüğü oluşturulması kararlaştırılmıştır.²⁸²

BİO Dokümanı'nın "Ortak Amaçlar" başlığı altında BİO'ya faal katılımın NATO'nun genişleme sürecinde önemli bir rolü olduğu belirtilmiştir. NATO Kurucu Antlaşması'nın 10. maddesine de atıf yapılarak Avrupa-Atlantik sahasında güvenliğe katkıda bulunabilecek üyelere kapının açık olduğu belirtilmiştir.²⁸³ Bu anlamda Rusya'nın genişlemeye yönelik tepkisini ve güvenlik endişelerini yatıştırmak için de ortaya konulan BİO, Rusya'nın karşı olduğu ve tehdit algıladığı genişlemeyi dışlamamaktaydı.

NATO Genel Sekreteri, BİO programının Ortaklık ülkelerine yönelik ittifaka gelecekteki üyelik için hazırlık zemini olduğunu, kimseye karşı oluşturulmadığını, bu sürecin süresini ortakların kendilerinin belirlediğini ve herkese açık olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁴ Bu süreç Rusya'ya da açık gibi görünse de asıl hedef olan MDA ülkeleri genişlemeye hazırlanmış ve bu şekilde genişleme ertelenmiştir. BİO, Batı'nın Rusya'yı dikkate almadan Avrupa güvenlik mimarisini şekillendirme imkanına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Rusya'nın NATO içi gelişmeleri etkilemede sınırlı güce sahip olduğu görülmüştür. Bu süreç aynı zamanda Rusya'nın gerekliliği ve dışlanamadığı gerçeğinin anlaşılmasına da katkı yapmıştır. Ancak başta ABD'nin ve Batı'nın kendine özgü çıkarlarının bu gerçeğin önünde yer alması NATO genişleme sürecinde devam etmesine sebep olmuştur.

Rusya'nın NATO ile girdiği ilişkide temel kaygısı da "küçük ortak"²⁸⁵ statüsüne düşürülmesi olmuştur. Rusya ilişkilerde yöneten/yönetilen veya denetleyen/denetlenen şeklinde statüsel farklara karşı çıkmıştır. Karşılıklı saygı ve kararlarda eşit hak ve sorumluluklara sahip olma ilişkinin sağlıklı olması açısından öncelikli unsurlar olarak görülmüştür.²⁸⁶

²⁸² Hikmet Erdoğan, Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 213.

²⁸³ NATO El Kitabı, op.cit., s. 52.

²⁸⁴ Manfred Wornier, "Shaping the Alliance for the Future", NATO Review, 42/1 (1994), s. 6.

²⁸⁵ Dağı, op.cit., 2002, s. 232

²⁸⁶ Andrey Kozirev, "Birleşmiş ve Huzurlu Bir Avrupa İçin Ortaklık", NATO Dergisi, 3 (1994), s. 3

BİO'nun Rusya'nın çevrelenmesine yönelik bir politika olarak geliştirildiği düşüncesi, Rusya'da geniş bir çevrede destek bulmuştur. Parlamento, Güvenlik Konseyi ve Başkanlık Konseyi'ne NATO'nun BİO girişiminin Rusya'yı Avrupa'da ve eski Sovyet coğrafyasında askeri ve politik anlamda zayıflatmak amacını taşıyan dikte edici bir tutumu yansıttığı görüşü hakim olmuştur.²⁸⁷ Rusya'nın bağımsız bir güç merkezi olması ile askeri ve politik önlemler olarak ileriye dönük hazırlık yapması gerekliliği düşüncesi bu dönemde ısrarla vurgulanan konular olmuştur.

Buna karşılık Rus iç politikasında BİO'nun oluşumunu NATO genişlemesine yönelik Rus itirazlarının sonuç vermesi şeklinde değerlendiren görüşler de yer almıştır. Kozirev ve Dışişleri uzmanlarından oluşan dar bir çevre BİO'yu NATO'nun genişlemesini önlemek için bir araç ve Rus dış politikasının başarısı olarak görmüştür. Ancak bu tutum, BİO'ya diğer ortak ülkelerle birlikte katılacak "büyük güç" Rusya'yı bu devletlerle aynı statüye indirme korkusunu içinde barındırmıştır.²⁸⁸

Rus üst düzey yetkilileri tarafından genel olarak BİO programına sıcak bakılmaması da bu endişenin bir sonucu şeklinde algılanmalıdır. İki taraf arasında Soğuk Savaş sonrası Avrupa'da güç kullanımına yönelik karar alma sürecinde ayrım yapmayan, karşılıklı çıkarlara saygıyı gözeten kurumsal bir zemininin eksikliğini BİO programı da taşımaktaydı.²⁸⁹ Rus politik eliti arasında Rusya'nın diğer ortak ülkelerin ittifakla girdiği işbirliğinden farklı ve özel bir statü kazanması gerekliliği genel bir kanı haline gelmiştir. Aynı zamanda "eşit" ve "özel" statüyü içeren anlaşmanın, Rus dış politika ve güvenlik çıkarlarını karşılayacak taahhütler içermesi beklenmiştir.

Bu talepler Rus dış politikasının NATO ile ilişkilerinde başvurduğu genel referans kaynakları olmuştur. Yeltsin döneminde öncelikle NATO genişlemesini önlemeyi amaçlayan eşit ve özel ilişkiler arzusu, daha sonra Rusya'nın süreci etkileme sınırlılığı ile belli tavizler elde etmeye dönüşmüştür. Kosova krizinin ilişkilerin görünmeyen yanını ortaya çıkarması ile bu talepler ve hayat bulduğu kurumsal zemin büyük bir darbe almıştır. Putin dönemi ile de sürdürülmeye çalışılan

²⁸⁷ Pushkov, *op.cit.*, s. 128.

²⁸⁸ Rühle and Williams, *op.cit.*, s. 525.

²⁸⁹ Arbatov, *op.cit.*, 1997, s. 75.

ilişkilerin özel ve eşit karakteristiği, 11 Eylül sonrası dinamiklerin etkisiyle Rusya lehine dönmüştür. Rusya'nın uluslararası güvenlik algılamalarında değerin artması, Putin'i deneyimlerin bilincinde davranmaya ve bu talepleri daha kalıcı ve pratik yanı ağır basan bir niteliğe dönüştürmeye zorlamıştır. İki dönem arasındaki uluslararası konjonktürün farklılığı ile Rusya'nın gücünün ve öneminin değişkenlik göstermesi, bu taleplerin algılanmasında ve kurumsal zeminin işlevselliğinde doğrudan etkili olmuştur.

Kozirev, Rusya'nın BİO'ya yaklaşmasına sıcak bakmasına rağmen, içeride artan muhalefetin de etkisiyle "özel statü" ile ilişkiye yönelik bir tutum içine girmiştir. Bu dönemde patlak veren Bosna Krizi de hem ilişkilerde ilk krizi oluşturması hem de özel ilişkinin önemini belirlemesi açısından önemli bir etken olmuştur. Kriz esnasında ve sonrasında Rusya'nın gerekli bilgiyi almada ve sesini duyurmada yetersizliği ortaya çıkmıştır. Rusya, diplomatik yollarla çözüm ararken, NATO'nun güç kullanımına yönelik ultimatoları görüş farklılıklarını araçlar üzerinde göstermiştir. Rusya'nın Bosna'da Temas Grubu'nda yer almasına rağmen NATO'nun krize ilişkin kararlarından haberdar olma konusunda bile ayrıcalıklı bir konumu olmadığı ortaya çıkmıştır.²⁹⁰ Rusya, NATO varlığına ve barış koruma rolüne meşruluk sağlayacak herhangi bir müdahalenin karşısında olmuştur. Bu açıdan Rusya'nın buna benzer uluslararası sorunlarda karar alma ve çözüm sürecinde sesini etkin bir şekilde duyurabilmek için NATO ile ilişkisini "özel" bir zeminde sürdürme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Diğer yandan bu şekilde yakın bir ilişkinin, NATO'nun genişlemesini belirsiz bir geleceğe erteleme de etkili olacağı düşünülmüştür.

Dışişleri Bakanlığı, bu amaçlar doğrultusunda Rusya'nın NATO'nun genişlemesi karşısında Rus dış politika ve güvenlik çıkarlarını gözetken koşulları içeren bir pozisyon alabilmek için NATO ile müzakerelere başlamıştır. İç politikadaki eleştirilerde bu girişim, NATO genişlemesinin koşullarının müzakere edildiği şeklinde değerlendirilmiştir. Rusya'nın NATO karar mekanizmasının da etkileme yeteneğine sahip olacağı ve iki taraf arasında geniş bir danışma ortamı içerecek "özel" bir anlaşmanın²⁹¹ imzalanma olasılığı MDA ülkelerinde yeni bir

²⁹⁰ *Ibid.*, s. 77.

²⁹¹ Kay, *op.cit.*, 1995, s. 126 Rusya Savunma Bakanı Pavel Grachev belli koşulları içinde barındıran olası özel bir anlaşmayı Rusya'nın güneş altında daha gölge bir yer bulması şeklinde tanımlamıştır.

Yalta Antlaşması ve paylaşımları kaygısını doğurmuştur.²⁹² NATO, bu açıdan Rusya'nın BİO'daki pozisyonunun bu ülkelerin aleyhine olmaması ile Rus talepleri arasında oluşan ikilemi aşmak zorunda kalmıştır.

22 Haziran 1994'te Rusya'nın imzaladığı BİO Çerçeve Dökümanı'na bu ülkenin büyüklüğü, önemi ve yetenekleri ile bağlantılı önemli noktaları içeren özet bir belgenin eklenmesi ile bu ikilem aşılmaya çalışılmıştır. İttifak ile Rusya, bu şekilde Avrupa boyutlu politik ve güvenlik konularında bilgi alışverişi yapmaya, gerek olursa ortak endişe yaratan konularda politik danışmalarda bulunmaya ve barışı koruma dahil güvenlik ile ilgili çeşitli alanlarda işbirliği yapmaya karar vermiştir.²⁹³ İki taraf arasındaki ilişki karşılıklı güven ve açıklığı geliştirmeyi amaçlayan, diğer ülkelerle ilişkileri tamamlayan ve üçüncü taraf ülkelerin çıkarlarına karşı olmayan bir tarzda tanımlanarak hem Rusya'nın özel oluşu vurgulanmış hem de MDA ülkelerinin kaygıları giderilmeye çalışılmıştır.

Rusya'nın BİO'ya katılımı, NATO'nun baskısı ile genişlemeye rıza göstermek şeklinde algılanmıştır. Rus dış politika karar vericileri ise, NATO genişlemesine muhalefetlerini açıkça dile getirirken bu konuyu birbiriyle bağlantılı ikili bir strateji şeklinde yürütmeye çalışmışlardır. Rusya'nın NATO ile güçlendirilmiş bir işbirliği içinde olması, genişlemeyi önlemek veya ertelemek için gerekli görülmüştür. Aynı zamanda belirli koşullar öne sürülerek Rus çıkarlarının garanti altına alınması amaçlanmış ve pazarlık süreci de açık bırakılmıştır.²⁹⁴ Rus dış politikası çizgisinde sürekli gündeme getirilen nükleer silahların ve NATO askeri altyapısı veya üslerinin olası yeni üye ülkelerde konuşlanmaması ile Rus sınırlarına yaklaşmasının önlenmesi bu süreçte genel geçer koşullar olarak göze çarpmıştır.

NATO genişlemesine Rusya'nın muhalefetinin seviyesi ise Aralık 1994 tarihinde açıkça görülmüştür. Kozirev, bu tarihte Rusya'nın NATO genişleme tartışmalarının yoğun olduğu bir ortamda BİO'ya tam anlamıyla katılmadan önce açıklama beklediğini belirterek, BİO Bireysel Ortaklık Programı'nı imzalamayı reddetmiştir. Bu gelişmeden birkaç gün sonra Başkan Yeltsin, Budapeşte'de AGİT Zirvesi'nde planlanan NATO genişlemesini ve Sırp karşıtı Batı politikalarını hedef

²⁹² Boczek, *op.cit.*, s. 228.

²⁹³ NATO El Kitabı, *op.cit.*, s. 55-56.

²⁹⁴ Jane M. O.Sharp, "Toward a Secure Europe?", *Current History*, 96/607(March 1997), s. 131.

almıştır. ABD'nin kararlı olduğunu belirttiği NATO genişlemesinin, Soğuk Savaş mirasını canlandırarak Avrupa boyunca "Soğuk Barış" yaratacağını belirtmiştir. Yeltsin, Rusya'nın Batı ile işbirliğinin kesin görülmemesi ve nükleer güce sahip bir ülkenin küçümsenmemesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır.²⁹⁵

NATO'nun genişlemeye yönelik niyetleri, Yeltsin'in Çeçenistan'da güç kullanımında önemli bir dış etken olmuştur. İçeriden ulusal güvenliği tehdit eden bu sorun, Rusya'nın iddialı dış politikasının ve gücünün gösterildiği bir alan olarak görülmüştür. Dış politikanın radikalize edildiği bu dönemde, genişlemenin Rus dış politikası üzerindeki en önemli etkisi bölgesel politikalarda görülmüştür.²⁹⁶ Rusya, Batı sınırlarına yaklaşan NATO'ya karşı içeride bütünlüğü sağlayarak yakın çevrede dengeleyici politikalar ile bölgesinde başat güç olmaya çalışmıştır.

Batı'yı doğrudan etkilemeye dönük sözsel ve eylemsel girişimler, Batı'nın Rus çıkarlarını göz ardı etmeyerek ve Rusların büyük bir güç olduğunu kabullenerek hareket edeceği beklentisi temelinde şekillenmiştir. Ancak genişlemeye yönelik muhalefetin dikkate alınmaması, Rusya'ya bu anlamda gücünün sınırını göstermiştir. Resmi ya da gayri resmi itirazların yanında, Rusya ilerlemekte olan sürecin dışında kalmak istememiştir. Batı da Rusya ile işbirliğini dışlamadığını ve önemseydiğini belirterek bu algılamaya destek vermiştir. Yeltsin, üstünde birleşilen yegane nokta olan NATO genişlemesine muhalefete katılırken, Batı ile iyi ilişkilerden yana tavır almıştır. Batı ile ilişkilerin süreklilik göstermesi gerekliliği Rus dış politikasının göz ardı edemediği bir konu olmuştur.

"Soğuk Barış"ın hakim olduğu ilişkiler, ABD ve Rusya arasında perde arkasında gerçekleşen yoğun pazarlıklar ile Kozirev'in 31 Mayıs 1995 tarihinde BİO Bireysel Ortaklık Programını imzalaması ile normal düzeye çekilmiştir. "NATO-Rusya Arasında Geniş ve Güçlendirilmiş İşbirliği ve Diyalogun Devamı İçin Alanları"²⁹⁷ içeren düzenleme ile "16+1" olarak anılan (Rusya'nın "17" olarak dönüştürmek istediği) Bakanlar, Büyükelçiler ve uzmanlar seviyesindeki

²⁹⁵ Felkay, *op.cit.*, s. 111-112.

²⁹⁶ Dağı, *op.cit.*, 2002, s. 242.

²⁹⁷ Bu alanlar savunma dönüşümü, savunma bütçesinin şeffaflığı, çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve enformasyon paylaşımı ile nükleer güvenlik, nükleer silahların yayılmasını önleme ve özel krizlerde politik danışma gibi güvenlikle ilgili konularda işbirliğini içermekteydi. John Borawski, "If Not NATO Enlargement: What Does Russia Want?", *European Security*, 5/3 (1996), s. 382-383.

toplantılarda ortak endişe içeren konularda bilgi alışverişi ve danışmalar yapılmasına olanak sağlanmıştır.²⁹⁸ İlişkilerin gelişen doğası daha sonra iki taraf arasında sivil savunma, olağanüstü hal ve doğal afetler karşısında işbirliğini içeren bir anlaşma ile devam etmiştir. Bosna'da savaşı sona erdiren Dayton Barış Antlaşması'nın uygulamaya dökülmesi ayrı bir işbirliği boyutu ortaya koymuştur. Rusya'nın Ocak 1996'da NATO komutasındaki Uygulama Gücü'ne (IFOR) ve Aralık 1996'da İstikrar Gücü'ne (SFOR) katılması her iki taraf açısından pratik alandaki işbirliği eksikliğini gidermek açısından önemli olmuştur.²⁹⁹ Bu süreçte Rus birliklerinin IFOR'da ABD önderliğindeki Çok Uluslu Kuzey Bölüğü'nün kontrolü altına verilmesi, Rus kamuoyunda hoş karşılanmamıştır. Ancak Rusya'nın SFOR'a katılımı, bazı özel düzenlemelere maruz kalarak Rus birliklerinin SFOR komutanının emri altına verilmemesi ile bu memnuniyetsizlik aşılmaya çalışılmıştır.³⁰⁰ Rusya'nın Balkanlar'da oluşturulan barış koruma güçlerinde yer alma kararı, en kötü barışın en iyi savaştan daha iyi olduğu görüşüne dayanmıştır. Rusya, bu varlığı ile Balkanlarda sınırlı da olsa siyasal ve askeri nüfuzunu devam ettirmek amacını gütmüştür. Putin döneminde son bulan bu misyon, uluslararası ilişkinin ağırlığını Avrasya'ya doğru kayması ile başta ekonomik ve stratejik nedenlere dayandırılmıştır. Yeltsin döneminde, Balkanlar'da nüfuz elde etmenin ve sürdürmenin hayati oluşu, içeride muhalefete karşı güçlü durmak ve Rusya'nın dışarıda büyük güç misyonunu savunmak açısından gerekli görülmüştür. Muhalefetin sesinin çıkmadığı Putin dönemi dış politikası ise gerçeklik zemini olmayan karşı duruşlardan, sembolik politik gelişmelerden vazgeçmenin ve gücü orantılı kullanmanın gerekliliği üzerine şekillenmiştir.

Rusya'nın sürekli gündeme getirdiği genişlemeye karşı Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'na (AKKA)³⁰¹ ilişkin revizyon talebi³⁰²

²⁹⁸ NATO EL Kitabı, Brüksel, NATO Enformasyon ve Basın Bürosu , 1998, s. 108-109.

²⁹⁹ NATO Today, NATO Office of Information and Press, 2002, s. 60-61.

³⁰⁰ NATO El Kitabı, *op.cit.*, 1998, s. 139.

³⁰¹ 19 Kasım 1990'da 22 NATO ve Varşova Paktı üyesi devlet tarafından imzalanan ve 9 Kasım 1992'de yürürlüğe giren bu antlaşma, Atlantik'ten Urallar'a kadar geniş bir bölgede beklenmedik saldırıların veya geniş çaplı saldırı operasyonların önüne geçmeye ve iki blok arasında daha açık ve şeffaf ilişkilerin oluşmasını sağlamaya dönük mevcut askeri teçhizatların tavanını belirlemektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., *Ibid.*, s. 148-155.

³⁰² Rusya, NATO ve Varşova Paktı arasında AKKA ile kurulan stratejik dengenin Varşova Paktı'nın ve SSCB'nin dağılmasıyla bozulduğunu belirterek anlaşmanın günün koşullarına göre gözden geçirilmesini istemekteydi.

BİO'nun temel zemin olduğu dönemde ABD tarafından da destek bulmuştur. ABD, NATO genişlemesini kabul edilebilir hale getirmek ve Yeltsin'i 1996 Başkanlık seçimleri öncesi desteklemek amacıyla Mayıs 1996'da yapılan AKKA gözden geçirme toplantısında Rusya'nın anlaşmaya yönelik ihlallerine göz yumulmasını ve ek bazı alanların Rusya lehine antlaşma dışı bırakılmasını sağlamıştır.³⁰³

NATO genişleme sürecini etkileme yeterliliği Rusya'nın hem politik gücünün kısıtlılığına hem de ekonomik açıdan zayıflığına dayanmaktaydı. NATO ile belli konularda bilgi alışverişi ve danışma içeren ilişkilerin düzeyi ile Batı'ya olan ekonomik gereksinim bu süreci önlemedeki yetersizliğe işaret etmekteydi. Rus dış politika yönetiminde Başkan Yeltsin ile Kozirev arasında yaşanan ulusal çıkarların gözetilmesine ve NATO'ya yönelik yaklaşıma ilişkin görüş ayrılıkları da süreçte Rusya'nın elini güçsüz bırakmıştır. Primakov'un Dışişleri Bakanı oluşu ile Rus dış politikasında sürdürülmeye çalışılan bağımsız pozisyon daha gerçekçi ve pragmatik açılımlar içermeye başlamıştır. Bu şekilde yönetim içi iki başlılığın ortadan kalktığı gözükse de ekonomik boyut ve dış politikanın etki sınırlılığı genişlemeye ilişkin süreçte belirleyici olmaya devam etmiştir. Putin döneminde ise ekonomik ve siyasi boyutların iyileşme göstermesi ile Dışişleri ve Başkanlık arasında sağlanan uyum ve Duma'nın görüşlerine verilen önem, dış politikaya daha bütüncül ve etkin bir görünüm sağlamıştır.

3.2.2. İlişkilerin Kurumsallaşması: NATO-Rusya Kurucu Senedi

Rus dış politikasının NATO ile ilişkilerinde süreklilik gösteren hedefi, kendi güvenliğini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme olasılığı taşıyan konularda karar alma sürecinde yer almak ve "veto" hakkını elde etmek olmuştur. Bu açıdan BİO ile diğer ortak ülkelere farklılığı ortaya konan Rusya'da bu hedefe ulaşmada kurumsal bir zemin bulamamak, NATO genişlemesine inisiyatif kullanamamak ve Batı ile eşit bir ortaklık kuramamak kaygıları artmıştır.

NATO üyeleri ise, ortak ülkelere sundukları ve Eylül 1995'te yayımlanan "NATO Genişlemesi ile İlgili Çalışma" belgesinin yeni üyeleri ittifaka katılmaya

³⁰³ Sharp, op.cit., s. 131.

davet etmesi bakımından genişlemeye yönelik kararlılıklarını ortaya koymuşlardır.³⁰⁴ Genişlemenin kimseyi tehdit etmediğini belirten Çalışma, Rusya'yı doğal olarak tedirgin etmiştir. Bu dönemde "Soğuk Barış" tehdidinin yeniden gündeme getirildiği görülmüştür. NATO çalışmanın tamamlanmasından bir gün önce Rusya'ya ileride saldırmazlık anlaşmasına zemin sağlayabilecek nitelikte bir işbirliği antlaşması sunmuştur.³⁰⁵ Bu girişim, Batı'nın da Rusya ile ilişkilerini derinleştirecek özel bir antlaşma arayışında olduğunu göstermiştir.

Clinton yönetimi Rusya'da yükselen komünist ve aşırı milliyetçi muhalefetin Yeltsin'in iktidarına, reformlarına ve dış politikasına etkilerinin bilincinde NATO genişlemesini yönlendirmeye çalışmıştır. Bu açıdan bu Çalışma ile hızlanmış görünen NATO genişlemesi kararı, Haziran 1996 Rusya Başkanlık Seçimleri sonrasına ertelenmiştir.³⁰⁶ Kozirev, yönetimindeki son günlerde içeride artan muhalefete işaret ederek Rusya'da demokrasiyi ortadan kaldıracak iki unsuru ekonomik çöküş ve NATO genişlemesi olarak tanımlamıştır.³⁰⁷ Gerçekten de Rusya'da genişlemenin Rus ulusal çıkarlarını tehdit ettiğini ve karşı önlemler alması gerektiğini düşünen siyasal akımların güçlendiği gözlenmekteydi. Aralık 1995 Parlamento Seçimlerinde Komünist Parti'nin 450 milletvekilinin 157'sini kazanması, Rus toplumunun sosyo-ekonomik koşulların yanında dış politikadan da hoşnutsuz olduğunu göstermiştir. Bu açıdan NATO genişlemesi stratejik olduğu kadar psikolojik etkileri ile Rus toplumunda yeni bir çevrelenme korkusu ile gurur incinmesi yaratması açısından tehdit algılamalarında artışa sebep olmuştur.³⁰⁸

NATO'ya karşı açılımlar yapmada yetersizlik ile Rus ulusal çıkarlarının gözlemediği yönünde artan eleştiriler, Ocak 1996'da Kozirev'in yerini Dış İstihbarat eski başkanı Yevgenii Primakov'a bırakmasına neden olmuştur. Bu gelişmenin arkasında aslında Rus Savunma Bakanı Pavel Grachev'in başını çektiği

³⁰⁴"Study on NATO Enlargement", <<http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.html>>, (15 Eylül 2005).

³⁰⁵Çayhan ve Güney, *op.cit.*, s.59.

³⁰⁶ Gale A.Mathox, "NATO Enlargement and the United States: A Deliberate and Necessary Decision", Charles -Philippe David and Jacques Levesque, ed., *The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security*, London, Queen's University Press, 1999, s. 86.

³⁰⁷ Olgan Bekar, "NATO Genişlemesi Rusya ve Türkiye", *Avrasya Etüdüleri*, 3/1 (İlkbahar 1996), s. 71.

³⁰⁸ Martin Kahl, "NATO Enlargement and Security in a Transforming Eastern Europe", Dotkiewicz and Jackson, ed., *op.cit.*, 1998, s. 19.

askeri kanat ile Kozirev'in temsil ettiği politik kanat arasında NATO'ya yönelik Rus tepkilerinin ve karşı önlemlerin içeriğine yönelik görüş farklılıklarının olduğu görülmüştür. Rus yetkililer, NATO gerçeklerine karşı “nükleer silah” argümanın kullanmanın oranı ve Batı karşıtı politikalar yürütmenin rasyonelliği üzerinde ayrı düşmüşlerdir.³⁰⁹ SSCB'nin son yıllarında NATO'nun Almanya'nın birleşmesi ve NATO üyeliği konusundaki taahhütlerinin³¹⁰ devamı konusunda ise aynı görüşü paylaşmışlardır.

Nükleer silahlarla ya da silahlanma antlaşmalarından çekilme ile Batı ile “stratejik ortaklığın” tehlikeye atılacağını düşünen Kozirev ile NATO'ya karşı açılımlar³¹¹ düşünen Grachev arasındaki mücadele doğrudan Rus dış politikasına yansımıştır. Grachev, Çeçenistan ve NATO ile ilgili konularda, 1995'in ikinci yarısından itibaren kısa bir süre de olsa dış politikaya yön veren kişi olmuştur. Primakov'un gelişi ile birlikte Dışişleri Bakanlığı'nın hakimiyeti tekrar sağlanmış ve yapılmaya çalışılan açılımlar ile dış politika yeni bir çehre kazanmıştır.

Primakov Rus dış politikasını, Putin döneminde de devam eden ve temelini 1993 RF dış politika doktrininden alan çok kutuplu bir dünya yaratma ilkesi üzerine oturtmuştur. 1990'lı yılların başından beri revaçta olan Rusya'nın davranışlarının Batı'nın çıkarları ile uyumlu olması gerektiğine yönelik basmakalıp düşüncenin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Rusya'nın büyük güç olduğu ve uluslararası sorunlarda aktif olarak yer alması gerektiğini düşünen Primakov'un dış politikası İran Hindistan ile üçlü bir blok; Çin ile stratejik ortaklık; AB'den ayrı Almanya, Fransa ile özel üçlü zirveler düzenleme; Beyaz Rusya ile birleşme ve İran, Irak, Kuzey Kore ile yoğun ilişkilere girme gibi açılımları içermiştir.

³⁰⁹ Meseznikov, op.cit., s.107.

³¹⁰ SSCB'nin son önderi Mihail Gorbaçov'un kaleme aldığı makalesinde NATO'nun MDA ülkelerini İttifaka alma niyeti olmadığını, Doğu Almanya toprakları üzerinde NATO birlikleri ve nükleer silahların konuşlandırılmayacağını ve Avrupa'nın değişen durumundan tek taraflı hiçbir avantaj elde etmeyeceğine yönelik taahhütleri aksine gelişmeler yaşandığını belirtmektedir. Mikhail Gorbachev, “The Expansion of NATO in the Context of Global Politics”, Bebler, ed., op.cit., s. 61-68. Aynı şekilde Yeltsin de Eylül 1993'te Batılı liderlere gönderdiği mektubunda Doğu Almanya'ya yönelik taahhütlerin ve ruhunun NATO genişlemesine engel oluşturduğunu belirtmiştir. Yost, op.cit., 1998, s. 102-103.

³¹¹ Bekar, op.cit., s. 73. BDT'yi askeri bir ittifaka dönüştürme ile Askeri Doktrin'de ve dış politikada değişiklikler yapma gibi açılımlar, Yeltsin döneminde gerçekleşme fırsatı bulamasa da Putin'in öncelik verip uygulamaya koyduğu konular olmuştur. AKKA'dan çekilmek ya da START II'yi onaylamamak gibi konular NATO genişlemesine karşı kullanılan diğer politika stratejileri olarak bu dönemde gündeme gelmiştir. Ancak gerçeklik payı olmayan açılımlar olarak uygulama bulamamışlardır.

Rus dış politikasının Batı'ya siyasal anlamda asimetrik bir bağımlılığının olmadığını, bağımsız yönlerinin çeşitliliğini ve eylem yeteneğinin olduğunu göstermek Putin döneminin de bir özelliği olmuştur. Yeltsin'in göz ardı edemediği Batı ile ilişkilere verilen özel önem bu dönemde de sürdürülen bir politik çıktır. Ekonomik açıdan Batı'ya daha bağlı olan Yeltsin Rusyası bu açıdan dış politik açılımlarında daha az manevra alanı bulmuştur. Putin Rusyası ise 21. yüzyılın başında yaşanan ekonomik iyileşmenin verdiği cesaret ve 11 Eylül sonrası dinamiklerin etkisi ile açılımlarında pazarlık edebilecek daha çok unsur bulmuştur.

NATO genişlemesine itiraz ile Rusya'nın gücünün ve etkileme imkanının sınırlılığı sürekli bir açmaz olarak ortaya çıkmıştır. ABD/Batı ile olumlu, olumsuz ya da belirsiz ilişkilerin gerekliliği, Rusya'nın yaşadığı açmazın önemli bir boyutunu oluşturmuştur.³¹² Bu açıdan NATO genişlemesine karşı muhalefet ve NATO ile ilişkilerde açık kapı politikası eş zamanlı yürütülmüştür. Genişleme konusu açıklığa kavuşturulmuş, Rusya'nın genişlemeyi kabule karşılık pazarlık edebileceği unsurlar ortaya çıkmıştır. Primakov, genişlemenin Rusya için kabul edilebilir koşullarını yeni üye ülkelere nükleer silahların ve altyapının yerleştirilmemesi ile Rusya-NATO arasında askeri politik işbirliğini geliştirmede Rusya'nın veto hakkına sahip eşit bir taraf olacağı bir anlaşmanın yapılması şeklinde belirlemiştir. Genişlemenin yeni üye ülkelerde AKKA sınırlamalarına ek bir konvansiyonel silahlanma yaratmamasını da içeren bu koşullar³¹³ popüler tabirle Rusya'nın "kırmızı çizgileri" görünümü vermiştir.

Rusya, yine bu dönemde yeni üye ülkelerin Fransa örneğinde olduğu gibi İttifak'ın askeri kanadına katılmayarak politika konularına yönelik üyeliklerini destekleyen bir görüşü de savunmuştur.³¹⁴ Taktiksel açıdan ise genişlemeye karşı, NATO üyelerini ayrı ayrı etkilemeye çalışarak sürecin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak genişlemeyi yönlendiren ABD'deki Doğu Avrupa kökenli 21 milyon ABD vatandaşının ve lobilerinin etkisi, Rusya'nın sürece etkisinden fazla olmuştur.³¹⁵ Bu

³¹² Vladimir G. Baranovsky and Alexei Arbatov, "The Changing Security Perspective in Europe", A.Arbatov, Karl Kaiser and Robert Legvold, ed., Russia and The West: The 21st Century Security Environment, NewYork, M. E. Sharpe Inc, 1999, s. 56.

³¹³ Ibid., s. 65.

³¹⁴ Kay, op.cit., 1998, s. 100.

³¹⁵ Ibid., s. 101.

açından süreç, Rusya'nın dış politika tercihlerini sorgularken ABD'nin Rusya'ya bakışı ile doğrudan ilgili bir seyir izlemiştir.

Rus dış politikası, NATO genişlemesi konusunda başarısızlıktan sürece uyum göstermeye doğru bir çizgi izlemek zorunda kalmıştır. NATO-Rusya ilişkileri işbirliği ve anlaşmazlık noktalarını içeren ve “anlaşmamak üzerinde anlaşmak” şeklinde tanımlanan bir süreç olarak tanımlanabilir.³¹⁶ Bu bağlamda Rusya'nın itiraz ve endişelerinin göz önüne alınacağı bir anlaşmanın ilk müzarekesi Ağustos 1996'da başlamıştır.³¹⁷ 10 Aralık 1996'da Kuzey Atlantik Konseyi (KAK), “yeni üye ülkelerin topraklarında nükleer silah konuşlandırılması konusunda herhangi bir niyetleri, planları veya nedenleri olmadığını ve ne bugün ne de gelecekte NATO'nun nükleer konumu veya politikalarını değiştirmek için bir gereksinimi olmadığı” yönünde beyanda bulunmuştur.³¹⁸ Aynı gün NATO Dışişleri Bakanları tarafından dönemin NATO Genel Sekreteri Solana'dan Rusya ile ilişkileri bir anlaşma zemininde yürütmek için araştırma isteğinde bulunulmuştur. Rusya'nın olumlu karşıladığı bu talep yerini Primakov ile Solana arasında ilk toplantısının 20 Ocak 1997'de yapıldığı beş önemli toplantıdan oluşan dört aylık müzakerelere bırakmıştır.³¹⁹ Müzakere sürecine son nokta Mart 1997'de Yeltsin-Clinton buluşmasında koyulmuştur. Bu Zirve'de NATO genişlemesine yönelik ayrı düşünceler devam ederken, NATO ile Rusya arasında yakın ilişkinin gerekliliği üzerinde aynı görüş paylaşılmıştır. Yeltsin, hem kendi iktidarını devamını hem de Rusya'nın uluslararası sistemin DTÖ, G-7 gibi önemli ekonomik ve politik örgütlerinde yer almasını sağlamak için de Batı ile ilişkilerini yakın tutmaya çalışmıştır.

NATO ile girilen müzakerelerde Rusya'ya Temmuz 1997'de Madrid'te yapılacak NATO Zirvesi'nin NATO genişlemesi kararının tarihini belirleyeceğine yönelik üstü örtülü bir baskı yapılmıştır. Rusya da söz konusu anlaşmanın çıkarları ve endişeleri doğrultusunda iki taraf açısından bağlayıcı hukuki bir düzenleme

³¹⁶ Plekhanov, *op.cit.*, s. 170.

³¹⁷ Nikolai N.Afanasievskii, “On the NATO-Russia Founding Act”, Anton A.Bebler, ed., *The Challenge of NATO Enlargement*, Westport, Praeger Publishers, 1999, s. 76.

³¹⁸ Yost, *op.cit.*, 1999, s. 20.

³¹⁹ Afanasievskii, *op.cit.*, s. 76.

olmasında direnerek üzerindeki baskıyı hafifletmeye çalışmıştır.³²⁰ Yeltsin, konuyla ilgili ifadelerde ortaya çıkacak olan düzenlemenin kesinlikle uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olacağını özellikle belirtmiştir. Ayrıca Yeltsin, oluşturulacak Konsey içi kararlar yanında NATO'nun alacağı Rusya için kabul edilemez kararlarda da "veto" hakkının olacağını düşünmüştür.³²¹ Düzenlemeye ilişkin "Şart" statüsü Rusya tarafından "Anlaşma" kavramı ise NATO tarafından itirazla karşılanmıştır ve sonunda "Kurucu Senet" üzerinde uzlaşma sağlanabilmiştir. Ancak NATO, Rusya'nın Senet'i BM'ye tescil ettirerek Uluslararası Adalet Divanı üzerinden bir meşruluk sağlama isteğine karşılık Senet'in varlığından BM'yi haberdar etmeyi kabul ederek bu konuda taviz vermemiştir.³²²

Sonuç olarak "NATO ve Rusya Federasyonu Arasında Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenliğe Dair Kurucu Senet" adlı belge³²³ 27 Mayıs 1997'de Paris'te NATO Genel Sekreteri ve üye devlet ve hükümet başkanları ile Rusya devlet başkanı tarafından imzalanmıştır. Önsözünde iki tarafın birbirini düşman olarak görmediği ve bölünmemiş barış istikrarlı bir Avrupa yaratma gerekliliğinin vurgulandığı Senet, askeri, politik ve güvenliğe ilişkin konularda kalıcı işbirliği sağlamayı hedeflemiştir. NATO'nun temel karar alma organı olan KAK'dan farklı olduğu vurgulanan ve ortaklığın pratik zeminini oluşturan bir Daimi Ortaklık Konseyi (DOK) kurulmuştur. Konsey'deki danışmaların NATO, Rusya veya NATO üyesi ülkelerin iç işlerini kapsamayacağı, Senet'in herhangi bir tarafın eylemlerini veto hakkı getirmeyeceği ve diğer ülkelerin dezavantajına kullanılmayacağı belirtilmiştir. Konsey'in ayda bir kez Büyükelçiler ve askeri temsilciler, yılda iki kez Dışişleri ve Savunma Bakanları düzeyinde ve ayrıca gerek olursa Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde toplanacağı öngörülmüştür. Senet, NATO ve Rusya arasında güven tesisinin sağlanması, yanlış anlamaların aşılması ve düzenli danışma ve işbirliği fırsatlarının yaratılması için temel zemin olarak görülmüştür.

³²⁰ Müzakere sürecinin seyri ve geniş bilgi için bkz., Fergus Carr and Paul Flenley, "NATO and the Russian Federation in the New Europe", Journal of Communist Studies and Transition Politics, 15/2 (1999),s. 88-110.

³²¹ Kahl, op.cit., s. 17.

³²² Yaroslav Bilinsky, Endgame in NATO's Enlargement, London, Praeger, Publishers, 1999, s. 88.

³²³ Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation", Paris, 27 May 1997, <<http://www.nato.int/docu/basicxt/fndact-a.htm>>, (10 Ekim 2005).

Kurucu Senet'te 10 Aralık 1996'da NATO üyesi devletlerin yeni üye devletlerde nükleer silahlara ilişkin beyanının yinelenmesi ve Rusya'nın bu paragrafı da içeren Senet'e imza atması, genişlemenin açık bir kabulü şeklinde algılanabilir. Bu açıdan "yeni üye devletler" in varlığının Senet'te yer alması Rusya'nın NATO genişlemesine karşılık gelen taleplerini pazarlık konusu yaptığının açık bir kanıtıdır.

Rus yetkililer ise olası üye ülkelere yönelik nükleer silah ve altyapısına ilişkin taahhüdün yinelenmesini ve Konsey'de eşitlik temelinde temsil ile "veto" hakkının elde edildiğini, genişlemenin kabul edildiği yönündeki eleştirilere karşılık öne sürmüşlerdir. Ancak daha sonra Rusya'nın veto hakkına değil, söz hakkına sahip olduğu³²⁴ ve taahhütlerin geçerliliğinin NATO içişlerine yönelik bir konu olduğu ve genişlemeye üstü örtülü onay verildiği anlaşılmıştır.

ABD Savunma Bakanı William Cohen'in Nisan 1997'de Senet'e yönelik müzakerelerin devam ettiği bir tarihte anlaşma zemininin Rusya'nın izole edildiği düşüncesini önleme ve genişlemeye yönelik endişelerini minimuma indirme amacı taşıdığını belirtmiştir. Ancak Rusya'nın talep ettiği beş unsurun asla kabul edilemeyeceğini çok önceden dile getirmiştir:³²⁵ Genişlemeyi ertelemek, NATO'nun karar mekanizmasında veto hakkı etmek, herhangi bir ülkeyi üyelikten mahrum etmek, NATO'yu herhangi bir kuruluş karşısında ikincil duruma getirmek ve yeni üye ülkelerin ikinci sınıf üye olmasına yol açan düzenlemeler oluşturmak.

Gerçekten de Kurucu senet içeriği ve NATO genişlemesine yönelik etkileri ile bu talepleri hiçbir şekilde karşılamamıştır. Aslında Rus dış politikasının NATO ve genişlemesine dönük bu arzuları, Yeltsin ve Putin döneminin sürekli gündeme gelmiş ama gerçekleşme fırsatı bulamamış unsurları olagelmiştir.

Rus dış politikasının "özel statü" arayışına yönelik talebi karşılanırken, bu talebin eşitlik ayağı doldurulamamış ve genişlemenin üstü örtülü olarak kabulü Rus diplomasisinin bir başarısızlığı olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu başarısızlık Yeltsin'in Rusya'yı Batı'nın eşit bir ortağı olarak kabul ettirme ve MDA ülkelerine

³²⁴ Bilinsky, *op.cit.*, s. 89.

³²⁵ Yost, *op.cit.*, 1998, s. 141.

yönelik etkisini sürdürme politikasının çöküşü olarak da kabul edilebilir.³²⁶ Rus iç politikasının önemli isimlerinden Yavlinsky, bu durumu Batı'nın Rusya'yı özgür, demokratik dünyanın bir üyesi olma yolunda ilerlemede gerçekçi bulmadığı ve iç siyasal gelişmelerinden endişe duyduğu için NATO genişlemesini Rusya'ya rağmen gerçekleştirme aşamasına getirdiği şeklinde açıklamıştır.³²⁷ DOK'un pratikte gündem oluşturma ve bu gündemi tartışmaktan öteye gidemediği Kosova krizi ile açıkça ortaya çıkmıştır.

3.2.3. Kriz Dönemi: NATO'nun Kosova'ya Müdahalesi

İlişkilerde önemli bir aşamayı temsil eden kurumsal zemin, karşılıklı yanlış algılamaların düzeltilmesi, güven tesisi ve işbirliğinin gerçekleştirilmesi açısından temel olarak görülmüştür. Bu açıdan DOK'un her düzeydeki toplantısı ilişkilerde süreklilik arayışı açısından önemli olmuştur. Rusya'nın bu süreçte genişlemeye yönelik itirazı devam ederken ilişkilerin gündemi silahların kontrolü, barış koruma kitle imha silahlarının yayılmasını önleme ve Bosna-Hersek'teki durum ile Kosova krizi gibi çeşitli konuları içermiştir.

Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın Batı'nın belirlediği gündem ve çıkarlar doğrultusunda hareket edeceğine yönelik devam eden düşünce³²⁸ bu kurumsal zeminin işlevselliğini tartışmalı hale getirmiştir. Rusya bir yandan NATO genişlemesine, diğer yandan da NATO'nun sorumluluk alanı dışına politik ya da askeri açıdan nüfuz etmesini önlemeye dönük otonom pozisyonlar almaya çalışmıştır.

NATO genişleme kararının alındığı Temmuz 1997 Madrid Zirvesi'ne Rusya'nın üst düzey bir yetkili ile katılmaması da genişlemeyi kabullenmekten kaçındığı şeklinde değerlendirilmiştir. Diğer yandan içeride Kurucu Senet'e yönelik artan eleştiriler Rusya-NATO ilişkilerinin belli bir düzeyde tutulmasına yol açmıştır. Gerçeklik payı olan bu eleştiriler Senet'in "kapitülasyon belgesi" olarak

³²⁶ Plekhanov, *op.cit.*, s.171.

³²⁷ Kahl, *op.cit.*, s. 22.

³²⁸ Stephen J.Blank, "Beyond the Founding Act: The Next Stage of NATO-Russian Relations", Stephen Blank, ed., *NATO After Enlargement New Challenges, New Missions, New Forces*, Carlisle, Strategic Studies Institute, 1998, s. 124.

görülmesinden Rusya'nın genişlemeye dair politikasının çöktüğüne ve sürecin kabullenildiğine kadar geniş bir tabana yayılmıştır.³²⁹ Gerek bu eleştirilerin gerçekliği gerekse NATO'nun tehdit içeren doğası ve algılaması Rusya-NATO ilişkilerinin DOK düzeyinde sınırlı tutulmasına sebep olmuştur. İlk yılında DOK toplantılarına gündemin oluşturulması ve buna yönelik tartışmalar hakim olmuştur. Bu toplantılarda askeri irtibat misyonları kurulması öngörülse de NATO, Moskova'da açılan Dokümantasyon Merkezi'nde bir ofis kurma imkanı bulamamıştır.³³⁰ NATO ve Rusya'nın ortaklaşa bir tugay oluşturma girişimi de aynı şekilde hayat bulamamıştır. NATO Komutanlığı'nda Rusya misyonuna üst düzey bir askeri temsilci atanması ile barış koruma ve terörizm üzerinde çalışma grupları ve seminerler düzenlenmesi³³¹ ise işbirliğinin gerçekleştiği sınırlı alanlar olmuştur.

NATO Genel Sekreteri'nin Politik İşlerden Sorumlu Yardımcısı Klaus-Peter Klaiber, Konsey'in her katılım düzeyindeki toplantısında Rusya-NATO ilişkilerini "medeniyetler/kültürler çatışması" olarak tanımlamıştır. Rusya, Konsey'i genişlemenin ikinci turunu önlemek, Avrupa'da konvansiyonel silah pazarı bulmak, NATO'nun yeni üyelere yönelik askeri planlarının oluşturulmasına etki etmek ve Avrupalı devletlerle savunma teknolojisi ve endüstrisi açısından işbirliği yapmak için kullanmayı hedeflemiştir.³³² Konsey, NATO'nun BDT ve Ortadoğu gibi alan dışı sorumluluk üstlenmesini ve uluslararası hukuk dışı hareket etmesini önlemede temel bir zemin olarak algılanmıştır.

Bu açıdan DOK gerekli işbirliği ve etkileşim ortamını yaratacak işleve sahip olmamıştır. NATO genişlemesinin kesinleşmesi ise Rusya'yı yeni üye ülkelerin NATO askeri birlik ve altyapısını barındırmasına yönelik tartışmalarda söz sahibi olmaya itmiştir. NATO'nun bu konudaki ve genişlemenin Rusya'ya karşı olmadığı yönünde taahhütleri yanında Rusya, özellikle NATO'nun askeri politikalarına yönelik karar alma sürecinde veto yetkisini ele geçirmek istemiştir. Ancak Konsey ile eşit bir ortaklık temelinde kurulan işbirliği, doğal olarak her iki tarafın içişlerini

³²⁹ J.Black, Russia Faces NATO Expansion: Bearing Gifts or Bearing Arms, Boulder, London, Littlefield Publishers, 2000, s. 54-55.

³³⁰ Tuomas Forsberg, "Russia's Relationship with NATO: A Qualitative Change or Old Wine in New Bottles?", Journal of Communist Studies and Transition Politics, 21/3 (September 2005), s. 336.

³³¹ NATO El Kitabı, op.cit., 1998, s. 113.

³³² Blank, op.cit., 1998, s. 134.

dışarıda bırakması ve Rusya'ya veto hakkını tanımaması bakımından bu politika stratejisi uygulamaya dökülememiştir.

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın Rusya'nın NATO genişlemesi gerçeğini kabul etmek ve bu gerçeğe kendini uyarlamak zorunda olduğunu belirtmesi³³³ Rus diplomasisinin genişleme karşısındaki başarısızlığının açık bir göstergesidir. Batı Konsey'in işlevsizliğinden Rusya'yı sorumlu tutarak bilgi alışverişinde istekli olmama, gerçek bir diyalogdan kaçınma ve NATO içişlerine karışma çabaları ile suçlamıştır. Ayrıca Rusya'nın askeri irtibat misyonları kurmaktan ve eski SSCB ülkelerini kapsayan BİO programı kapsamında yoğun bir askeri işbirliğine gitmekten kaçınma ile süreci çıkmaza soktuğunu belirtmiştir.³³⁴ Rusya'da ise Batı'nın Konsey ile tek taraflı gündem oluşturarak işbirliği zemini yaratmaya çalışma, bu zemin ile eş zamanlı olarak genişlemeyi Rus itirazlarını göz ardı ederek sürdürme ve Rusya'yı "küçük ortak" olarak görme eğiliminin devam ettiği şeklinde eleştiriler görülmüştür.

DOK bürokratik bir yapı olarak "sözde işbirliği"ni yansıtan bir görünüm vermiştir. Gündem üzerinde fikir birliğine varmanın zorluğu ayrı çıkar ve algılama farklılıklarından kaynaklanmıştır. Rus yetkililer, Batı'nın NATO genişlemesinin yanında Rusya ile ilişkilerini yakın ama kendilerini dışarıda tutacak şekilde devamını içeren Brzezinski'nin "ikili yol" stratejisini uyguladıklarının farkında olmuşlardır. Ancak gücün sınırlılığı ve ekonomik durum Rus dış politika karar vericilerine kararlarında dikkatli olmaya zorlamıştır. Kosova Krizi'nin yoğun olarak gündemi oluşturduğu 1998 ortalarından itibaren ise DOK düzeyinde işbirliği ortamı bulmaya çalışan ama başaramayan Rusya, ikili ilişkiler ve AGİT üzerinden uluslararası politikada ekinlik göstermeye çalışmıştır. Öte yandan DOK'un Aralık 1998'de Kosova'ya müdahaleden önceki son toplantısında dönemin Rus Dışişleri Bakanı Ivanov, ilişkilerin güvensizlikten karşılıklı anlayışa ve ortak çabalarla sorunlara çözüm bulmaya doğru gittiğini belirtmiştir.³³⁵ Bu yaklaşım ile Rusya DOK'un Kosova krizi için temel danışma forumu olması gerektiğini savunmuş ve bu şekilde NATO politikalarını etkilemeye çalışmıştır. Batı ise Rusya'nın DOK üzerinden

³³³ "Albright Says NATO Expansion Accepted",
<<http://www.rferl.org/features/1997/10/N.RU.971021160104.asp>>, (18 Ekim 2005).

³³⁴ Yost, *op.cit.*, 1998, s. 145.

³³⁵ Lynch, *op.cit.*, Winter 1999, s. 61.

NATO karar alma mekanizmasını etkileme, Kosova'daki örgüt çıkarlarını sekteye uğratma çabalarını düşünerek DOK'u krize yönelik ortak bir yaklaşım belirlemek açısından işlevsel görmemiştir. Öte yandan dinsel, siyasi ve toplumsal açıdan yakın olunan önemli bir soruna yönelik tutum ile Rus ekonomik çıkarlarının sürdürülmesi çakışmıştır. Yeltsin döneminin her anında yaşanan bu ikilem Putin'in iktidara gelmesi ile dış politikanın ekonomi önceliğinde yürütülmeye çalışılması ile aşılmaya çalışılmıştır. Putin Rusyası'nın yaşadığı ekonomik dönüşümde bu dönüşümün siyasi öncelikler arasında olması ve siyasi-ekonomik konjonktürel dinamiklerin sağladığı faydalar Yeltsin döneminden farklı etmenler olarak göze çarpmıştır. Yeltsin her iki iktidar döneminde de yaşadığı bağımsız bir dış politika izleme zorluğunu Kosova krizi öncesinde ve sırasında da yaşamıştır. Bu kriz NATO-Rusya ilişkilerinde bir kırılmaya sebep olmuş ve Yeltsin döneminde Batı ile ilişkilerin sınırdığı bir zemin olmuştur.

Kosova krizi, ABD'nin küresel liderliğinin ve NATO'nun güvenilir bir örgüt olmasının sağlanması için bir fırsat olarak görülmüştür. Bu açıdan ABD'nin dolayısıyla NATO'nun gelişmelere yönelik her tutumu Rusya'da ABD tek taraflılığının bir sonucu şeklinde algılanmıştır. Kriz öncesi ve sırasında Rusya'yı dışlamaya yönelik davranışlar bu algılamaya doğrudan etki etmiştir. 1997 Asya krizinin etkilerinden kurtulmaya çalışan Rus ekonomisi bu dönemde Batı'nın maddi desteğini yoğun biçimde hissetmiştir. IMF'nin Güney Kore (57 milyar dolar), Meksika (50 milyar dolar), Endonezya ve Brezilya'ya (40 milyar dolar) yaptığı yardıma karşılık Haziran 1998'de Rusya'ya sağladığı 22.6 milyar dolarlık destek paketi Rus ekonomisine çare bulmayı amaçlamadığını ve Rusya'nın önemsenmediğini ortaya koymuştur.³³⁶ Ağustos 1998 ekonomik krizini hazırlayan dinamiklerin de aynı nedene işaret ettiği düşüncesi Rus toplumunda daha yaygın bir şekilde benimsenmeye başlamıştır. Ancak Batı'nın mali ve ekonomik desteğine artan gereksinim ve bunun tehlikeye düşme ihtimali, Rusya'nın krize yönelik tepkisini sınırlı ve gerçekçi bir temelde oluşturmaya zorlamıştır.

Kosova krizi Kurucu Senet'in tutarlılığının test edildiği bir sorun olmuştur. Rusya, krize yönelik NATO'nun güç kullanmasının sorunun çözümsüzlüğe

³³⁶ Achcar, "Rasputin Satranç Oynuyor: Ne yapmalı da Batı'yı Yeni Bir Savaşa Sokmalı?", Ali, der., op.cit.,s. 125.

götüreceğini her fırsatta dile getirmiştir.³³⁷ Sorunun etki alanından uzaklaşmasını istemeyen Rusya, AGİT’i çözüm sürecinde NATO’nun yerine ikame etmeye çalışmış ve soruna ilişkin oluşturulan Temas Grubu üzerinden bu politikasını sürdürmüştür.

Rus dış politikasının genel karakteristiklerinden olan diğer bir öncelik de BM Güvenlik Konseyi kararları ve uluslararası hukukun sınırları içinde hareket etmenin gerekliliği olmuştur. Krizin önemli bir yanını oluşturan hukuksal boyut hiçbir şekilde NATO’ya askeri müdahale için izin vermemiştir. BM Güvenlik Konseyi’nin soruna ilişkin uyguladığı silah ambargosu ve başarısızlıkla sonuçlanan Ramboillet görüşmeleri kuvvet kullanımına meşru bir zemin yaratmamıştır. Üstelik olası müdahaleye hukuki meşruiyet aranmadan siyasi argümanlar kullanılmıştır. “İnsani müdahale” başlığı altında hem Washington Antlaşması’na hem de BM Kurucu Antlaşması’na dayanmayan siyasi bakımdan meşruiyetin temeli, ittifakın geleceği açısından oluşturulmuştur.

Diğer bir açıdan aslında NATO’nun ve NATO üyesi devletlerin kendilerine meşruiyet temeli arama gibi kaygıları bulunmamaktaydı. NATO müdahalesinin istisna teşkil ettiği, başka bir çarenin bulunmadığı ve Kosova’daki insani felaket olayının müdahaleyi gerekli kıldığı yönünde iddialar da hukuksal geçerlilik taşımamaktaydı. Bu sav, sadece kuvvet kullanma yasağını ihlal etmesinden değil aynı zamanda iddiaların da gerçek dışı olmasından kaynaklanmaktaydı.³³⁸ Belirtilen iddialar ise ihlalleri gizlemeye, ABD hegemonyasını içten içe kurmaya ve özümsetmeye yönelik pratiğe dökülerek Kosova müdahalesini hazırlamıştır.

NATO’nun Kosova müdahalesi, Rusya’da NATO’yu politik yanı ağır basan ve işbirliğinin kurumsallaştırıldığı bir örgüt olarak algılama eğilimini tersine çevirmiştir. Rus toplumu Mart 1999’da başlatılan bombardımanları “savaş”, ittifakı ise “saldırgan” olarak tanımlamıştır.³³⁹ BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan ve Temas Grubu’nun kararları önemszenmeden başlatılan bu saldırı NATO-Rusya

³³⁷ Vladimir Brovkin, “Discourse on NATO in Russia During the Kosova War”, NATO-EAPC Research Fellowship Final Report, 1999, <<http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/brovkin.pdf>>, (10 Ekim 2005).

³³⁸ Gökçen Alpkaya, NATO Müdahalesi Üzerine (Tartışma Metinleri), Ankara, Geta Yayınları, (Haziran 1999), s. 21-22.

³³⁹ Brovkin, loc.cit.

ilişkilerine büyük bir darbe vurmuştur. Primakov'un NATO ile yakın temasta olarak Rus çıkarlarının korunabileceğine yönelik politikası temelsiz kalmıştır. İlişkilerin kalıcılık, süreklilik ve şeffaflık arayışına aykırı olan bu saldırı ile tek taraflı alınan kararlarda Rusya'nın itirazlarının aksine davranılması, Rusya'yı örgüt ile kurumsal bağlarının kesmeye itmiştir.³⁴⁰ NATO'daki Rus temsilcisinin geri çekildiği bu süreçte Rusya'nın NATO kararlarını etkileyemediği gerçeği de ortaya çıkmıştır. Kosova'nın Çeçenistan için bir örnek olma olasılığı da Rus karar vericilerini tedirgin etmiştir. Rusya krize yönelik verdiği tepki ile Batı dünyasına bulunduğu ekonomik koşullar nasıl olursa olsun özellikle uluslararası hukuka uymayan ve yapım sürecinde yer almadığı kararları desteklemeyeceğinin açıkça göstermiştir.³⁴¹ Kurucu Senet öncesi düzeye inen ilişkiler NATO üyesi devletlerle ikili anlamda sürdürülmeye devam etmiştir. Bu anlayıştaki süreklilik de Rus dış politikasının olaylara daha gerçekçi bir zeminden bakmaya başladığını göstermiştir.

Nisan 1999'da müdahalenin sürdüğü sırada NATO'nun Washington Zirvesi'nde kabul edilen "İttifak'ın Stratejik Kavramı"nda³⁴² NATO üyesi devletler İttifak'ı herhangi bir ülkenin düşmanı olarak görmediklerini belirtmişlerdir. Buna karşın İttifak dışı nükleer güçlerin varlığı tehditler arasında sayılmıştır. Rusya ile ilişkilere değinilen paragrafta ise Kosova müdahalesinin etkileri görmezden gelinerek Kurucu Senet'in içerdiği hedefler ve işbirliği alanları sıralanarak Rusya'nın Avrupa-Atlantik güvenliği açısından özellikli rolüne vurgu yapılmıştır. Ancak tüm bunlar Rus toplumu tarafından devam eden bombardımanın yanında gerçekçi bulunmamıştır. Yeltsin'in NATO'yu "Dünya Jandarması" olmaya çalışmakla suçlaması³⁴³ Rus toplumundaki NATO düşüncesini yansıtmıştır. Buna benzer ifadeler bağımsız bir tepkinin ortaya koyulabildiğinin topluma hissettirilmesi ve tepkinin düzeyinin dış ekonomik-politik ilişkileri sekteye uğratmayacak düzeyde kalması açısından anlamlar barındırmıştır. "İçişleri"nin aynı zamanda "dışışleri" olduğu bir

³⁴⁰ Smith, *op.cit.*, s. 68.

³⁴¹ Alexander Grushko, "On the New Quality of Russia-NATO Relations", *International Affairs* (Moscow), 48/5 (2002), s. 24.

³⁴² The Alliance's Strategic Concept, 24 April 1999, Washington, http://usinfo.state.gov/is/Archive_Index/The_Alliances_Strategic_Concept.html, (20 Ekim 2005).

³⁴³ M.Murat Taşar, A.A.Ünaltay, "Kosova'ya NATO Müdahalesi ve Yeni Uluslararası Sistem", Ceylan, der. ve çev. *op.cit.*, s. 29.

dünya düzeni ile karşı karşıya kalma ve bu gidişatı engelleyememe Rus toplumunda derinden hissedilmiştir.

Rus iç politikasında müdahaleye yönelik Zhironovsky'nin Yugoslavya'ya gönüllüler için uçak kaldırma girişiminden, Duma tarafından START II'nin onayının ertelenmesine ve General Anatoly Kvashin'in Rusya'nın NATO'ya karşılık vermesi gerektiğine uzanan çeşitli tepkiler görülmüştür.³⁴⁴ Rusya, NATO ile ilişkilerini keserken sorunu BM Güvenlik Konseyi'ne taşıyarak saldırıları durdurmaya çalışmıştır. Sonuçsuz kalan bu girişimlerin arkasında müdahalenin çoğu devlet tarafından haklı görülmesi ve bu devletlerde Rusya'nın tepkisinin duygusal ve anlamsız olduğu düşüncesinin hakim olması yer almıştır. Dönemin Başbakanı Primakov'un 23 Mart'ta Washington'a Rus ekonomisinin durumu için kritik görüşmeler yapmaya giderken müdahale kararı nedeniyle geri dönmesinin³⁴⁵ sonuçları da tartışma yaratmıştır. Batı ile ilişkilerin ekonomik boyutu buna benzer tartışmalara ve Rusya'nın tepkisinin nispeten yumuşamasına neden olmuştur. Dışişleri Bakanı Ivanov'un Yugoslavya yönelik askeri bir yardımı asla düşünmediklerini açıklaması da dış politikanın realist bakış açısına kaydığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan Yeltsin Duma'nın soruna ilişkin Rusya'nın silah ve askeri malzeme göndermesine yönelik kararlarına sürekli karşı çıkmıştır. Rus iç politikasında da destek bulan Yugoslavya Başkanı Miloseviç'in Rusya ve Beyaz Rusya ile birleşme talebi ve Ortodoks Kilisesi'nin soruna ilişkin hassas yaklaşımı da bu dönemde dış politika yapım sürecini doğrudan etkilemiştir.³⁴⁶

Kosova müdahalesi Soğuk Savaş sonrası dünyada iki taraf arasında sıcak bir çatışmaya yol açabilecek gelişmeleri de barındırmıştır. Avrupa güvenliğinin doğrudan Rus ulusal güvenliği ve çıkarları ile bağlantılı olduğu düşüncesinden hareketle alınan kararlarda Rusya'nın dışlanması Rusya tarafından kabul edilemeyeceği her fırsatta anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak Rusya'nın kabullenmek zorunda kaldığı Kosova krizi, Rus birliklerinin Kosova'ya NATO'dan önce Priştina havaalanını ele geçirmeye dönük hareketi ile girmesi üzerine "cesaret gösterisine"

³⁴⁴ Felkay, op.cit., s. 201-203.

³⁴⁵ Frederic Labarre, "NATO-Russia Relations and NATO Enlargement in the Baltic Sea Region", Baltic Defence Review, 6 (2001), s. 47.

³⁴⁶ Felkay, op.cit., s. 200-201.

dönüşmüştür.³⁴⁷ Bu davranışın bir yandan Rusya'nın askeri ve siyasi varlığının öte yandan da Rusya'nın ciddiye alınması gerektiğini göstermesi açısından ortaya konulduğu söylenebilir. Rus dış politikasında Dışişleri Bakanlığı ile teati edilmeden doğrudan üst düzey askeri yetkililerle görüşülerek girişilen bu eylem, Başkan'ın dış politika yapım ve uygulama süreçlerindeki önemini ve hakimiyetini göstermesi açısından önemlidir. Diğer bir açıdan bu gelişme Rusya'nın Batı'daki güvenilirliğine ve tahmin edilirliliğine olumsuz etki yapmıştır.³⁴⁸ Batı bu noktada barışı koruma ve uygulama sürecinde Rusya'nın katılımını sağlayarak bu ülkenin belirsiz davranışlarının önüne geçmek ve bölgedeki Rus etkisini kendi lehine kullanmak istemiştir.

Çözüm sürecine kişisel katkıları ile Yeltsin, Rusya'nın önemini ve gerekliliğini kalıcılaştırmaya çalışırken barış koruma operasyonlarında da Rusya'nın katılımına yönelik girişimler yapmıştır. Kosova Güvenlik Gücü (KFOR)'nde Rusya'nın yer almasını BM Güvenlik Konseyi kararına dayandırmayı başaran Yeltsin Haziran 1999'da Rusya'nın KFOR'a katılımını sağlamıştır. NATO'nun eylemlerinin Sırlara güven vermesinin başlıca sebebi Rusya'nın katılımı olmuştur. Bu açıdan SFOR ve KFOR'da Rusya-NATO arasındaki işbirliği, sembolik de olsa, ortak dil sorunu bazı sorunlar dışında başarılı bir şekilde yürümüştür.³⁴⁹

Kosova müdahalesi ile NATO-Rusya ilişkilerinin kurumsal çatısını oluşturan DOK'un işlevsizliği ortaya çıkmıştır. Kosova gibi önemli bir olayın DOK bünyesinde yeterince tartışılmaması ve çözüm aranmaması, Rusya'nın Konsey'e kararlar alındıktan sonra bilgilendirildiği bir forum olarak bakmasına yol açmıştır. Kosova krizinin gösterdiği gibi karşılıklı yanlış algılamaların düzeltilmesinin zorluğu aşılması gereken en önemli problem olarak göze çarpmıştır. İlişkilerde güven ve şeffaflık tesisi için yeni bir başlangıç ya da işbirliği ruhunun gerekliliği iki tarafta da hissedilmiştir.

Temmuz 1999 itibariyle, DOK'un aylık toplantıları yeniden başlamış, ancak gündem Kosova ile sınırlı tutulmuştur. Eylül ayında Brüksel'e Rusya'nın askeri temsilcisini geri göndermesi ilişkilerdeki soğukluğun kaybolmasına etki

³⁴⁷ Achcar, op.cit., s. 138.

³⁴⁸ Forsberg, op.cit., s. 338.

³⁴⁹ Idem.

etmemiştir.³⁵⁰ 1999'un sonuna gelindiğinde ise ilişkilerde soğukluğun tam anlamıyla giderilmediği ve yeni bir ivmeye gereksinim açıkça görülmüştür.

Kosova krizi ile birlikte, Yeltsin dönemi boyunca NATO ile ilişkilerde “eşit ve özel” statü arayışının karşılık bulduğu Kurucu Senet ve Daimi Ortaklık Konseyi, tutarlılığı ve işlevselliği açısından sorgulanmıştır. Batı'nın Rusya'yı algılamasının pratiğe döküldüğü Kosova krizinden önce Bosna'da farklı tutum ve öncelikler bu krizin habercisi olmuştur. Öte yandan bu kriz NATO ile ilişkileri ve Rus dış politikasının seyrini gerçekçi bir temele oturtmuştur. Gelecek iktidarlara Batı'nın Rusya'nın ekonomik ve siyasal alanlarda güçsüzlüğünü kullanma fırsatı bulduğu anda değerlendireceği gerçeğini göstermiştir. Putin döneminde ilişkilerin yeni niteliğinin bu anlamda sınanmamış olması iki dönem arasında karşılaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. ABD'nin Irak'a saldırısı ise Rusya'nın Irak'taki çıkarlarının Kosova'daki kadar hayati olmaması, uluslararası ilişkilere o dönemki gibi sıfır toplamlı bakılmaması ve uluslararası güvenlik algılamalarının ve çıkarlarının farklı mekanlarda ortak payda olan terörizm üzerinde Batı ile örtüşmesi gibi çeşitli nedenlerle farklılık göstermektedir. Bu saldırının hiçbir hukuki meşruiyeti olmaması ve Rusya'da ABD'nin tek taraflılığının tehdit olduğu düşüncesini artırması açılarından benzerlik taşıdığı söylenebilir. Ancak Irak'a saldırı hem NATO'nun ikinci planda bırakılarak ABD ve “gönüllüler koalisyonu” ile gerçekleştirilmesi hem de uluslararası terörizmle mücadelede kolektif savunma ilkesinin işlevsizliğinin anlaşılması açısından Kosova krizinden temelde ayrılmaktadır.

3.4. Yeni Bir Başlangıç: NATO – Rusya Konseyi

NATO'nun Kosova müdahalesinin yarattığı gerilimin yanında 23-24 Nisan 1999 Washington Zirvesi'nde gerçekleşen NATO genişlemesi de Rus dış politikasında NATO'nun geleneksel anlamda algılamasını yoğunlaştırmıştır. Bu Zirve'de Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın üyelik kazanması ile üye sayısını 19'a çıkararak NATO'ya karşı Rus toplumunda dönemin koşullarını ve Rusya'nın güçsüzlüğünü kullanarak hareket eden saldırgan bir örgüt olduğu

³⁵⁰ Smith, op.cit., s. 71.

düşüncesi yaygın hale gelmiştir.³⁵¹ Yeltsin iktidarı yaşanan Ağustos 1998 ekonomik bunalımı, ardından Kosova krizi ve gerçekleşen genişleme ile Rus toplumundaki desteğini kaybetmiştir. Yeltsin'in sonunu getirmekte önemli bir rol oynayan NATO ve politikaları Rusya'da gerçek çıkarları gözetken bir lider arayışına neden olmuştur.

Kosova müdahalesi ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin gerçekleşmesi Rusya'da moda haline gelen dış politika davranışlarına yansıyan sözlü tepkinin işlevsizliğini ortaya çıkarmıştır.³⁵² Daha çok iç politikaya yönelik bu tepkilere karşılık Rus dış politikası karar vericileri siyasal ve askeri açıdan güçlü bir devletin itirazlarının daha etkili olacağı şeklinde bir bakış açısı geliştirmeye çalışmıştır. Yeni bir yüzyıla girerken başa geçen Putin'in bu paraleldeki çabaları içeride Rus toplumunun güvenliğini ve değerlerini gözetken davranışlar olarak algılanırken, dış dünyada ise Rusya'nın geleceğinin reformlardan ve Batı'dan uzaklaşarak milliyetçilik ve Avrasya ekseninde tehdit içerikli şekilleneceği yönünde düşünceler hakim olmuştur. Putin ise başlattığı reformları Yeltsin döneminde ortaya çıkan gerçeklerle "Rus fikri"nin³⁵³ ışığında Rusya'nın kendine geri dönmesini sağlamak şeklinde tanımlamıştır. İktidarının ilk yılında hazırlanan askeri, güvenlik ve dış politika belgeleri ile de ortaya konan Rusya'nın "güçlü devlet" özelliğinin bilinçlere yerleştirilmesi, Batı ile ilişkilerde önceliği oluşturmuştur. Bu açıdan NATO ile ilişkilerde Rus ulusal çıkarlarının Yeltsin döneminde çoğu zaman arka planda kalmasının önüne geçilmesine yönelik güçlü bir ekonomi ve devlet yapısı inşa etmek gerekliliği doğmuştur.

Bu dönemde dış yardımlara bağımlı bir ekonominin bağımsız ve istikrarlı bir dengeye gelmesine çalışılması, ulusal güvenliği tehdit eden iç ve dış tehditlerin bertaraf edilmesi, dış politikanın tutarlılığının sağlanması ve merkezi devletin güçlendirilmesi gibi çabalar doğrudan Yeltsin döneminin mirası olan sorunlara

³⁵¹ Boris Kazantsev, "Serious Concern over New NATO Strategy", *International Affairs (Moscow)*, 45/2 (1999), s. 23-28. NATO'nun savunmadan daha çok saldırı özelliği ağır basan bir örgüt olduğunu düşünen Rus kamuoyu oranı 1997'de yüzde 38'lerden artarak 2000'li yıllarda yüzde 50'lere ulaşmıştır. Bu tespitler de NATO'nun varlığına yönelik algılamının genişleme çabaları ve İttifak'ın eylemleri ile silinmez hale geldiği şeklinde yorumlanmıştır.

³⁵² Plekhanov, *op.cit.*, s.183.

³⁵³ Rus düşüncesinin temel ilkeleri, Rusya'nın kendine özgü jeopolitik konumunu, devletin karakteristik süper güç misyonunu açığa kavuşturmak ve medenileştirmek olarak tanımlanmıştır. Diğer bir anlamda ise Asyalılar için Avrupalılar olmak olarak değerlendirilmiştir. Seiffert, *op.cit.*, s. 78.

öncelik verildiğini göstermiştir. Putin güçlü bir Rus devleti yaratmak için bu sorunlarla uğraşırken Yeltsin'in ilk yıllarında olduğu gibi Batı ile ilişkilerini geliştirmeyi dış politikasının başlıca gündem maddelerinden biri yapmıştır. 1990'lı yılların "romantik dönemi"ne benzer tek taraflı yönlendirmeler ile tanımlanamayacak bu yakınlaşma Rus dış politikasının ulusal çıkarlarının gözetildiği pragmatik faydalar elde edecek şekilde yürütülen bir süreç olmuştur.

Batı dünyası bu sürece Rusya'nın bir yandan Batı modeline göre pazar ekonomisine ve Batı'ya dönüşünün sağlanması, öte yandan ise büyük bir güç olarak zayıflatılması hedefleri üzerinden yaklaşmıştır.³⁵⁴ Yeltsin'e yönelik Batı yaklaşımını hatırlatan bu amaçlar uluslararası konjonktür ve Rusya'nın koşulları açısından farklı bir zeminde uygulamaya çalışılmıştır. Putin'in kendine özgü bir Rusya yaratma arzusunun bilincinde olan Batı, Yeltsin dönemine göre Rus iç ve dış politikasına doğrudan etki etme de zorluk çekmiştir. Rusya'nın ekonomik açıdan gelişme gösteren verileri, iç politikada istikrar ile dış politikada bağımsız bir duruşa giden kararlılık ve politik açılımların çeşitliliği hem Batı'nın Rusya'ya yaklaşımı hem de Yeltsin dönemi yakınlaşma politikası açısından temel farklılıkları oluşturmuştur.

Putin iktidara geldiği günden itibaren gündemini terörizmle mücadele üzerinden oluşturmuştur. Kosova ile Çeçenistan arasındaki benzerliğin Putin'i ve Rusya'nın gücünü göstermek için Çeçenistan'a müdahaleye ittiği söylenmiştir.³⁵⁵ Ancak bu gelişme Rusya'nın gücünü göstermesi açısından önemli olsa da doğrudan Rus toplumunun güvenliğine yönelik bu tehditte öncelikler toprak bütünlüğünün sağlanması, güvenliğin tesisi ve Putin'in iktidarını sağlamlaştırması olmuştur. 2000 yılı Ulusal Güvenlik Belgesi'nde Çeçenistan sorununun hem iç hem uluslararası boyutta tanımlanması ise dış dünyanın müdahalesini engellemeye ve meşruiyeti her düzeyde sağlamaya yönelik algılanmalıdır.

Rus dış politikasında BDT alanında daha aktif bir dış politika ve bu amaca yönelik BDT içi entegrasyonu askeri-politik anlamda arttırılması önemli açılımlardan biri olmuştur. NATO'nun Kosova müdahalesi sonrası gerekliliği daha da çok anlaşılan bu açılım, doğrudan hedef almasa da NATO genişlemesi ve eylemlerine

³⁵⁴ Seiffert, *op.cit.*, s. 91.

³⁵⁵ Lena Johnson, "Russia, NATO and the Handling of Conflicts at Russia's Southern Periphery: At a Crossroads?", *European Security*, 9/4 (Winter2000), s. 60.

karşılık olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Uluslararası terörizm ortak paydası üzerinden Kolektif Güvenlik Antlaşması ile bölgede Rusya'nın yönlendirdiği bir güvenlik sistemi oluşturmak istenmiştir. Hızlı bir şekilde konuşlanabilir ortak bir anti-terörist askeri gücü oluşturma ve anti-terörizm merkezi kurma önerileri doğrudan bölgede Rus etkisini arttırmak ve NATO ya da ABD gibi üçüncü tarafların bölgeye müdahalesini önlemek amacını barındırmaktaydı.³⁵⁶ Yeltsin döneminde bu amaçlar Rusya'nın doğal etki ve yaşam alanı olduğu bu bölgelerde korunmuştur. Ancak NATO'nun Kosova müdahalesi ve "alan dışı" operasyonlara girişebilme olasılığı, Rus dış politikasını bölgeye ayrı bir önem vermeye itmiştir. Bunun yanında Rus ekonomisinin bölge ülkeleri ile asimetrik ilişkilerinin sürdürülebilmesi, her iki dönemin yine ortak hedefleri arasında yer almıştır.

Putin'in Yeltsin'den daha temkinli ve dikkatli politik ve askeri açılımları NATO ile ilişkilerde de kendini göstermiştir. Putin NATO ile ilişkileri, Kosova'dan kaynaklanan soğukluğun azalmaya başladığı 2000 yılı başlarında "dostluk"tan ziyade "işbirliği" ile tanımlamayı yeğlemiştir.³⁵⁷ Karşılıklı tehdit algılamalarının kırılması açısından üç önemli faktör rol oynamıştır.³⁵⁸ Putin'in Batı ile stratejik yakınlaşma politikası, 11 Eylül terör saldırıları ve NATO'nun Soğuk Savaş sonrası ikinci tur genişlemesi.

Putin'in Batı'ya yönelik politikasını uygularken selefinin hatalarından ders aldığı gözlenmiştir. Bu açıdan Rusya'nın İttifak'a yeni üyelikleri durduracak ne gücü ne de imtiyazı bulunmaktaydı. Bu yorumun taraftarları Polonya'nın üyeliği örneğini, Rusya'nın askeri güvenliğinin azalmadığının, bölgede istikrar ile güvenliği ve yeni üye ülkelerin Rusya ile ilişkilerini arttığının kanıtı olarak göstermişlerdir. Aynı zamanda Rusya için zararı en aza indirerek yeterli gücü olmadığı için NATO ile organik bir ilişki kurmayı hedeflemek, en olası seçenek olarak görülmüştür.³⁵⁹

³⁵⁶ Johnson, *op.cit.*, 2004, s. 171-173.

³⁵⁷ Seiffert, *op.cit.* s. 81.

³⁵⁸ NATO-Rusya ilişkilerinde etkileşim sağlayan diğer bir gelişme de Ağustos 2000'de meydana gelen Kursk denizaltı kazası olmuştur. Bu olay, ilişkilerde psikolojik engellerin aşılmasına yardım etmiş ve benzer gelişmelerde ortak hareket etmenin gerekliliğini göstermiştir. Forsberg, *op.cit.* s. 339. Bu açıdan iki taraf denizaltı operasyonlarında yardımlaşma ve ortak hareketi öngören çerçeve bir anlaşmayı Şubat 2003'te imzalamışlardır.

<http://www.nato.int/docu/nato-russia/html_en/nato_russia055html>, (24 Kasım 2005).

³⁵⁹ Dmitri Trenin, "Dev'in Sessizliği",

<<http://www.nato.int/docu/review/2002/issue1/turkish/art3.html>>, (15 Ekim 2005).

NATO genişleme sürecinin Nisan 1999 Washington Zirvesi'nde üye olmaya istekli ülkelerin hazırlıklarını yönlendirmek için Üyelik Eylem Planı (MAP) ile devam etmesinin kararlaştırılması,³⁶⁰ Rus toplumunda “kime” karşı ve “neden” sorularını gündeme getirmiştir. Temmuz 2001'de Putin bir röportajında NATO'yu düşman bir örgüt olarak görmediklerini ancak NATO'ya niye ihtiyaç duyulduğuna yönelik Rus halkında varolan genel kaygıya katıldığını dile getirmiştir. Aynı konuşmasında NATO'ya yönelik önemli üç seçenek ortaya koyarak ilişkilerde gerekli olan dönüşüme işaret etmiştir. En basit çözümün NATO'nun çözülmesi olduğunu, ancak bu seçeneğin gündemde bile olmadığını belirtmiştir. İkinci seçenek olarak ise ortak bir savunma ve güvenlik alanı oluşturacak olan Rusya'nın NATO üyeliği ihtimalini dile getirmiştir. Son olarak ise Rusya ile işbirliği içinde kendine yüklenen işlevleri yerine getirecek iki tarafı kapsayan yeni bir örgütün yaratılması gerektiğini belirtmiştir.³⁶¹

Rusya'nın kimseyi tehdit etmediği bir ortamda NATO genişlemesinin Rusya'nın sınırlarına doğru ilerlemesi Rusya'da güvenliğin ve tehdit algılamalarının artmasına sebep olmuştur. Putin'in ortaya koyduğu öneriler ise Batı'da ve Rusya'da yer alan güvensizliği ve farklı düşünceleri aşmaya dönük tartışmalara yol açmıştır. Özellikle Rusya'nın NATO üyeliği konusu Rus yetkililerinin tarihte belli zamanlarda gündeme getirdiği bir seçenek olmuştur. Rusya'nın NATO'ya katılma ihtimalinin gündeme getirilişi örgütün temel görevi olan kolektif savunma anlayışından uzaklaştırılarak Rusya'nın karar alma mekanizmalarında yer almasını sağlamayı ve örgütü AGİT'e benzer bir yapıya kavuşturmayı amaçlamıştır. Sovyetler Birliği döneminde de örneği³⁶² görülmüş olan bu seçenek, Aralık 1991'de ve 1993 yılı sonlarında Yeltsin tarafından gündeme getirilmiştir.³⁶³ Yeltsin bu ihtimali Rusya'nın önündeki uzun dönemli politik bir amaç olarak görmüştür. NATO'nun varlığının sorgulandığı ve genişlemenin belirsiz olduğu 1991 yılında Yeltsin daha çok Batı'ya

³⁶⁰ NATO'nun “açık kapı” politikası ve MAP hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Erdoğan, op.cit., s. 238-241.

³⁶¹ James A. Baker III, “Russia in NATO”, Washington Quarterly, 25/1 (2002), s. 101.

³⁶² Mart 1954'te Stalin'in ölümünden sonra SSCB yetkililerinden Georgi Malenkov, planlanan Avrupa Savunma Topluluğu ve Batı Almanya'nın NATO üyeliğini sorgulamak için SSCB'nin NATO'ya katılma ihtimalini gündeme getirmiştir. Forsberg, op.cit., s. 346. NATO kaynaklarına göre bu öneri 7 Mayıs 1954'te ABD ve Birleşik Krallık tarafından reddedilmiştir. NATO El Kitabı, op.cit., 1998, s. 392.

³⁶³ David S. Yost, “Yeni NATO ve Kolektif Güvenlik”, Ceylan, haz. ve çev., op.cit., s. 45.

yönelik politikası ve iktidarı açısından konuya yaklaşmıştır. 1993 yılında ise genişleme tartışmalarının Yeltsin'in iktidarını tehdit eder hale gelmesi ve iç politikada aşırılıkçı akımların etkinlik göstermesi, Yeltsin'i NATO'yu ve genişlemeyi etkisiz hale getirmek için bu seçeneği gündeme getirmeye zorlamıştır. 2001 yılında Putin'in NATO ile ilgili düşüncelerinde de örgütün Rus sınırlarına yaklaşma nedenlerinin ve bizatihi varlığının sorgulandığı görülmüştür. Kosova krizi sonrası ilişkilerde yeni bir nitelik arayışını da içeren Putin'in önerileri, Rusya tarihinin derinliklerinde bulunabilecek ve Yeltsin döneminde de devam eden endişeleri içermekteydi.

Rusya'nın NATO üyeliği çeşitli şekillerde gündeme gelse de 11 Eylül sonrası değişen güvenlik algılamaları Yeltsin ve Putin dönemlerini farklı kılmaktadır. Ortak düşmanın yoksunluğunun yaşandığı ve karşılıklı tehdit algılamaların yoğunluğunun sürdüğü Yeltsin döneminin aksine Putin döneminde uluslararası terörizm algılamaları tersine çevirmiştir. Bu açıdan Ekim 2003'te dönemin NATO Genel Sekreteri George Robertson yeni ortak düşman "uluslararası terörizm"e karşı savaşta Rusya'nın NATO üye olabileceğini belirtmesi³⁶⁴ koşulların ve değerlerin farklılığını göstermiştir.

Rusya'nın NATO üyeliğine karşı çıkan argümanlar Rusya'nın Batılı olmadığından, NATO'yu etkisizleştireceğine, örgütün kolektif savunmasını anlamsızlaştıracağına ve Çin ile sınırı olmasının örgütü tehlikeye atacağına kadar çeşitlilik göstermektedir.³⁶⁵ Rusya karşıtı Batılı görüşlerin yanında, bağımsız bir kültür merkezi olan Rusya'nın askeri açıdan kendi kendine yeterli olduğu ve NATO'nun kolektif savunma garantisine ihtiyacı olmadığı yönünde savlar, Rusya'da çeşitli şekilde üyelik seçeneğine karşılık olarak dile getirilmiştir. Bu açıdan Rusya'nın NATO üyeliği gerçekliği olmadığı gibi Rus iç politikasında da çok destek bulmamıştır.³⁶⁶ "Avrasyalılık" kimliğinin karşısında "Atlantik" in bir parçası olmak Rus toplumunda destek bulan bir açılım olmamıştır.

Putin, iktidara geldiği andan itibaren NATO ile ilişkilerin devamının öneminin bilincinde hareket etmiştir. DOK'un Kosova krizinden sonra ilk kez

³⁶⁴ Forsberg, op.cit., s. 346.

³⁶⁵ Baker, op.cit., s. 101-102.

³⁶⁶ Grushko, op.cit., s. 25.

toplandığı Mayıs 2000 tarihine kadar, Konsey toplantılarının eksikliği hissedilmemesi³⁶⁷, DOK'un işlevsizliğinin bilinçlerde yer etmiş olması ile açıklanabilir. Şubat 2001'de Moskova'da NATO Enformasyon Bürosu'nun açılması ise dönemin ilişkilerinde gerçekleşen sınırlı gelişmelerden biri olmuştur.³⁶⁸

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırıları Rusya ve NATO'nun işbirliğini zorunlu kılmış ve ilişkilere yeni bir nitelik kazandırmak için bir ivme yaratmıştır. Genel olarak Alman sorunu ve Sovyet/Rus gücü ile ilgilenen İttifak üyeleri "terörizme karşı işbirliği" sürecinde bu takıntı ve şüphelerini bir kenara bırakmak zorunda kalmışlardır.³⁶⁹ Rusya'nın terörizmle mücadele içinde yer alması gereği istihbarat yetenekleri, dünyanın belirli bölgelerindeki politik nüfuzu, tehditlere karşı artan duyarlılığı ve hatta sadece coğrafyası nedeniyle ısrarla vurgulanmıştır.³⁷⁰

NATO üyesi devletler tarihinde ilk kez Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesini işleterek "uluslararası terörizm" gibi devlet dışı bir tehdide karşı Afganistan'a bu tehdidin kaynağı olarak operasyon başlatmıştır.³⁷¹ Putin'in iktidarının başından itibaren başlıca tehdit olarak vurguladığı terörizm, Batı ile Rusya'nın işbirliğinde temel referans kaynağı olmuştur. Putin teröre karşı mücadelede aldığı radikal kararlarla ABD'nin bu süreçte vazgeçilmez bir ortağı haline gelmiştir. Putin'in eski Sovyet coğrafyasına ABD birlik ve üslerinin girişine izin vermesi ya da vermek zorunda kalması Rus dış politikasının süreklilik arz eden bu amacının zedelendiğini göstermiştir. Değişen güvenlik algılamaları karşısında Putin'in dış politikası bu süreçten pragmatik ve kalıcı yararlar elde etmeye çalışmıştır. Yeltsin döneminin karşılıklı güven bunalımı ve tehdit algılaması ile geçen ilişkiler süreci, konjonktürel değişim ile Rusya'nın önemi oranında gelişme göstermiştir. Öte yandan Rusya, "yakın çevre"sine yönelik politikasında bir nevi mağlubiyete uğrayarak Yeltsin döneminin bölgeye ilişkin "Monroe Doktrini"ne benzer anlayışından uzaklaşmıştır.

³⁶⁷ Christopher Bennett, "Etkili Ortaklıklar", <<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art3.html>>, (15 Ekim 2005).

³⁶⁸ NATO El Kitabı, Brüksel, NATO Enformasyon ve Basın Bürosu, 2001, s.83.

³⁶⁹ Nejat Doğan, "Avrupa Güvenliğinde Son Gelişmeler ve Türkiye: Güvenlik ve Savunma Endişeleri Açısından Türkiye'nin AB Üyeliliğinin Önemi", *İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 29 (Ekim 2003), s. 66.

³⁷⁰ Paul Fritch, "Umutları Deneyim Üzerine Oturtmak", <<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue2/turkish/art3.html>>, (15 Ekim 2005).

³⁷¹ Doğan, *op.cit.*, s. 64.

Putin, dış politikasının önceliklerini iyi analiz ederek terörizme karşı mücadelede işbirliğine girmede tereddüt etmemiştir. Çeçenistan'da Rusya'nın eylemlerine yöneltilen eleştirileri en aza indirerek uluslararası meşruiyet zemini kazanmak için işbirliği sürecini akıllıca değerlendirmiştir.³⁷² Aynı şekilde Rusya'nın DTÖ'ye girişi konusunda Batılı ülkelere yapılan baskı, Rusya'nın AB ve ABD tarafından pazar ekonomisi olarak tanınmasını ve Batı'nın G-8'in tam bir üyesi olarak görülmesini sağlamaya zorlamıştır.³⁷³

11 Eylül sonrası Rusya'nın sergilediği dostane tutum, Batılı ülkelerde Soğuk Savaş izleniminden kurtularak uluslararası terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması gibi yeni güvenlik tehditlerinin ışığında yeni bir işbirliği zemini yaratma düşüncesini doğurmuştur. Bu paralelde İngiltere Başbakanı Tony Blair, 17 Kasım 2001'de Putin, Bush, NATO Genel Sekreteri ve diğer on yedi NATO üye ülke liderlerine bu düşüncüyü içeren bir mektup göndermiştir. Bu mektubunda Rusya-NATO ilişkilerinde “eşitlik” düşüncesini yansıtacak şekilde yeni bir forum oluşturulmasını önermiştir. Önerisinde ortak çıkarları ilgilendiren terörizm, barış koruma ve kitle imha silahları gibi belirli konularda Rusya'ya eşit oy hakkı sağlayan bir mekanizma oluşturulması yer almıştır.³⁷⁴ Her iki tarafın da yeni güvenlik algılamalarından kazançlı çıkacaklarının farkına varılmasını sağlamıştır. DOK'un oluşum sürecinde olduğu gibi Batı'dan gelen öneri bu kez Rusya'nın yoğun ısrarı sonucu ortaya çıkmamıştır. DOK'a giden süreçte Rusya ile NATO arasında kurumsal bir ilişki kurmanın zorunluluğu genişlemenin kabul edilebilir kılınmasından kaynaklanırken, bu yeni oluşuma giden süreç doğrudan terörizme karşı işbirliğinden ortaya çıkmıştır.

Rusya'nın Batı'dan gelen bu öneriye yaklaşımı olumlu olmuştur. Putin'in Kasım ayında Crawford Zirvesi'nde Bush ile yaptığı görüşmede de NATO-Rusya ilişkilerinin geliştirilmesi kararı alınmıştır. Putin'in diğer NATO üyesi ülke liderleri ve NATO Genel Sekreteri ile görüşmeleri de ilişkilerde yeni bir niteliğin başlangıcı

³⁷² Tomas Valasek, “The Agenda Before NATO and Russia”, *Demokratizatsiya*, 10/4 (Fall 2002), s. 532.

³⁷³ Kara Bosworth, “The Effect of 11 September on Russia-NATO Relations”, *Perspectives on European Politics and Society*, 3/3 (2002), s. 368.

³⁷⁴ Bu öneride Rusya ile KAK'ı tek çatı altında toplamaya dönük bir mekanizma (R-KAK) da yer almıştır. Diğer bir açıdan İngiliz yetkililer bu öneri ile ulaşılmak istenilen durumun Rusya'nın NATO'ya katılması ya da NATO'nun askeri yapısı ile entegrasyonu olmadığını özellikle belirtmişlerdir. *Ibid.*, s. 373.

için temel olmuştur.³⁷⁵ Aralık 2001 DOK Dışişleri Bakanları toplantısında Rusya, yeni nitelik kazanmış ilkeler, mekanizmalar ve somut işbirliği alanları içeren yaklaşımı ile ortaya çıkan konjonktürü lehine çevirmeyi hedeflemiştir.

Rusya-NATO yakınlaşmasının ABD dış politikasında ve askeri planlarında NATO'nun önceliğinin gittikçe azaldığı bir döneme denk gelmesi ise düşündürücü bir paralelliktir. ABD'nin tek taraflı bir şekilde güce dayalı politikalar izlediği dönemde, meydana gelen bu yakınlaşmanın Rusya ile işbirliğinde politik boyutla sınırlı kalınıp, ABD'nin güç kullanımında NATO-Rusya işbirliğine başvurulmayacağı sinyali verilmiştir.³⁷⁶ Bu yakınlaşma adımları ise 28 Mayıs 2002'de Roma'da Putin ile NATO Devlet ve Hükümet Başkanları'nın DOK'un yerine yeni bir NATO-Rusya Konseyi (NRK) yaratan deklarasyonu³⁷⁷ imzalamasıyla sonuçlanmıştır. Yeni bir niteliğe işaret eden bu Konsey, Rusya'nın karar mekanizmasından bilgi alışverişine kadar sürecin her boyutunda “tam” ve “eşit” bir taraf olarak temsil edilmesini içermekteydi. Gündemini terörizmle mücadele, kriz yönetimi, silahların kontrolü ve güven inşa edici önlemler, füze savunma alanı, deniz arama-kurtarma, askeri birlikler arası işbirliği ve sivil savunma gibi çeşitli konular oluşturmaktaydı.

NATO-Rusya Konseyi iki taraf arasındaki deneyimlerin olumsuzluğu karşısında geleceğe yönelik umutların galip gelmesini ifade etmiştir.³⁷⁸ “19+1” yerine “20'ler”in eşit bir üyesi olarak Rusya, NATO ile ortak çıkarlarını görüşüp geliştirebileceği, ortak alınan kararların uygulanmasında eşit hak ve sorumluluklar üstlenebileceği ve karşılıklı yanlış algılamaların önüne geçilebileceği “özel” bir zemin bulmuştur.

Konsey'in Başkanlığı'nı DOK'da çıkan tartışmalara fırsat verilmeden NATO Genel Sekreteri'nin yapmasına karar verilmesi Rusya'nın ayrıntılarla uğraşarak gücünü göstermek arzusunda olmadığını bir kanıtı olarak görülebilir. Diğer bir anlamda Yeltsin döneminde Rusya'nın güçsüzlüğünü göstermek için şekli

³⁷⁵ Ibid.

³⁷⁶ Valasek, op.cit., s. 529.

³⁷⁷ “NATO-Russia Relations: A New Quality”, Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and the Russian Federation”, Rome, Italy, <<http://www.nato.int/docu/basic/txt/n-r010920e.html>>. (10 Ekim 2005)

³⁷⁸ Fritch, loc.cit.

kriterlere önem veren anlayış yerini pragmatik, gerçekçi, aktif eylemleri içeren bir yaklaşıma bırakmıştır. Konsey'in Büyükelçiler düzeyinde toplantılarının aylık süreden haftalık toplantılara çevrilmesi de bunun bir örneğidir. Dışişleri, Savunma Bakanları, Genel Kurmay Başkanları düzeyinde yılda iki kez Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde de gerekli olduğu zamanlarda toplanması öngörülen Konsey güvensizlikleri ve şüpheleri aşma da temel kurum olarak görülmüştür.³⁷⁹ Konsey'in DOK'dan en önemli farkı ise ilgi alanına giren konularda NATO üyesi ülkelerin önceden karar vererek Konsey'in önüne getirmeyecekleri ilkesi olmuştur. Bu açıdan Rusya'nın eşit bir temelde katılması ile alınan kararlar sayısal bir değişiklikten ziyade ilişkinin kimyasının değiştiğine işaret etmiştir. Ancak bu değişimin uzun dönemde Kosova krizi gibi NATO ve Rusya'nın çıkarlarını çakışmadığı bir gelişme ile teste tabi tutulduğunda gerçekliği ve kalıcılığı ortaya çıkacaktır.

Putin'in konjonktürel değişimleri değerlendirerek bölgesel ve küresel güvenliği ilgilendiren konularda Rusya'ya söz hakkı verilmesini sağlaması dış politika önceliklerinin bir parçası şeklinde algılanabilir. Putin'in bu dönemde Rusya'nın ekonomik gelişimi, küresel finans ve ticaret sistemi ile bütünleşmesini sağlamak temel amacı olmuştur. Bu önceliği gerçekleştirmek ile Rus ulusal çıkar ve endişelerini karşılayabilmek için bu Konsey'e katılarak bu amaçlarına ulaşmak ve Batı'ya uyumlu bir ortak olduğu izlenimini vermek istemiştir.³⁸⁰

İlişkileri yeni bir temele oturtan NATO-Rusya Konseyi oluşturulduğu tarihten itibaren zaman zaman gergin bir ortamda, ancak eşit koşullarda İttifak ile Rusya arasında diyalog ve işbirliği arayışlarının sürdürüldüğü tek siyasi organ olarak çalışmalarını sürdürmüştür.³⁸¹ Mayıs 2003 tarihinde Moskova'da yapılan ilk resmi toplantısında NRK'nin gündemini oluşturan terörizme karşı mücadele, askeri açıdan birlikte çalışabilmek ve sivil savunma gibi konuların pratik alanlarda yürütülmesi üzerinde fikir alışverişi yapılmıştır. NRK kurulduğu günden itibaren politik olarak terörizme karşı mücadelede ortak istihbarat, NATO-Rusya barış operasyonları için

³⁷⁹ A.Kelin, "Attitude to NATO Expansion: Calmly Negative", *International Affairs (Moscow)*,50/1 (2004),s. 18.

³⁸⁰ "Meeting in Extraordinary Session of the NATO-Russia Permanent Council at Ambassadorial Level", NATO Press Release, 2001, <<http://www.nato.int/docu/pr/2001/p010913e.html>>(18 Ekim 2005).

³⁸¹ Sinan Ogan, "NATO-Rusya İlişkileri: Korkunun Ecele Faydası Yok", *Stratejik Analiz*, 5/52 (2004), s. 45

uygulanacak askeri ve politik stratejiler, denizaltı personelinin kurtarılmasına ilişkin çerçeve antlaşması, füze savunma sistemlerinin uyumlu çalışmasına ilişkin yol haritası ve savunma reformu ile ilgili işbirliği gibi gelişmeler yoğun faaliyet gündemini oluşturmuştur.³⁸² Askeri açıdan birlikte çalışabilirliği gerçekleştirmek amacıyla düzenlenen geniş kapsamlı eğitim ve tatbikat programları ile sivil savunma tatbikatları da ilişkilerdeki pratik alandaki işbirliği eksikliğini gidermede yardımcı olmuştur.

Bu açıdan Haziran 2004'te doğa felaketlerine karşı ortak hareket etmek için (Kaliningrad 2004) ve aynı yıl Ağustos ayında Murmansk Oblastı'nda (Kaza 2004) nükleer silahların güvenli bir şekilde saklanması için tatbikatlar işbirliğini gelişimi açısından önemlidir. Rusya, aynı zamanda Akdeniz'de terörizme karşı NATO "Aktif Eylem" operasyonuna katılmaya karar vermiştir.³⁸³

Rusya'nın olumlu tutumunun ve işbirliği sürecinin gelişiminin arkasında üç önemli neden olduğu söylenebilir. İlk olarak, Putin'in Batı'ya yönelik politikasının iki tarafın çıkarlarını geniş oranda birbiriyle uyumlu şekilde görmesi sürecin şekillenmesinde etkili olmuştur. Putin'in bu süreci taktikten ziyade stratejik bir değişim olarak benimsemesi ilişkilerin niteliğine olumlu katkı yapan ikinci nedeni yansıtmıştır.³⁸⁴ Batı'nın aldığı kararlara Rusya'nın uyma zorunluluğu inancının yaygın olduğu ve NATO gerçekliğinin görmezden gelindiği Yeltsin dönemine nazaran Putin, bu iki algılamayı dönüştürerek uluslararası konjonktürel değişimlerin etkisiyle Rusya lehine kullanmaya çalışmıştır. Son olarak, Putin'in gerçekçi ve yarar sağlayan bir bakış açısıyla uluslar arası konjonktürel dinamikleri değerlendirmesi ve bunun temelinde işbirliğini görmesi bu tutuma kaynaklık etmiştir. Yeltsin döneminden farklı olarak Putin Rusyası NATO ile çeşitli düzeylerde geniş bir diyaloga girerek yanlış anlamaları azaltmak için aktif bir politika yürütmüştür. NATO Komutanlığı'ndaki Rus misyonuna Büyükelçi atama ve yetkili sayısını artırma gibi gelişmeler işbirliğini ve etkileşimi doğal ve esnek bir yapıya kavuşturmuştur.³⁸⁵ Putin'in bu süreçte Batılı liderlerle girdiği kişisel ilişkiler de Rusya'nın

³⁸² Fritch, *loc.cit.*

³⁸³ "NATO-Russia Action Plan on Terrorism", <<http://www.nato.int/docu/basicxt/bo41209a-e.html>>, (18 Ekim 2005).

³⁸⁴ Forsberg, *op.cit.* s. 343.

³⁸⁵ Yuri N.Baluyevskiy, "Russia and NATO: Principles of Interrelations, Prospects for Cooperation", *Military Thought*, 2 (2003), s. 29.

politikalarında önemli bir etki yapmıştır.³⁸⁶ Yeltsin döneminde de sıkça rastlanan bu ilişkilerin Putin döneminde Rusya'nın terörizme karşı mücadelede taşıdığı önem açısından daha sıkı bir nitelikte geliştiği söylenebilir.

Rus iç politikasında Rusya'nın Batı ile ilişkilerine stratejik açıdan bakmasının ABD tarafından karşılık görmediği ve NRK ile kurulan ilişkilerin Rus taleplerini karşılamadığı şeklinde görüşler de bu olumlu izlenimlere karşılık ortaya atılmıştır. ABD'nin Rusya'ya terörizme karşı mücadelede taktiksel bakımdan ortak olarak yaklaştığı ve Rus özel çıkar alanlarına doğru varlığını yavaş yavaş arttırdığı şeklinde gerçek payı olan eleştiriler de yer almıştır.³⁸⁷ Rusya-NATO ilişkilerinin de bu açıdan gerçeklikten uzak beyhude bir çaba olduğu ve Rusya'ya yarardan çok zarar getireceği ise göze çarpan temel argüman olmuştur. Öte yandan Rus medyası Rusya'nın NATO'da "veto" hakkı elde etme çabasının başarısız olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca NRK'nin gündemini Rusya'nın güvenliğini doğrudan etkileyen konulara yoğunlaştığını ve 11 Eylül sonrası koşullarda Rusya'nın NATO'nun yeni bir "kimlik ve alan" bulmasına yardım edildiği eleştirileri de basında yer almıştır.³⁸⁸

NATO-Rusya Konseyi'nin oluşturduğu işbirliğinin sadece belli alanlarda ortak hareket etmeyi içermesi ve NATO Kurucu Antlaşması'nın 5. maddesinin³⁸⁹ öngördüğü kolektif savunmayı kapsamaması bu sürecin sınırlarını ortaya koymuştur. Rusya'nın Batı sınırının 2004 genişleme dalgası ile bu başlık altına alınması karşısında NATO-Rusya işbirliğinin gerçekten düşman algılamasından sıyrıldığına yönelik şüphelerin canlı kalmasına sebep olmuştur. Dünya siyasi tarihinde kendine özgü oluşu ve savunma çizgisi ile farklılık göstermiş olan Rusya'nın bu yönde bir talebi olmasa da bu maddenin kime ve neye karşı işletildiği soruları akıllara gelmektedir. Terörizmi kaynağını çürütme ve kitle imha silahlarının yayılmasını önleme amaçlı ve kolektif savunmanın uygulanmadığı Irak örneğinde NATO ve

³⁸⁶ Forsberg, *op.cit.*, s. 343.

³⁸⁷ E.Kuznetsova, " NATO: New Anti-Terrorist Organization", *International Affairs (Moscow)*, 50/3 (2004) s. 24.

³⁸⁸ Grushko, *op.cit.*, s. 25.

³⁸⁹ 5. Maddenin 1. Paragrafı şöyledir: Taraflar Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Şartı'nın 51.Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. NATO El Kitabı, *op.cit.*, 1998,s. 516.

BM Güvenlik Konseyi yetkisi dışında “gönüllüler koalisyonu” ile hareket edilmiştir. 11 Eylül sonrasında işletilme fırsatı gören bu maddenin Rusya’yı bu yoğun işbirliği sürecinde kapsamaması bu ülkenin kısa vadeli dost ve orta /uzun vadede olası tehlike olarak görüldüğünü göstermektedir.

NATO-Rusya Konseyi, ilişkilerde yeni bir nitelik oluştururken ittifakın genişlemesinin devam etmesi ve olası yeni üye ülkeler içinde Baltık ülkelerinin de yer alması taraflar arasında tam bir uzlaşmanın hiçbir zaman görülmemesine sebep olmuştur. Ayrıca Rusya’nın 2003 yazında Balkanlar’daki NATO yönetimindeki SFOR ve KFOR operasyonlarından çekilmesi, ilişkilerdeki en önemli noktalardan biri olan pratik boyutun zedelenmesine yol açmıştır.³⁹⁰ Rusya’nın ekonomik açıdan önemli bir yükten kurtulmasını sağlayan bu hareket, Balkanlar’da stratejik aciliyet göstermedikçe barış koruma operasyonlarına katılmayacağı şeklinde değerlendirilebilir. Yeltsin’in askeri ve politik anlamda bölgeye Rusya’yı dahil etme uğraşlarının aksine Putin’in bölgeden Rusya’yı çekmesi, 2001 yılında Küba ve Vietnam’daki üslerini kapatması olayında olduğu gibi aşırı pragmatist olmakla eleştirilmiştir³⁹¹

NATO’nun Soğuk Savaş sonrası ikinci tur genişleme sürecinin Rusya’nın NATO ile yakınlaşma politikası ile eş anlı ilerlemesi, Rusya’nın süreci sessizce kabullendiği izlenimini vermiştir. Bu algılamının görünüşte bu şekilde olduğu ve Rus toplumunun devam eden NATO’ya düşüncesinde açıkça görülebilir. NATO’nun neden ve kime karşı genişlediğine karşı cevap bulmakta güçlenen Rus toplumu örgütü politik ve askeri açıdan düşman olarak tanımlamayı sürdürmüştür.³⁹² Duygusal ve tarihsel kökleri bulunan bu algılamının altında genişlemenin doğrudan Rus ulusal politik, ekonomik ve askeri çıkarlarına etkileri yatmaktadır.

Baltık ülkelerini de kapsayan üyelik arzusu taşıyan Vilnius ülkelerinin³⁹³ NATO üyeliğinin NATO’nun Genel Sekreteri Robertson tarafından Avrupa

³⁹⁰ “Security Through Partnership”, Brussels, NATO Public Diplomacy Division, <www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner.e.pdf>, (17 Mart 2005).

³⁹¹ İşyar, *op.cit.*, 2004, s. 53.

³⁹² A.Kelin, “Russia-NATO: Toward a New Stage of Interaction?”, *International Affairs (Moscow)*, 51/1(2004), s. 36.

³⁹³ Vilnius ülkeleri, NATO’nun Üyelik Eylem Planı’nı açıkladığı tarihten itibaren genişleme sürecini etkilemek için bir araya gelen Estonya, Letonya Litvanya, Slovenya, Slovakya, Romanya, Bulgaristan gibi üyelik arzusu olan devletleri işaret etmekteydi

bütünleşmesinin son halkası olarak tanımlanması³⁹⁴ Rusya'nın Avrupa'nın dışında ama ona bağlı tutulma politikasının bir ifadesi şeklinde okunabilir. 21-22 Kasım 2002 tarihinde yapılan NATO'nun Prag Zirvesi'nde Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın NATO üyeliğine davet edilmesinin karara bağlanması ve 2003 yılının Ocak ayında aday ülkelerle katılım müzakerelerine başlanması bütünleşmeye giden önemli gelişmeler olmuştur.³⁹⁵ 29 Mart 2004'te ise İttifak, üye sayısını 19'dan 26'ya çıkarmıştır. Diğer bir açıdan bu genişleme sayesinde yeni üyelerin katılımı ile "27'li yapısı"³⁹⁶ ile sürdürülecek NATO-Rusya Konseyi ortaya çıkmıştır.

NATO genişleme süreci öncesinde Rusya'nın taleplerini karşılanmaması, Rusya-NATO ilişkilerinin gerilemesine neden olmuştur. Rusya'nın Avrupa ülkelerinde silahlanma üst sınırlarını belirleyen AKKA konusunda özellikle üç Baltık ülkesi ile Slovenya'nın anlaşmaya dahil edilmesine yönelik talebi, bu ülkelerdeki yerli ve yabancı askeri güç dengesinin sorun oluşturacağı endişesini barındırmaktaydı. Rusya'da özellikle askeriye'nin başını çektiği geleneksel düşünceye sahip kimselere göre NATO, değişim sürecine girmiş olmasına rağmen eskisi gibi bir askeri ittifak olarak Rusya'ya coğrafi ve politik olarak yaklaşmaktaydı. Bu açıdan NATO genişlemesi "doğrudan", ileride Ukrayna, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini kapsamasına araç olarak gördükleri BİO programı ise "dolaylı" bir tehdit olarak algılanmaktaydı.³⁹⁷

AKKA'nın gözden geçirildiği ve blok yapısının ortadan kaldırıldığı 1999 İstanbul Zirvesi'nde Rusya 2002 yılının sonuna kadar Moldova (Transdinyester) ve Gürcistan'dan (Ahalkalaki ve Batum) birliklerini çıkarmakla yükümlü kılınmıştır. NATO'nun Baltık ülkelerinin AKKA Uyarılma Antlaşması'nı onaylama konusunu bu çekilme şartına bağlamasını dönemin Dışişleri Bakanı Lavrov, 29 Haziran 2004 tarihinde yapılan İstanbul NATO Zirvesi sırasında verdiği demeçte yanlış bulduğunu belirtmiştir. Bu bölgelerden asker çekilmesi ile anlaşmaya onay verilmesi konularının ayrı olduğunu düşünen Rusya, (doğal olarak) bu taahhüdü yerine

³⁹⁴ Labarre, *op.cit.*, s. 47.

³⁹⁵ Çağrı Erhan, Gökhan Erdem ve Ersin Embel, "Dosya: NATO", *Popüler Tarih*, 4/46 (2004), s. 44.

³⁹⁶ Armağan Kuloğlu, "NATO'nun Doğu'ya Doğru Genişlemesi, Değişen NATO ve Bu Değişimde Enerjinin Rolü", *Stratejik Analiz*, 5/54 (2004), s. 51.

³⁹⁷ *Dünya Gündemi*, 2-9 Temmuz 2004.

getirmekte yavaş davranmaktadır.³⁹⁸ Genişlemeye karşı Rus yönetiminin sesi olan Rusya Savunma Bakanı Sergey Ivanov ise genişlemeye ilişkin İttifak ülkelerinin Rusya'ya yönelik düşmanca tutumları nedeniyle nükleer savunma programının yeniden yapılandırılacakları tehdidinde bulunmuştur.³⁹⁹ NATO ve Rusya arasındaki diğer bir gerilim savaş uçaklarının Baltık ülkelerine konuşlandırılması konusunda yaşanmıştır. Litvanya'ya genişlemenin gerçekleşmesinden hemen sonra dört adet F-16 savaş uçağının konuşlanması Rusya tarafından "sembolik bir tehdit"⁴⁰⁰ olarak algılanmıştır.

NATO genişlemesi ABD'nin izlediği dış politika çizgisine sıcak bakan ülkeleri kapsamıştır. Irak'a yönelik saldırı sırasında "gönüllüler koalisyonu"nda yer alarak "yeni Avrupa" olarak adlandırılan bu ülkelerin üyeliği NATO içinde ABD'yi güçlendiren bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰¹ Baltık ülkelerinin AB üyeliği ile de gündeme gelen Rusça konuşan azınlığa uygulanan ayrımcılık ve Kaliningrad Oblastı'na askeri ve sivil geçiş zorlukları NATO ile ilişkilere de yansımıştır.⁴⁰² Rusya'ya komşu haline gelen ve Kaliningrad'ı içine alan NATO coğrafyası, Rusya'nın kabullenmesi gereken bir gerçek haline gelmiştir. AB'nin ve NATO'nun doğuya doru genişlemesine engel olamayan Putin, ekonomik açıdan desteğine ihtiyacı olduğu Batı'dan belirli konularda tavizler beklemiştir.

Terörizme karşı mücadelede işbirliğinin faydaları ve ekonomik çıkarları tehlikeye atmamak için genişlemeye karşı sert bir tepki vermekten kaçınılmıştır. Rusya, AKKA'nın kabul edilmesinin sağlanması ile Batı'nın karşı saldırı gücünü azaltılacağını düşünerek genişlemeye karşı ihtiyatlı bir tutum takınmıştır. Putin, Yeltsin döneminin politikalarında gösterdiği gibi sert tepkilerin ters etki yarattığının bilincinde nispeten sessiz bir görünüm vemiştir. Savunma Bakanı Ivanov'un ise süreçte Rusya'nın tepkilerini dile getirmesi Putin'in sert ifadelerle Batı ile ilişkilerini sekteye uğratmak istememesi şeklinde anlaşılabilir.

³⁹⁸ Ogan, op.cit., s. 48

³⁹⁹ "Rusya'dan NATO'ya Uyarı", Dünya Gündemi, 2-9 Nisan 2004.

⁴⁰⁰ Sinan Ogan, "NATO-Rusya Konseyi Toplantısı ve Bölgesel Gelişmeler", Dünya Gündemi, 2-9 Temmuz 2004.

⁴⁰¹ "NATO'da ABD'yi Güçlendiren Gelişme", Dünya Gündemi, 11-18 Nisan 2004.

⁴⁰² Kelin, op.cit., 2003, s.36.

Yeni üye ülkelerin topraklarında nükleer silahların konuşlandırılmaması ve yabancı kuvvetlere ait sürekli askeri üs ve birliklerin bulundurulmaması çekinceleri bu süreçte geleneksel olarak öne sürülen argümanlar olmuştur.⁴⁰³ Ancak Yeltsin döneminde Soğuk Savaş koşullarının “sıcaklığının” yaşanıyor dolayısı bu süreç daha gerilimli yaşanırken, 11 Eylül’ün getirdiği yeni dinamikler genişleme sürecine Rusya’nın daha sakin bir yaklaşım benimsemesine yol açmıştır.

26 Kasım 2004’te yapılan NATO İstanbul Zirvesi’nden bir gün önce AKKA’nın Duma tarafından onaylanması⁴⁰⁴ Rusya’nın Zirve’den beklediği tavizlere işaret etmiştir. Bu Zirve ile Rusya, Baltık ülkelerinden sonra “yakın çevre”si olan Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinin NATO’nun ilgi odağı olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır.⁴⁰⁵ Bu açıdan Roma Deklarasyonu ile ortaya konan Rusya’nın endişelerinin gözetileceği ve karşılıklı anlayış çerçevesinde ortak hareket edileceği ilkesinin altı temelsiz kalmıştır. Bununla birlikte terörizme karşı mücadelenin anahtar güvenlik meselesi olduğu uluslararası sistemde Rusya’nın NATO için öncelikli önemde olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁶ NATO’nun Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye verdiği önem, Rusya’nın yakın çevresine ABD’nin ikili düzeyin yanında örgüt üzerinden sızma çabaları olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan bölge ülkelerinin NATO etkinliklerine katılacak şekilde güvenlik ve savunma yapılarının BİO programı ötesinde etkinleştirilmesi Rus yetkilileri (doğal olarak) bölgede karşı önlemler almaya itmiştir.

Bush yönetiminin NATO genişlemesini Rusya’nın itirazlarına rağmen gerçekleştirmesi ve Rusya’nın Çeçenistan’a yönelik insan hakları ihlalleri ile demokrasi açısından eksiklikler olduğu yönünde artan eleştirileri,⁴⁰⁷ ilişkilerin stratejik niteliğinin taktik düzeyde olduğunu göstermiştir. ABD’nin etkisiyle Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan’da yaşanan iktidar değişiklikleri de bu devletin Rusya’nın yakın çevresinde askeri varlığının yanında politik açıdan da kalıcı olmak arzusu şeklinde algılanmıştır. Irak’a saldırı öncesinde Rusya’nın Fransa ve Almanya ile birlikte ABD çıkarlarından ayrı hareket etmesi, ABD’de yeni muhafazakarların

⁴⁰³ Trenin, loc.cit.

⁴⁰⁴ Ogan, op.cit., 2004, s. 48.

⁴⁰⁵ A.D.Tsyganok, “NATO’s Istanbul Summit and Problems of the Russia-NATO Council”, Military Thought, 13/4 (2004), s. 208.

⁴⁰⁶ Idem.

⁴⁰⁷ Forsberg, op.cit., s. 345.

güçlenmesine nedenlerden birini oluşturmuştur. Bu açıdan ABD ve Rusya'nın çıkarlarının örtüşme derecesi NATO-Rusya ilişkilerini doğrudan etkilediği ortaya çıkmaktadır. ABD'nin Rusya politikasının içeriği de Rusya'nın ulusal güvenlik ve dış politikasını doğrudan ilgilendiren alanlarda ve konularda olası güç kullanımında NRK'nin temel mekanizma olup olmayacağını belirlemesi açısından önemlidir.

Rus yetkililerinin NATO'nun SSCB'nin yıkılmasından sonra niçin varlığını sürdürdüğü ve neden gerekli olduğuna yönelik sürekli olarak dile getirdikleri sorular, Rusya'daki NATO'ya karşı düşmanlığa, eski alışkanlıkların aşılmasındaki temel nedenlere dikkat çekmektedir. Soğuk Savaş algılamasının, üstesinden gelmekte zorluk çekilen, karşılıklı güvensizliğin sürdüğü ve tek taraflı güçsüzlüklerin vakit kaybetmeden değerlendirildiği gerçekleri ortak tehdit olan terörizme yaklaşım farklılıklarının, çıkarlarla çatışmasından dolayı gün yüzüne çıkmaktadır.

Yeltsin döneminde Kosova krizi ile uygulama şansı bulan işbirliği süreci NRK'nin oluşumundan beri çıkarların bu olaydaki gibi farklılaştığı bir gelişme yaşamamıştır. ABD'nin Irak'a müdahalesi sürecinde Rusya Atlantik-Avrupa ekseninde dengeleri gözeterek politika üretmiştir. NATO'nun müdahale dışı kaldığı bu gelişmede ABD küresel hakimiyeti için tek taraflı müdahaleyi tercih ederken Rusya'nın çıkarlarını göz önüne almamıştır. Irak'ta Kosova kadar stratejik ve yaşamsal çıkarlar sahip olmayan Putin Rusyası uluslararası konjonktürün ve gerçeklerin de değişiklik göstermesi nedeniyle daha az duyarlı davranmayı tercih etmiştir.

ABD'nin Orta Asya'daki askeri varlığının kısa süreli olmayacağını anlaşılması ve NATO genişlemesi ile Rusya'nın Batı sınırında varlık göstermesi Putin'i BDT'nin daha sıkı bütünleşmeyi sağlamaya ve bölgede Rus etkinlik alanlarını arttırmaya itmiştir. Yeltsin dönemi ile karşılaştırılmayacak oranda artan politik ve askeri anlamda ABD'nin varlığı karşısında Putin, ŞİÖ üzerinden ve ikili düzeyde Çin ile ilişkilerine özel bir önem vererek bu tehdidi bertaraf etmeye çalışmıştır. Bölgede mevcut askeri varlığını geri çekmeyerek sağlamlaştırma, yeni askeri üsler edinme ve bölge ülkelerine ABD'nin varlığını sorgulatma girişimleri ile karşılık vermeye çalışmaktadır. Rusya'nın Batı'dan ekonomik destek alma gereksinimi, 21. yüzyılın başında Rus ekonomisinde görülen istikrar ve iyileşme ile

ilişkilerde etken olma konumunu kaybetmiştir. Rusya'nın algılanmasını ve Batı ile ilişkilerini temelden değiştiren ekonomik iyileşme ile içeride sağlanan politik istikrar dış politika çizgisine de yansımıştır. Batı'nın Rusya politikalarında NATO üzerinden ya da ikili olarak sürekli kullandığı ekonomik kozun kaybolması dış politikanın elini güçlendirmiştir. Rusya'ya terörizme karşı mücadelede verilen değer, bu kozun kaybedilmesi ile ilgilidir. Rusya'da ya da yakın olduğu ülkelerde demokrasi eksikliğine yönelik eleştirilerin artışı da ekonomik açıdan bağımlı hale getirilemeyen Rusya'nın farklı düzlemlerde sıkıştırılmaya çalışması olarak algılanabilir. Bunların yanında yeni uluslararası güvenlik algılamalarının ortak hareket etmeyi gerektirdiği de gözden kaçırılmamalıdır. Her iki tarafın terörizme karşı işbirliğinden elde ettiği faydaların süreklilik göstermesi ve uluslararası sistemin geleceği için karşılıklı algılamaların aşılması zorunluluğu “aktif” bir tehdit olmayan NATO ile ilişkilerde işbirliği boyutunun canlı tutulmasına sebebiyet vermektedir.

SONUÇ

SSCB'nin çeşitli uluslararası hak ve yükümlülüklerini içeren mirasını devralan Rusya Federasyonu, devletler sisteminin bir öznesi olduğu tarihten bu yana gücünden veya aksine güçsüzlüğünden endişe duyulan bir devlet olarak algılanmıştır. Dünyanın hammadde ve enerji kaynaklarının yüzde 35'ine ve yedinci en büyük nüfusuna sahip olan Rusya'nın "Sovyetler gibi" davranması ihtimali bu endişeye temel oluşturmuştur. Ancak devraldığı mirasa rağmen karşılaştığı yapısal sorunlar, Rusya'nın politik önceliklerinin bu yönde olmadığını göstermek açısından belirleyici olmuştur. Rus politikacılarının Çarlık ve Sovyet tarihinin geleneksel çizgisinden ayrılarak Rusya'yı Batı'nın temsil ettiği "medeni dünya"nın bir parçası yapma yolunda girişimlerinin arttığı görülmüştür. Batı'ya bu yönelişin altında daha çok ekonomik nedenler yatmaktadır. Bu hızlı Batılılaşma süreci öngördüğü serbest piyasa ekonomisi ile bu sürece yönelik altyapısı olmayan Rusya'da hayatın her alanında sosyal, ekonomik ve siyasal bunalımların yaşanmasına sebep olmuştur. Batı'nın ekonomik yardımının diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla yetersiz ve sorunları çözmekten uzak bir görünüm vermesi Rus toplumunda Batı yönelimli politikaların güvenilirliğini zedelemiştir. Rus toplumunda geçmişte büyük bir devletin yurttaşı olmanın verdiği psikoloji ve gururun devam etmesi, Batı'ya duyulan güvensizliğin diğer bir temel sebebi olmuştur. 1990'lı yıllar boyunca devam eden bu algılama Rusya'nın Batı karşısında eskisi gibi eşit ve büyük bir güç olarak kabul görmesi yolunda artış göstermiştir. Rusya'da iktidara gelen politikacılar da ekonomik sorunlardan kurtuldukları müddetçe "Büyük Rusya" söylemini benimsemeye ve Rus toplumunda Rusya'ya özgü karakteristikleri yeniden inşa etmeye çalışmışlardır. Yeltsin döneminde 1993 yılından sonra sıkça görülen bu yönde politikalar, Putin dönemi boyunca daha gerçekçi zeminlerde uygulanma imkanı bulmuştur.

Batı'nın politikaları yanında Rusya'nın ekonomik ve siyasal koşulları da söz konusu ilk dönem politikaları açısından güçlükler yaratmıştır. Üretim kaynaklarının tekelleşmesi, yurttaşların alım gücünün sıfır noktasına yaklaşması ve politikacıları Rus ulusal çıkarları yerine kendi çıkarlarının yönlendirmesi muhalefetin radikal unsurlar içererek artış göstermesine sebep olmuştur. Dış politikanın ise Batı ile

yaşanan “balayı” döneminin ardından ayrılarak daha iddialı ve çıkarları gözeten bir özellik kazanmasında iç ve dış etmenlerden eşanlı olarak etkilendiği görülmüştür.

Rusya’da muhalefetin artış gösterdiği 1993 yılı sonu itibariyle Batı’nın Rusya politikalarında meydana gelen değişiklikler Rus dış politikasını doğrudan etkilemiştir. Batı özelde ABD, Soğuk Savaş sonrası hegemonyasını devam ettirmek ve sağlamlaştırmak için ikili olarak ve uluslararası ekonomik/siyasal kuruluşlar ile “egemen devletleri” kendi çıkar algılamalarına doğru çekmeye dönük politikalar yürütmeye başlamıştır. Rusya’nın bulunduğu durumun bu politikaya uyum göstermesi gerekliliği ve bu devletin geçmişine dönmesinin engellenmesi zorunluluğu, ABD’nin Rusya politikasında sürekli olarak hissettirilen unsurlar olmuştur. Bu noktada NATO’nun Soğuk Savaş’tan kalma kurumsal ve kavramsal çerçevesiyle ABD hegemonyasını gerçekleştirme yolunda “araç” görevi göremeyeceği gerçeği, bu sürecin Rusya’yı ilgilendiren çok önemli bir parçası haline gelmiştir. İttifak, yeni koşullara uyum sağlamak amacıyla kendi kurumlarında ve stratejik kavramında bazı değişiklikler yaparken, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ortaya çıkan alandaki boşluğu doldurmayı birinci önceliği olarak belirlemiştir. Rus dış politikasının başlangıçta temkinli yaklaştığı bu açılım, daha sonra NATO genişlemesi tartışmalarına dönüşünce Rusya için hayati bir konu haline gelmiştir. Bu açıdan Rus dış politikasını NATO’nun varlığı ve genişleme politikaları kadar etkileyen ve yönlendiren aynı derecede öneme sahip başka bir örneğin görülmediği söylenmelidir.

Rus siyasal hayatının da şekillenmesinde rol oynayan NATO, aynı zamanda Soğuk Savaş’ı hatırlatması açısından Rus toplumunda psikolojik ve sosyolojik etkilere de yol açarak Rusya’nın değişim ve dönüşüm yıllarına damgasını vurmuştur. NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde bizatihi varlığını devam ettirmesi ile tehdit olarak algılanmıştır. Buna ilaveten doğruya doğru bir genişleme politikası içermesi uluslararası ilişkilerin sıfır toplamı olarak algılamasının sürmesine neden olmuştur. Rusya’nın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulları, askeri yetersizlik ve politik karışıklık içeren durumu Batı açısından bir tehdit oluşturmuyordu. Ancak aynı şey Rusya Federasyonu için söylenemez. NATO’daki dönüşüm ve genişleme RF’deki Batıcılık akımını savunanları zayıflatmış ve Batı’yı “öteki” konumuna yerleştiren iç siyasal akımların canlanmasına sebep olmuştur. Rus tarihinde dış tehditlerin

anavatan savunması ve kimlik oluşturma açısından etkisi, Sovyet dönemi sonrası bu alanlarda oluşan boşlukları doldurmada kullanılmıştır. Toprak bütünlüğünün sağlanmasına ilişkin bir sorun olarak algılanan “Çeçen sorunu” süregelen iç bir tehdit olmuştur. Rus geleneksel çıkarlarını tehdit edecek şekilde sınırlarına doğru bir yayılma ihtiva eden “NATO”, dışarıdan bir tehdit olarak bu boşlukların doldurulmasında ve güçlendirilmesinde büyük öneme sahip olmuştur. Bu unsurlardan NATO, Rusya’nın uluslararası sistemdeki algılanmasını, gücünü ve önemini gösteren önemli bir etken olmuştur. Rus dış politikasının önemli bir boyutunu oluşturan ve sürdürülmesi elzem olan Batı ile ilişkilerin sınırdığı bir alan olarak hep ön planda olmuştur. Bu açıdan Yeltsin ve Putin’in Başkanlıkları boyunca NATO ile girilen ilişkinin düzeyi ve içeriği, Rus dış politika çizgisinin anlaşılmasında anahtar bir konu olmaktadır.

Her iki Başkan döneminde NATO’ya yönelik tutum farklılığı ve benzerliklerinin arkasında Rusya’nın ekonomik ve siyasal gücünün değişkenlik göstermesi, uluslararası konjonktürün farklı koşullar içermesi, Soğuk Savaş mantığından kurtulmanın zorluğu, Rusya’nın devlet ve iktidar yapısında yaşanan sıkıntılar ve kişisel farklılıklar gibi unsurların aynı anda ve ayrı ayrı etkileşim içinde olması yatmaktadır. Rusya’da güçlü ve merkezi bir devlet yapılanması Rusya’nın dış politika faaliyetlerinin inanırlılığını doğrudan etkilemektedir. Yeltsin döneminde derinden hissedilen bu yapılanma eksikliği ekonomik anlamda Batı’ya bağımlılık gerçeğine, siyasal iktidar hırsının önde tutulmasına ve merkez içi/dışı çıkar algılamalarının farklılığına dayanmaktaydı. Rus dış politikasının kabul görmesinde olumsuz faktörler olan bu altyapı eksikliği, Batı’nın NATO’ya atfettiği önem ve politikalar karşısında da açığa çıkmıştır. NATO’nun genişleme çabaları BİO programına dönüştüğünde bu eksiklikler, sürecin önlendiği yönünde üstü örtülerek ileriye ötelenmiştir. BİO’nun genişleme için hazırlık platformu oluşturduğu anlaşılınca tepkiler sertleşmiş ve “Soğuk Barış” tehdidine kadar varmıştır. Yeltsin döneminin tipik bir özelliği olan üslup konusu, Putin iktidarı tarafından özel bir önem verilerek Batı ile çatışma çizgisinin ülkeyi bir yere götürmeyeceği yönünde hızla değiştirilmiştir.

Yeltsin döneminde sert tepkilerle geçen NATO ile ilişkilerde 1997 yılında iki taraf arasında “Kurucu Senet”in imzalanması ile işbirliği geliştirilmeye çalışılmıştır.

KAİK'e ve 1994 yılında BİO'ya Rusya'nın katılımı ise sembolik olmaktan öteye gidememiştir. Rusya, NATO'ya olası yeni üye ülkelerde NATO askeri altyapısını hiçbir surette barındırılmayacağına yönelik Aralık 1996 tarihli KAK taahhüdünü içeren Kurucu Senet ile NATO genişlemesini üstü örtülü olarak kabul etmek zorunda kalmıştır. NATO genişlemesinde MDA ülkeleri ile sınırlı kalınacağı ve Kurucu Senet ile kurulan DOK sayesinde Rus ulusal çıkarlarına saygı gösterilmesinin sağlanacağı inancı, Rus siyasal seçkinlerinde yaygın bir kanı haline gelmiştir. Ancak DOK 'un işlevsizliği, NATO'nun varlığını ispatlamak ve ABD'nin küresel hakimiyetini sürdürmek için "insancıl müdahale" başlığı altında BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan Kosova'ya müdahale etmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu müdahale aynı zamanda hem Rusya'nın inançlarını boşa çıkarmış hem de ABD'nin hegemonik çıkarları ile Rus çıkarlarının örtüşmediği zamanlarda yaşanacak durumu göstermiştir. Kosova Krizi NATO-Rusya ilişkilerinin kesilmesine sebep olsa da, Rusya ile Batı arasında ilişkilerin süreklilik göstermesi zorunluluğu ilişkilerin yeniden tesisinde etkili olmuştur. Ağustos 1998'de Rusya'da yaşanan ekonomik krizin Rus politikacılarının Kosova'ya ya da diğer politik gelişmelere verdikleri tepkilerde elini güçsüz bırakmıştır. Rus dış politikasının ekonomiye bağlı olduğu ve bunun yolunun da Batı'dan geçtiği gerçeği tekrar gündeme gelmiştir. Batı'nın gündemini belirlediği uluslararası politikanın yeni değerlerle tanıştığı Kosova olayı, NATO'nun varlığının sorgulanmasını önlemek ve Rusya'ya karşı Batı'nın hakimiyetini ispatlamak için hayati bir fırsat olarak görülmüştür. Öte yandan Rus dış politikasına gerçekleri görme ve bu yönde pragmatik açılımlar yapma ortamı da doğurmuştur.

Putin'in iktidara gelmesi ile NATO ile ilişkiler Kosova öncesi düzeye çekilirken sembolik mahiyette devamı sağlanmıştır. Önceliklerin değiştiği bu dönemde Batı ile çatışma ortamından kaçınılarak Yeltsin döneminin kurumsal ve yapısal eksikliklerine öncelik verilmiş ve Rusya'nın kendine özgü özelliklerle donanması ve dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Batı ile yaşanan asimetrik ilişkileri aşmak ve dış politikanın kabul gören bir hal almasını sağlamak için güçlü ve merkezi devlet, güçlü ekonomi ve güçlü ordu yaratmanın önemi bilinciyle açılımlar yapılmıştır.

Yeltsin döneminde yoğun biçimde mücadele içinde olan Atlantikçi ve Avrasyacı siyasal düşünce akımları arasında Putin döneminde görece bir denge

sağlanmıştır. Dış politika karar alma sürecinin karmaşık bir yapıda olduğu ve yönetim içi muhalefetin süreklilik arz ettiği Yeltsin döneminin aksine, Putin Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere diğer kademelere güvendiği isimleri atayarak bu süreçleri daha tutarlı ve etkin kılmaya çalışmıştır. Dış politikanın güvenlik merkezli kurumlar çevresinde oluşturulması Yeltsin döneminden beri devam eden bir özelliği de yansıtmıştır. Aslında dış politikanın bu şekilde dar bir çevrede oluşumu, 1992 RF Anayasası'nın Başkan'a tanıdığı yetkilerin genişliğinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan Putin'in kişisel kariyeri ve sahip olduğu kamuoyu desteği dış politikanın Duma ile görüş ayrılıkları içermeyen oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Yeltsin döneminde Duma ile yaşanan ve süreklilik gösteren bunalımlı siyasal ilişkilerin dış politikaya yansımaları bu dönemde görülmemiştir.

Hızlı kapitalistleşmenin nimetlerinden yararlanan oligarkları ve Yeltsin ailesinden isimleri tasfiye ederek Rus toplumunun güvenini kazanan ve iktidarını sağlamlaştıran Putin, iktidara geldiği andan itibaren dış politikada ekonominin öne çıkarılmasına çalışmıştır. Yeltsin'in de sıkça kullandığı Büyük Rusya söyleminden yararlanan Putin, Primakov'un Gorçakov tarzı "çok kutuplu dünya" politikasını dış politikasının merkezine yerleştirmiştir. Putin, Yeltsin döneminin tecrübelerinden ders almış bir görünüm vermiştir. Amaçladığı dönüşümü yapmaya çalışırken pragmatik adımlarla hareket ederek Batı ile karşılıklı çıkarlara ve saygıya dayanan medeni bir işbirliği içinde olmuştur. Geçiş yıllarında yoğun olarak hissedilen Soğuk Savaş mantığından arınmanın orta ve uzun vadede Rusya'ya getireceği yararlar düşünülerek karşıtlıktan uzak çok boyutlu bir dış politika izlenmeye çalışılmıştır. Uluslararası güvenlik tanımlarında büyük bir değişikliğe yol açan 11 Eylül saldırılarının doğurduğu yeni koşullar Rusya lehinde kullanılmaya çalışılmıştır. Yeltsin'den daha güçlü ekonomi ve politik kozlara sahip olan Putin Rusyası, terörizme karşı mücadelede bulunduğu coğrafya ve geniş istihbarat imkanları ile merkezi bir konuma yerleşmiştir. 11 Eylül sonrası NATO'nun terörizmi önlemedeki işlevsizliği sorgulanırken NATO Kurucu antlaşması'nın 5. maddesi sembolik olarak ilk kez işletilmiştir. Batı, Rusya olmadan uluslararası güvenlik ve istikrarı temin etmenin zorluğu karşısında yeni işbirliği zeminleri arayışına girmiştir. Batı'nın 1990'lı yıllar boyunca barışı koruma ve uygulama konularından başka uluslararası

sorunların çözümü gibi konularda yer vermek istemediği Rusya, yeni koşullarda vazgeçilmez bir ortak olmuştur.

NATO ile ilişkiler ortak düşman terörizme karşı mücadelenin geliştirilmesinde ve Rus dış politikasının işbirliği anlayışını yansıtmasında pratik bir zemin oluşturmuştur. DOK'un yerini alacak şekilde oluşturulan NRK, uluslararası terörizme karşı mücadelede NATO bünyesinde Rusya'ya eşit ve özel bir konum sağlamıştır. Sovyetler'in BM Güvenlik Konseyi üyesi ve nükleer güç olma gibi miraslarını taşıyan Rusya'da Batı tarafından ayrıcalıklı bir statüde algılanma arzusu sürekli gündeme gelen bir konu olmuştur. NATO ile girilen ilişkilerin bu talebi yansıtmaması ve pratiğe dökmesi, Rus dış politikasının süreklilik gösteren bir yanını içermiştir. DOK'un aksine NRK'da bu özel statünün tanınmasında Batı'nın girişiminin kaynaklık etmesi Putin Rusyası'nın Yeltsin Rusyası'ndan daha çok avantaja sahip olduğuna işaret etmektedir. NATO karar alma mekanizmasında veto hakkına sahip olma talebi ise bu süreçte Rus dış politikasının elde etmek istediği diğer bir unsur olmuştur. Her iki tarafın işlerine ilişkin kararların dışarıda tutulduğu ve belli konuları içeren işbirliği, karşılıklı çıkarların farklılığı nedeniyle bu talebi karşılamamıştır. Rus dış politikasının Rus çıkarlarını gözetmeyen Batı politikalarını BM Güvenlik Konseyi bünyesi dışında da veto edilebilecek alanlara sahip olması hayati bir konu olmuştur. NATO üyeliği dışında olası gözükmeyen bu talep, Batı'nın Rusya'yı gerçek bir ortak olarak gördüğünün sınanması şeklinde değerlendirilmiştir. NATO'nun kolektif savunma ilkesinin ilişkilerin konusu olmaması, ortaklığın sınırlarını göstermesi açısından önemlidir. Başta terörizm olmak üzere belli alanlarda yapılan işbirliğinin karşılıklı güvensizlik ve yanlış algılamaları bir yere kadar örttüğü söylenebilir. Bu açıdan NATO'nun temelini oluşturan kolektif savunma ilkesi dışında bırakılan ve veto hakkı verilmeyen Rusya, ilişkilere karşılıklı çıkar temelinde temkinli bir şekilde yaklaşmaktadır.

DOK'un oluşumunda Yeltsin'in NATO genişlemesini erteleme yada önleme amacı bulunurken NRK'da böyle bir amaç güdülmemiştir. NATO'nun Baltık ülkelerini de kapsayacak şekilde genişleme politikası, önceki genişleme dalgaları kadar sert tepkilere maruz kalmamıştır. Rus dış politikasının daha gerçekçi ve pragmatist bir temelde yürütülmesi, bu görece sessiz kalma haline neden oluşturmuştur. Bunun yanında Yeltsin döneminden beri devam eden AKKA

Antlaşması hükümlerinin yeni üye ülkeler tarafından uygulanması ısrarla savunulmuştur. Batı da Rusya'nın bu antlaşmaya ilişkin yükümlülüklerine uyması yönünde karşı bir tutum takınmıştır. Nükleer silah ve altyapılarının yeni üye ülkelerde bulundurulmaması ile Rus diasporasının bu ülkelerdeki haklarının gözetilmesi öne sürülen ve süreklilik gösteren çekinceler olmuştur. Çeşitli anlaşmazlık noktaları, çıkarların örtüştüğü terörizm, kitle imha silahları gibi ortak mücadele içeren konuların varlığı nedeniyle su yüzüne çıkmamaktadır.

Öte yandan DOK'un işlerliğinin sınındığı Kosova krizi gibi bir gelişmenin NRK'nın oluşumundan beri yaşanmamış olması, Putin Rusyası'nın NATO ile girdiği işbirliğinin ne denli sağlam olduğunun ortaya çıkması önünde bir engeldir. 28 Haziran 2004 İstanbul Zirvesi ile NATO'nun etkinlik alanının Orta Asya ve Kafkasya bölgelerini içermesi ise bu işbirliğinin sınılanması açısından yeni fırsatlar doğurma potansiyeli taşımaktadır. Bu açıdan Rusya, NATO'nun terörizme karşı mücadele başlığı altında bu bölgede egemenlik kurmasını önlemeyi hedefleyen girişimler yapmaktadır. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü (KGAÖ) benzer şekilde işlevlerle etkin kılmaya dönük politikalar buna örnek verilebilir. 11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya askeri anlamda girme fırsatı bulması, Yeltsin döneminin en önemli dış politika stratejisi olan "yakın çevre"ye bölge dışından ülkelerin müdahalesini önleme anlayışını zedelemiştir. Bölgeyi küresel mücadele alanı haline getirmiş ve Rusya'nın hakimiyetini sorgulatmıştır. Bu açıdan bölgedeki ABD'nin askeri varlığının sorgulanmasına yönelik girişimlerde bulunan Rusya, "arka bahçe"sinin ABD ya da NATO hakimiyetine girmesinin önüne geçmeye dönük politikalar oluşturmaktadır. Bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi, Rus askeri üslerinin yeniden kurulması ve BDT, ŞİO gibi örgütler bünyesindeki açılımlar bölgedeki etki kaybını yeniden tesis etmek ve ABD hakimiyetini kırmak hedeflerini taşımaktadır. Putin'in ABD'nin varlığına yönelik bölgesel örgütler çerçevesinde açılımlar yapmaya çalışması yakın çevre politikasının temelini sarsıldığı gerçeğini gizleyememektedir. Yeltsin döneminde BDT'ye yönelik daha sıkı bütünleşme adımları bölge devletlerinin çıkarlarının farklılık göstermesi, Rusya'nın ekonomik ve siyasal anlamda çekim merkezi olacak yeterli kapasiteye sahip olamaması ve Batı'nın bölgeye yönelik politikalarının bu devletleri etkilemesi nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Putin döneminde bu durum tersine

çevrilmeye çalışılmaktadır. Yeni dönemde BDT coğrafyasına yönelik askeri, ekonomik, dış politika bağlamında bütünleşme yolunda yapılan girişimler, öncelikle bölgesinde güçlü ve büyük bir Rusya'nın dünya politikalarında etkin bir güç olacağı inancı üzerine şekillenmiştir.

Rus dış politikasında NATO'nun işlevini görecekle ve örgütün meşruiyetini/varlığını sorgulatacak alternatif mahiyette açılımlar da görülmüştür. Soğuk Savaş'ın zafer kazanan örgütünü tanımlama bakımından farklılıktan temel alan Batı ve Rusya politikaları, bu anlamda uyuşum göstermekte zorlanmıştır. Rusya, NATO genişlemesinin tartışmaya açıldığı tarihten itibaren AGİK/AGİT'e ilişkin NATO dahil diğer bölgesel örgütleri ikincil duruma getirecek ve çatısı altına alacak bir statü yükseltilmesinden yana tutum benimsemiştir. AGİT bünyesinde oluşturulacak BM Güvenlik Konseyi benzeri yetkili komite ile başlıca uluslararası güvenlik sorunlarında Rus çıkarlarını gözeterek kararlar alınmasını sağlamayı amaçlamıştır. AGİT'e yönelik bu politik açılım, NATO'nun genişlemesini önlemek ve NATO'ya alternatif oluşumların varlığını hatırlatma amacını taşımıştır. Bu şekildeki çeşitli Rus önerileri, Batı tarafından destek bulmamış ve NATO'nun faaliyet göstermediği sivil hayata ilişkin alanlarda AGİT'in bu örgütün tamamlayıcısı şeklinde tasarlanması yönünde karşılık bulmuştur. Öte yandan Rusya, Dağlık Karabağ, Bosna, Kosova gibi uluslararasılaşan sorunlarda AGİT'i NATO'nun güç kullanımını önlemek için diplomasi aracı olarak kullanmaya çalışmıştır. Ancak alternatif olarak AGİT başarısız bir girişim olmuştur. Rusya'nın bu açılım ile kendi çıkarlarını gerçekleştireceği inancı ile AGİT üyesi ülkelerin çıkarlarının ABD'nin ya da NATO'nun önceliğinden yana olması bu başarısızlığın nedenini oluşturmuştur. AGİT'in öngördüğü ilkelerin Rusya'nın kendi iç sorunlarında kullanılması da Rusya'yı bu açılımından vazgeçmeye itmiştir. Bunlara ilaveten NATO'nun Kosova'ya müdahalesi Rusya'ya uluslararası sorunların karar aşamasında yer almanın önemini ve Batı'nın tek taraflı davranma gerçekliğini göstermiştir. AGİT üzerinden yürütülmeyen bu kriz, Rusya'ya NATO ile ilişkilerin önemini gösterirken bu açılımı temelinden sarsmıştır.

Rusya'nın Bosna ve Kosova gibi uluslararası gelişmelerin çözümü aşamasında, barışı uygulama ve koruma operasyonlarında gerekli olduğu gerçeği ikili ilişkilerde önemli bir boyutu oluşturmuştur. Yeltsin döneminde oldukça önem

verilen Rus askeri varlığının geleneksel çıkarlar bulunan Balkanlar'da yer alması gerekliliği aktif bir şekilde savunulmuştur. Kosova'daki Priştina Havaalanı'na Rus askeri güçlerinin ortada bir anlaşma olmadan girmesi, yeni bir Soğuk Savaş yaratacak düzeyde bir gelişme olarak yansıtılmıştır. Rusya'nın güç gösterisi yaptığı ve gururunu okşayan bu olay Yeltsin dönemi dış politikasının sembolik unsurlara verdiği önemi göstermiştir. Putin ise 2003 yılı yazında bu barış güçlerinden Rus askeri birliklerini çekerek Rusya'nın gücünü optimum kullanma yolunda bir adım atmıştır. Bu gelişme Yeltsin ile Putin'in dış politikalarının bölgelere verilen önem açısından tutarlılık göstermediğini ortaya koymaktadır. 11 Eylül sonrası uluslararası konjonktürün yol açtığı yeni dinamiklerin Putin Rusyası'nın hedeflediği etki alanlarını doğal olarak değiştirdiği gözden kaçırılmamalıdır.

Putin, ülke ekonomisinin güçlü ve çeşitli kaynaklardan beslendiği bir temelde şekillenen bağımsız dış politika izleme amacıyla olmuştur. Bu açıdan ABD'nin Irak'a müdahalesi bu amacın sınırdığı bir zemin olmuştur. Irak krizinde Almanya ve Fransa ile birlikte ABD'nin karşısında yer alınması, dış politikanın ekonomik çıkarlar temelinde şekillendiğini ve yönlendirmelerden etkilenmeden oluşabildiğini göstermiştir. Bir dönem Yeltsin'in de giriştiği "Üçlü Zirve" gibi oluşumlarla amaçlanan Almanya ve Fransa ile ortak hareket etme, Batı ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkları değerlendirerek Rus çıkarlarını koruma amacına yöneliktir. Rus dış politikasının süreklilik gösteren diğer bir özelliği ise BM'nin uluslararası sorunlarda temel çözüm ve meşruiyet kaynağı olarak görülmesi olmuştur. NATO'nun ve ABD'nin tek taraflı ya da örgüt bünyesinde müdahil olmaya istekli olduğu uluslararası sorunlarda BM Güvenlik Konseyi kararının gerekliliği her daim bir ön koşul olmuştur. Konsey, NATO'nun Kosova'ya ya da ABD'nin Irak'a müdahalesi örneklerinde Rus çıkar ve endişelerini gözetilmesi açısından önemli bir diplomasi zemini. Bu Konsey'de sahip olduğu veto hakkına benzer bir yetkiye NATO karar aşamasında da sahip olmak isteyen Rusya, NATO'nun politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda etkileme hedefini de daimi olarak barındırmıştır.

NATO-Rusya arasında yaşanan işbirliğinin karşılıklı çıkarlara saygı gösterildiği sürece devamlılık göstereceği söylenmelidir. ABD'nin orta ve uzun vadede çıkarlarının Rusya'nın politik açımları ile örtüşmediği durumların ortaya çıkması durumunda bu işbirliğinin gerçekliği ve Rus dış politikasının rasyonel

davranma kabiliyeti sınanabilir. Yeltsin döneminde Kosova müdahalesi ile bu işbirliğinin esneklik gösterdiği ve Rus dış politikasının yeterli güç unsurlarına sahip olmadan irrasyonel davrandığı görülmüştür. Putin döneminde ise Rusya'nın uluslararası politikada görece artan önemi ve ABD'nin açılım alanlarının merkezinde ya da çevresinde yer alması bu örneklerin yaşanmasını zorlaştıran unsurlar olarak ortada durmaktadır. Bununla beraber karşılıklı tehdit algılamasından uzaklaşarak oluşturulan işbirliği zemininin geçici mahiyette ve ortak tehdit terörizme karşı mücadelenin zorunluluğu neticesinde oluşturulduğu şüphesi, zihinlerde yerini almaktadır. Bu şüpheyeye rağmen terörizmin Rusya içinde etnik ayrılıkçılıktan sıyrılarak radikal İslam bünyesinde artış göstermesi, ABD ile Rusya'yı terörizme karşı mücadele alanında işbirliğine doğal olarak çekmektedir. Tehdit algılamalarının ulus devletlerden devlet dışı tehditlere doğru evrilmesi, NATO-Rusya ilişkilerindeki işbirliğine kalıcı olarak bakılmasına sebep olmuştur. Karşılıklı düşman ya da tehdit algılamasından ortak tehdiye karşı işbirliği geliştirmenin kolaylığı ilişkilerde kendini göstermiştir. Rus dış politikası da NATO ile girilen ilişki düzeyi dahil geçmişin diğer tecrübelerinden yararlanma ve daha pragmatik kararlarla ilerletilmeye çalışılmıştır. Çok yönlü bir dış politika yaratmanın altyapısal öncelikleri iyi analiz edilerek, NATO dahil Batı ile ilişkilerde medeni bir işbirliği içinde bağımsız bir dış politika izlemek amaçlanmıştır.

Rus dış politika çizgisini belirleme yönünde önemli bir dış faktör olan NATO, bazen Rus siyasi hayatını bazen de Rus toplumunun psikolojik ve sosyolojik durumunu doğrudan etkileyecek düzeyde içselleşmiştir. İktidar değişikliklerinde, özellikle Duma seçimlerinde politika malzemesi olan NATO ve eylemleri, Batı'nın Rusya'yı algılamasına her dönem kanıt olarak öne sürülmüştür. Bu açıdan NATO ile girilen ilişki sürecinde Soğuk Savaş mirasından ve mantığından kaynaklanan algılamadan arınmanın zorluğu derinden yaşanmıştır. Karşılıklı güvensizlik, dış politikaların seyrine yansımış ve ortak bir tehdit bulunana kadar işbirliğini sembolik düzeyde tutmuştur. Doğuya doğru genişleyerek Rus sınırlarına yaklaşan ve komşu bile olan NATO, Rus siyasal seçkinlerinde varolan ve koşulların gerektirdiği işbirliği isteğini Rus toplumunda bulmakta zorluk çekmiştir. Büyük bir güç olarak Rusya'nın NATO'ya katılımı ise zaman zaman Rus politikacıları arasında destek bulsa da Rus toplumunda aynı hislerle karşılanmamıştır. Rusya'nın NATO üyeliği konusunun

Rusya'nın kendine özgü oluşuna tezat oluşturacağı ve belli şartları taşımadan gerçeklik kazanmayacağı açıktır. Batı ile ilişkileri çok farklı bir zeminde sürdürme potansiyeli taşıyan bu konu dış politika seçenekleri arasında görülmemektedir. Ancak NATO varlığı ve politikaları ile Rus dış politika çizgisini belirlemekte ve anlamakta önemli bir dış etken olmaya devam etmektedir. Buna ilaveten ekonominin istikrar göstermesi ile 1990'lı yıllarda sıkça görülen Batı'nın Rus siyasal hayatına etki etme fırsatının zayıfladığı gözlenmektedir. Bu gelişmeye paralel olarak NATO'nun içselleşen bir dış etmen olma işlevi kaybolurken, dış politikanın özellikle Batı ile ilişkiler açısından önemli bir belirleyeni olma durumu sürmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aksay, Hakan, Merhaba Rusya, Moskova, RUTAM, 2005.

Alpkaya, Gökçen, NATO Müdahalesi Üzerine (Tartışma Metinleri), Ankara, Geta Yayınları, 1999.

Bilinsky, Yaroslav, Endgame in NATO's Enlargement, London, Praeger, Publishers, 1999.

Black, J., Russia Faces NATO Expansion: Bearing Gifts or Bearing Arms, Boulder, London, Littlefield Publishers, 2000.

Bora, Tanıl, Bosna Hersek, Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası, İstanbul, Birikim Yayınları, 1999.

Brzezinski, Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Gerekleri, Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık, çev., İstanbul, Sabah, 1998.

Cohen, Ariel, The Primakov Doctrine: Russia's Zero-Sum Game with the United States, London, Heritage Foundation, 1997.

Çayhan, Esra ve Nurşin Ateşoğlu Güney, Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1996.

Dağı, Zeynep, Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü, İstanbul, Boyut, 2002.

Ekrem, Nuraniye Hidayet, Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000), Ankara, Asam Yayınları, 2003.

Erdoğan, Hikmet, Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

Eroğul, Cem, Anatüzeeye Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş), Ankara, İmaj Yayıncılık, 2000.

Felkay, Andrew, Yeltsin's Russia and the West, London, Praeger, 2002.

Genç, Mehmet, Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı (1. Cilt), Bursa, Alfa Yayınları, 1991.

Ivanov, Igor, The Russian Diplomacy, Washington, The Nixon Center and Brookings Institute Press, 2002.

İşyar, Ömer Göksel, Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu, İstanbul, Alfa, 2004.

Jack, Andrew, Inside Putin's Russia, New York, Oxford University Press, 2004.

Johnson, Lena, Vladimir Putin and Central Asia: the Shaping of Russian Foreign Policy, London, I. B. Tauris, 2004.

Kamalov, İlyas, Putin'in Rusyası KGB'den Devlet Başkanlığı'na, İstanbul, Kaktüs Yayınları, 2004.

Kay, Sean, NATO and The Future of European Security, Newyork, Rowman & Littlefield Publishers, 1998.

Kissinger, Henry, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı ?, Tayfun Evyapan çev., Ankara, ODTÜ Yayınları, 2002.

Latter, Richard, Russia, its Neighbours and the Future of European Security, London, HSMO Publication Centre 1994.

Lo, Bobo, Vladimir Putin and the Evolution of the Russian Foreign Policy, London, Blackwill Publishing, 2003.

Lynch, Dov, Russian Peacekeeping Strategies in the US: The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan, New York, The Loyal Institute of International Affairs, 1999.

NATO El Kitabı, Brüksel, NATO Enformasyon ve Basın Bürosu, 1995.

NATO EL Kitabı, Brüksel, NATO Enformasyon ve Basın Bürosu , 1998.

NATO El Kitabı, Brüksel, NATO Enformasyon ve Basın Bürosu, 2001.

NATO Today, Brüksel, NATO Office of Information and Press, 2002.

Nye, Joseph S., Amerikan Gücünün Paradoksu, Gürol Koca, çev., İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003.

Onay, Yaşar, Rusya ve Değişim, Ankara, Nobel, 2002.

Öztürk, Osman Metin, Rus İmparatorluk Stratejisi, Ankara, ASAM Yayınları, 2002.

Öztürk, Osman Metin, Rusya Federasyonu Askeri Doktrini, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

Seiffert, Wolfgang, Vladimir V.Putin, ç.y., İstanbul, Gendaş Yayınları, 2004.

Şen, İlker Gökhan, Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:52, 2004.

Todd, Emmanuel, İmparatorluktan Sonra Amerikan Sisteminin Çöküşü, Gülser Çetin, çev., Ankara, Dost Yayınları, 2004, s. 137.

Yapıcı, Utku, Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar Orta Asya ve Kafkasya, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004, s. 79-80.

Yost, David S., The US and Nuclear Deterrence in Europe, London, Oxford University Press, 1999.

Makaleler

Ahcar, Gilbert, “Rasputin Satranç Oynuyor: Ne Yapmalı da Batı’yı Yeni Bir Savaşa Sokmalı”, Tarık Ali, der., Evrenin Efendileri, Yavuz Alogan, çev., İstanbul, Om Yayınevi, 2001, s. 97-148.

Ahcar, Gilbert, “Stratejik Üçlü: ABD, Çin, Rusya”, Tarık Ali, der., Evrenin Efendileri, Yavuz Alogan, çev., İstanbul, Om Yayınevi, 2001, s. 149-206.

Afanasievskii, Nikolai N., “On the NATO-Russia Founding Act”, Anton A.Bebler, ed., The Challenge of NATO Enlargement, Westport, Praeger Publishers, 1999, s. 99-116.

Afanasyev, Yuri N., “Seems Like Old Times? Russia’s Place in the World”, Current History, 93/585(October 1994), s. 303-307.

Agayev, Merdanguli, “Rusya Federasyonu’nda Etnik Kökenli Suç Örgütleri ve Organize Suçlar”, Erhan Büyükkakıncı, der., Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Ankara, Phoenix, 2004, s. 113-133.

Alexandrova, Olga, “The Russian Threat-Real or Imaginary”, Wilfred von Bredow, Thomas Jager, Gerhard Kommel, ed., European Security, New York, Macmillan, 1997, s. 39-53.

Ambrosio, Thomas, “Russia’s Quest for Multipolarity: a Response to US Foreign Policy in the Post Cold-War Era”, European Security, 10/1 (Spring 2001), s. 45-67.

Arbatov, Alexei, “Russian Foreign Policy Priorities”, T.P. Johnson and S. E. Miller, der., Russian Security After the Cold War, Washington D.C., Brassey’s, 1994, s. 29-49.

Arbatov, Alexei, “Russian Security Interests and Dilemmas: an Agenda for the Future”, Alexei Arbatov, Abram Chayes, Antonia Handler, der., Managing Conflicts in the Former Soviet Union, London, MIT Press, 1997, s. 408-419.

Arbatov, Alexei, “A Cooperative Security Arrangement Beyond PFP: A View From Moscow”, the NATO Defense College, ed., Cooperative Security Arrangements in Europe, New York, Longman, 1997, s. 75-87.

Asmus, Ronald, Richard L. Kugler and F.Stephen Larrabee, “Building a New NATO”, Foreign Affairs, 79/4 (1993), s. 28-40.

Aydın, Turan, “Rusya Devlet Başkanlığı Seçimleri veya Futbol Takımı Yöneticiliğine Dair Bir Yazı”, Foreign Policy (Türkiye Baskısı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (Mayıs-Haziran 2004), s. 50-55.

Baker III, James A., “Russia in NATO”, Washington Quarterly, 25/1 (2002), s. 95-103.

Baluyevskiy, Yuri N., “Russia and NATO: Principles of Interrelations, Prospects for Cooperation”, Military Thought, 2 (2003), s. 27-33.

Baranovsky, Vladimir G. and Alexei G. Arbatov, “The Changing Security Perspective in Europe”, Alexei G. Arbatov, Karl Kaiser and Robert Legvold, ed., Russia and the West the 21 st Century Security Environment, New York, East-West Institute, 1999, s. 44-73.

Baranovsky, Vladimir, “Russia: a Part of Europe or Apart from Europe?”, International Affairs, 76/3 (2000), s. 443-458.

Bekar, Olgan, “NATO Genişlemesi Rusya ve Türkiye”, Avrasya Etüdleri, 3/1 (İlkbahar 1996), s. 65-79.

Blackwill, Robert D., “The Context of Russian Foreign Policy”, Robert D. Blackwill, Rodric Braithwaite, Akihiko Tanaka, ed., Engaging Russia: a Report to the Trilateral Commission, New York, the Trilateral Commission, 1995, s. 5-22.

Blackwill, Robert D., “Trilateral Policies Towards Russia”, Robert D. Blackwill, Rodric Braithwaite, Akihiko Tanaka, ed., Engaging Russia: a Report to the Trilateral Commission, New York, the Trilateral Commission, 1995, s. 35-56.

Blank, Stephen J., “Beyond the Founding Act: The Next Stage of NATO-Russian Relations”, Stephen Blank,ed., NATO After Enlargement New Challenges,New Missions , New Forces, Carlisle, Strategic Studies Institute, 1998, s. 95-149.

Blank, Stephen, “Büyük Ortadoğu ve Stratejik Profili”, Bülent Aras, der., Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu, Ali Murat Yel, çev., İstanbul, Tasam Yayınları, 2004, s. 31-59.

Blank, Stephen, "The Conditions for U.S-Russian Partnership", Orbis, (Fall 2002), s. 661-678.

Boczek, Boleslaw A., "NATO and the Former Warsaw Pact States", S.Victor Papacosma, Mary Ann Heiss,ed., A New Russian Challenge, NATO in the Post-Cold War Era:Does It Have a Future, London, Macmillan Press, 1995, s. 205-245

Borawski, John, "Partnership for Peace and Beyond", International Affairs, 71/2 (1995), s. 233-246.

Borawski, John, "If Not NATO Enlargement: What Does Russia Want ?", European Security, 5/3 (1996), s. 381-395.

Bosworth, Kara, "The Effect of 11 September on Russia-NATO Relations", Perspectives on European Politics and Society, 3/3 (2002), s. 362-387.

Brzezinski, Zbigniew, "Bir Avrasya Stratejisi",Türkiye Günlüğü, 47 (Eylül-Ekim 1997), s. 35-44.

Brzezinski, Zbigniew, "NATO: Genişlemenin İkilemleri", Musa Ceylan, der. ve çev., Yeni NATO: Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaş'a, İstanbul, Ülke Kitapları, 1999, s. 33-38.

Busynski, Lezsek, "Russia and the West:Towards Renewed Geopolitical Rivarly?", Survival, 37/3 (Autumn 1995), s. 102-112.

Büyükakıncı, Erhan, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", Erhan Büyükakıncı, der., Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Ankara, Phoenix, 2004, s. 137-155.

Cafersoy, Nazım, "Rusya'daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi", Stratejik Analiz, 4/37 (Mayıs 2003), s. 62-67.

Cafersoy, Nazım, "Rusya, Irak Krizi'nde Çıkarlarını Maksimize Etme Çabasında", Stratejik Analiz, 3/35 (Mart 2003), s. 6-7.

Carr Fergus and Paul Flanley, "NATO and the Russian Federation in the New Europe", Journal of Communist Studies and Transition Politics, 15/2 (1999), s. 88-110.

"CATO Enstitüsü tarafından NATO'nun Genişlemesi Konusunda Amerikan Kongresi'ne 1997 Yılında Sunulan Rapor", Musa Ceylan, der. ve çev., Yeni NATO: Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaş'a, İstanbul, Ülke Kitapları, 1999, s. 137-144.

Çomak, İhsan, "Putin, Avrasyacılık ve Yeni Rusya", 2023, Mayıs 2004, s. 58-63.

Dağı, Zeynep, “Rusya’nın Güvenlik Politikası ve Türkiye”, Refet İnanç, ve Hakan Taşdemir, ed., Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 167-209.

Değirmen, Burcu, “Çin-Rus Eksenine ABD’ye Meydan Okuyor”, Stratejik Analiz, 64 (Ağustos 2005), s.14-15.

Doğan, Nejat, “Avrupa Güvenliğinde Son Gelişmeler ve Türkiye: Güvenlik ve Savunma Endişeleri Açısından Türkiye’nin AB Üyeliğinin Önemi”, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 29 (Ekim 2003), s. 63-76.

Ekici, Gökçen, “Irak Kafkasya’ya Emsal Olabilir mi?”, Stratejik Analiz, 4/37(Mayıs 2003), s. 68-74

Erhan, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül’ün Etkileri”, Uluslararası İlişkiler, 1/3 (2004), s.127-147.

Erhan, Çağrı, Gökhan Erdem ve Ersin Embel, “Dosya: NATO”, Popüler Tarih, 4/46 (2004), s. 30-55.

Erişen, Cengiz, “Rusya Federasyonunda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler”, Erhan Büyükkakıncı, der., Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Ankara, Phoenix, 2004, s. 165-194.

Forsberg, Tuomas, “Russia’s Relationship with NATO: A Qualitative Change or Old Wine in New Bottles?”, Journal of Communist Studies and Transition Politics, 21/3 (September 2005), s. 332-353.

Freedman, Robert O., “Putin Döneminde Rusya’nın Ortadoğu Politikası”, Bülent Aras, der., Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu, Ali Murat Yel, çev., İstanbul, Tasam Yayınları, 2004, s. 61-85.

Garnett, Sherman, “Russian Illusory Ambitions”, Foreign Affairs, 76/2 (1997), s. 61-77.

Garnett, Sherman, “a Nation in Search of its Place”, Current History, 98/630 (October 1999), s. 328-333.

Goldgeier, James ve Michael Mc Faul, “George W.Bush and Russia”, Current History, 100/657 (October 2002), s. 313-324.

Gorbachev, Mikhail, “The Expansion of NATO in the Context of Global Politics”, Anton A. Bebler, ed., The Challenge of NATO Enlargement, Westport, Praeger Publishers, 1999, s. 61-68.

Grushko, Alexander, “On the New Quality of Russia-NATO Relations”, International Affairs (Moscow), 48/5 (2002), s. 23-30.

Haslam J., "Russia's Seat at the Table: a Place Denied or Place Delayed", International Affairs, 74/1 (1998), s. 119-130.

Headley, Jim, "Sarajevo, February 1994: the First Russia-NATO Crisis of the post Cold War Era", Review of International Studies, 29 (2003), s. 209-227.

Hough, Jerry F., "America's Russia Policy: the Triumph of Neglect", Current History, 93/585 (October 1994), s. 309-312.

Hyde, Matthew, "Putin's Federal Reforms and Their Implications for Presidential Power in Russia", Europe – Asia Studies, 53/5 (2005), s. 719-774.

Ivanov, Igor, "Füze Savunma Hatası: Stratejik İstikrarın ve ABM Antlaşmasının İhlali", Yılmaz Tezkan, haz., Kadim Komşumuz Yeni Rusya, İstanbul, Ülke Kitapları, 2003, s. 51-57.

İşyar, Ö. Göksel, "Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncenin Gelişimi ve Temel İlkeleri", Doğu Batı, 7/25 (2003-04), s. 179-219.

Jonson, Lena, "Russia, NATO and the Handling of Conflicts at Russia's Southern Periphery: At a Crossroads?", European Security, 9/4 (Winter2000), s. 45-72.

Jukov, Konstantin, "Avrasyacılık ve Rusya'nın Özgün Yapısı", 1. KORA-RUTAM Avrasyacılık Başlıklı Konferansında Sunulmuş Bildiri, 11-12 Mart 2005.

Kahl Martin, "NATO Enlargement and Security in a Transformig Eastern Europe", Piotr Dotkiewicz, Robert J.Jackson, ed., NATO Looks East, London, Praeger Publishers, 1998, s. 13-51.

Kamalov, İlyas, "Rusya'nın Yeni Kart: G-8", Stratejik Analiz, 64 (Ağustos 2005), s. 16.

Kamp, Karl Heinz, "NATO ile Rusya Arasında İmzalanmış Kurucu Senet: Truva Atı mı, Önemli Bir Uzlaşma Adımı mı?", Musa Ceylan, der. ve çev., Yeni NATO: Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaş'a, İstanbul, Ülke Kitapları, 1999, s. 74-83.

Katz, Mark N., "Exploiting Rivalries: Putin's Foreign Policy", Current History, 103/675 (October2004), s. 337-341.

Kay, Sean, "NATO and CSCE", S.Victor Papacosma, Mary Ann Heiss, ed., A New Russian Challenge, NATO in the Post-Cold War Era:Does It Have a Future, London, Macmillan Press, 1995, s. 113-133.

Kazantsev, Boris, "Serious Concern over New NATO Strategy", International Affairs (Moscow), 45/2 (1999), s. 23-28.

Kelin, A., "Attitude to NATO Expansion: Calmly Negative", International Affairs (Moscow), 50/1 (2004), s. 17-25.

Kelin, A., "Russia-NATO: Toward a New Stage of Interaction?", International Affairs (Moscow), 51/1(2004), s. 34-42.

Kıbaroğlu, Mustafa, " Rusya'nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", Avrasya Dosyası, 6/4 (Kış 2001), s. 95-106.

Kozirev, Andrey, "Birleşmiş ve Huzurlu Bir Avrupa İçin Ortaklık", NATO Dergisi, 3 (1994), s. 3-6.

Kramer, Mark, "NATO, the Baltic States and Russia: a Framework for Sustainable Enlargement", International Affairs, 4 (2002), s. 731-756.

Kubicek, Paul, "Russian Foreign Policy and the West", Political Science Quarterly, 114/4 (2000), s. 547-568.

Kuloğlu, Armağan, "NATO'nun Doğu'ya Doğru Genişlemesi, Değişen NATO ve Bu Değişimde Enerjinin Rolü", Stratejik Analiz, 5/54 (2004), s. 49-54.

Kurtunov, S., "Russia's Way: National Identity and Foreign Policy", International Affairs (Moscow), 44/4 (1998), s. 138-166.

Kuzio, Toras, "Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Jeopolitik oğulculuk: GUUAM'ın Ortaya ıkışı", Yılmaz Tezkan, haz., Kadim Komşumuz Yeni Rusya, k.y., Ülke Kitapları, 2001, s. 94-126.

Kuznetsova, E., "NATO: New Anti-Terrorist Organization", International Affairs (Moscow), 50/3 (2004), s. 22-26.

Labarre, Frederic, "NATO-Russia Relations and NATO Enlargement in the Baltic Sea Region", Baltic Defence Review, 6 (2001), s. 46-69.

Levada, Yuri A., "What the Polls Tell Us", Journal of Democracy, 15/3 (July 2004), s. 43-51.

Levesque, Jacques, "NATO's Eastward Enlargement: An Instructive Historical Precedent", Charles -Philippe David and Jacques Levesque, ed., The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security, London, Queen's University Press, 1999, s. 157-167.

Lieven, Anatol, "Ham Fisted Hegemon: the Clinton Administration and Russia", Current History, 98/630 (October 1999), s. 307-315.

Lieven, Anatol, "The Secret Policeman's Ball: the United States, Russia and the International Order after 11 September", International Affairs, 78/4 (October 2002), s. 245-259.

Lo, Bobo, “Securitization of Russian Foreign Policy under Putin”, Gabriel Gorodetsky, der., Russia Between East and West Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century, London, Frank Cass, 2003, s. 12-27.

Lynch, Dov, “Walking the Tightrope: the Kosovo Conflict and Russia in European Security 1998-August 1999”, European Security, 8/4 (Winter 1999), s. 57-83.

Mangott, Gerhard, “Dizlerinin Üzerine Çöken Dev: Rusya’nın Küresel Rolü Üzerindeki Yapısal Kısıtlamalar”, Yılmaz Tezkan, haz., Kadim Komşumuz Yeni Rusya, y.y.y., Ülke Kitapları, 2001, s. 64-93.

Mathox, Gale A., “NATO Enlargement and the United States: A Deliberate and Necessary Decision”, Charles -Philippe David and Jacques Levesque, ed., The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security, London, Queen’s University Press, 1999, s. 79-94.

Mc Faul, Michael, “Russian Politics: the Calm Before the Storm?”, Current History, 93/585 (October 1994), s. 313-319.

Mc Faul, Michael, “Putin in Power”, Current History, 99/639 (October 2000), s. 307-314.

Mc Faul, Michael, “Realistic Engagements: a New Approach to American- Russian Relations”, Current History, 100/648 (October 2001), s. 313-321.

Mc Faul, Michael ve Nikolai Petrov, “What the Elections Tell Us”, Journal of Democracy, 15/3 (July 2004), s. 20-31.

Menon, Rajan, “Structural Constraints on Russian Diplomacy”, Orbis, 45/4 (Autumn 2001), s. 579-596.

Meseznikov, Grigorij, “On Russia’s Position in the NATO Enlargement Issue (1992-1997)”, Piotr Dotkiewicz, Robert J.Jackson, ed., NATO Looks East, London, Praeger Publishers, 1998, s. 99-116..

Millar, James R., “Can Putin Jump-Start Russia’s Stalled Economy?”, Current History, 99/633 (October 2000), s. 329-333.

Miller, Steven A., “Russia and Nuclear Weapons”, George Quester, ed., The Nuclear Challenge in Russia and the New States of Eurasia, London, Shape, Inc., 1995, s. 89-99.

Mütercimler, Erol, “Türkiye-Rusya İlişkileri ve Kafkasya’daki Gelişmeler”, Murat Metinsoy, Mustafa Eroğlu, haz., Değişen Dünya ve Türkiye’nin Dış Politika Gündemi, İstanbul, Donkişot Yayınları, 2004, s. 219-232.

Nichols, Thomas M., “Putin’s First Two Years: Democracy or Authoritarianism?”, Current History, 101/657 (October 2002), s. 307-312.

Nye, Joseph S., "U.S. Power and Strategy After Iraq", Foreign Affairs, 82/4 (2003), s. 60-74.

Ogan, Sinan, "NATO-Rusya İlişkileri: Korkunun Ecele Faydası Yok", Stratejik Analiz, 5/52 (2004), s. 43-50.

Pipes, Richard, "What Russians Think and Want", Foreign Affairs, 83/3 (May/June 2004), s. 9-15.

Plekhanov, Sergei, "NATO Enlargement as an Issue in Russian Politics", Charles - Philippe David and Jacques Levesque, ed., The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security, London, Queen's University Press, 1999, s. 168-185.

Porter, Bruce D., "Russia and Europe After the Cold War: the Interaction of Domestic and Foreign Policies", Celeste A. Wallender, ed., the Sources of Russian Foreign Policy after the Cold War, Colorado, Westview Press, 1996, s. 121-142.

Pravda, Alex "The Politics of Foreign Policy", Stephan White, Alex Pravda and Zvii Gitelman, ed., Developments in Russian Politics 4, London, Macmillan Press, 1997, s. 208-226.

Pravda, Alex, "Putin's Foreign Policy after 11 September: Radical or Revolutionary?", Russian Foreign Policy on Threshold of the Twenty-First Century, Gorodetsky Gabriel, ed., London, Frams Cass, 2003, s. 39-57.

Purtaş, Fırat, "Şangay Beşlisi'nden Şangay İşbirliği Örgütü'ne: Orta Asya'da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı", 2023, Ocak 2004, s. 20-31.

Pushkov, Alexei K. "a View from Russia", Jeffrey Simon, ed., NATO Enlargement: Opinions and Options, Washington D.C. National Defense University, 1995, s. 123-140.

Rojan, Menon, Graham E. Fuller, "Rusya'nın Tahripkar Çeçen Savaşı", Yılmaz Tezkan, haz., Kadim Komşumuz Yeni Rusya, y.y.y., Ülke Kitapları, 2001, s. 202-212.

Rumer, Euqene B., Celeste A. Wallender, "Russia: Power in Weakness?", The Washington Quarterly, 27/1 (2003/2004), s. 57-73.

"Rusya Federasyonu'nun Milli Güvenlik Konsepti", Yılmaz Tezkan, haz., Kadim Komşumuz Yeni Rusya, y.y.y., Ülke Kitapları, 2001, s. 212-224.

Rutland, Peter, "Russia's Unsteady Entry into the Global Economy", Current History, 95/603 (October 1996), s. 322-328.

Rutland, Peter "Putin'in İktidar Yolu", Yılmaz Tezkan, haz., Kadim Komşumuz Yeni Rusya, y.y.y., Ülke Kitapları, 2001, s. 151-191.

Rühle, Michael ve Nick Williams, "Partnership for Peace after NATO Enlargement", European Security, 5/4 (Winter 1996), s. 521-528.

Schirman, Harvey, "The New Protracted Conflict: Finding a Foreign Policy", Orbis, (Spring 2002) s. 215-227.

Selezneva, Ludmila, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism", European Security, 11/4 (Winter 2002), s. 10-27.

Sharp, Jane M. O., "Toward a Secure Europe?", Current History, 96/607(March 1997),s. 130-134.

Smith, Martin A., " A Bumpy Road to Unknown Destination: NATO-Russia Relations, 1991-2002", European Security, Special Issue on Realignments in Russian Foreign Policy, 11/4 (Winter 2002), s. 59-77.

Soltan, Elnur, "Bush-Putin Zirvesi: Soğuk Savaş'ın İkinci Bitişi", Stratejik Analiz, 2/20 (Aralık 2001), s. 5-24.

Soltan, Elnur, "Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği", Avrasya Dosyası Rusya Özel, 6/4 (Kış 2001), s. 65-93.

Somuncuoğlu, Anar, "Rusya'da Putin Usulü Reformlar: Güçlü Devlet, Güçlü Ordu, Güçlü Ekonomi", Stratejik Analiz, 13/2 (Mayıs 2001), s. 40-47.

Splidsboel-Hansen Flemming, "Past and Future Meet: Aleksander Gorchakov and Russian Foreign Policy", Europe-Asia Studies, 54/3 (2002), s. 377-396.

Strauss, Ira, "Western Common Homes and Russian National Identities: How Far East Can the EU and NATO Go, and Where Does that Leave Russia?", European Security, 8/4 (Winter 2001), s. 1- 44.

Şaylıman, Rami, Çiğdem Şaylıman, "Rusya'nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu", Erhan Büyükkakıncı, der., Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Ankara, Phoenix, 2004, s. 293-308.

Taşar, M.Murat, "Kremlin'deki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin", Yılmaz Tezkan, haz., Kadim Komşumuz Yeni Rusya, y.y.y., Ülke Kitapları, 2001, s. 127-150.

Taşar, M.Murat ve A.A. Ünaltay, "Kosova'ya NATO Müdahalesi ve Yeni Uluslararası Sistem", Musa Ceylan, der. ve çev., Yeni NATO: Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaşa, İstanbul, Ülke Kitapları, 1999, s. 27-32.

Tellal, Erel, "7+ "1": Rusya Federasyonu 8'lerin Neresinde?", Mülkiye, XXV/230 (2001), s. 285-300.

Tellal, Erel, “Soğuk Savaş Neden Yeniden Sona Erdi?”, SBF Dergisi, 57/2 (2002), s. 203-207.

Tellal, Erel, “Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nden Rusya Federasyonu Komünist Partisi’ne”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, XXI/204 (1997), s. 34-38.

Tellal, Erel, “Türkiye’de ve Rusya’da Avrasyacılık”, 1. KORA-RUTAM Avrasyacılık Başlıklı Konferansında Sunulmuş Bildiri, 11-12 Mart 2005.

Tolz, Vera, “Forging the National Identity and National Building in Post-Soviet Russia”, Europe Asia Studies, 50/4 (1998), s. 999-1016.

Tsyganok, A.D., “NATO’s Istanbul Summit and Problems of the Russia-NATO Council”, Military Thought, 13/4 (2004), s. 205-209.

Tuncer, İdil, “Rusya Federasyonunun Yeni Güvenlik Doktrini: “Yakın Çevre” ve Türkiye”, Gencer Özkan ve Şule Kut, ed., En Uzun On Yıl Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, İstanbul, Birke Yayınları, 2000, s. 444-471.

Umbach, Frank, “Russia as a ‘Virtual Great Power’: Implications for its Declining Role in European and Eurasian Security”, European Security, 9/13 (Autumn 2000), s. 87-122.

Valasek, Tomas, “The Agenda Before NATO and Russia”, Demokratizatsiya, 10/4 (Fall 2002), s. 528-543.

Wallander, Celeste A. “ Russia’s New Security Policy and the Ballistic Missile Defence Debate”, Current History, 99/639 (October 2002), s. 339-344.

Wallander, Celeste A., “U.S-Russian Relations: Between Realism and Reality”, Current History, 102/666 (October 2003), s. 307-312.

Wallerstein, Immanuel, “Vladimir, Tüm Rusların Çarı mı?”, Güncel Yorumlar, Veysi Atlı, Deniz Hakyemez, Barış Yeldiren, çev., İstanbul, Aram Yayınevi, 2001, s. 139-143.

Wallerstein, Immanuel, “Rusya: Bugün Kimin Umurunda?”, Güncel Yorumlar, Veysi Atlı, Deniz Hakyemez, Barış Yeldiren, çev., İstanbul, Aram Yayınevi, 2001, s. 221-224.

Worner, Manfred , “Shaping the Alliance for the Future”, NATO Review, 42/1 (1994), s. 3-6.

Yost, David S., “Yeni NATO ve Kollektif Güvenlik”, Musa Ceylan, der. ve çev., Yeni NATO: Soğuk Savaş’tan Sıcak Savaş’a, İstanbul, Ülke Kitapları, 1999, s. 39-65.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet Strateji

Dünya Gündemi

Financial Times

Le monde diplomatique Vatan

Elektronik Kaynaklar

“Albright Says NATO Expansion Accepted”,
<<http://www.rferl.org/features/1997/10/N.RU.971021160104.asp>>, (18 Ekim 2005).

Bennett, Christopher, “Etkili Ortaklıklar”,
<<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art3.html>>, (15 Ekim 2005).

Brovkin, Vladimir, “Discourse on NATO in Russia During the Kosovo War”,
NATO-EAPC Research Fellowship Final Report, 1999,
<<http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/brovkin.pdf>>, (10 Ekim 2005).

“Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and
the Russian Federation”, Paris, 27 May 1997,
<<http://www.nato.int/docu/basic/txt/fndact-a.htm>>, (10 Ekim 2005).

Fritch, Paul, “Umutları Deneyim Üzerine Oturtmak”,
<<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue2/turkish/art3.html>>, (15 Ekim 2005).

“Mahşerin Yedi Atlısı.”, Radikal, 20.05.2000,
<<http://www.radikal.com.tr/2000/05/20/clis/mah.html>>, (10.08.2005).

“Meeting in Extraordinary Session of the NATO-Russia Permanent Council at
Ambassadorial Level”, NATO Press Release, 2001,
<<http://www.nato.int/docu/pr/2001/p010913e.html>>, (18 Ekim 2005).

“NATO-Russia Relations: A New Quality”, Declaration by Heads of State and
Government of NATO Member States and the Russian Federation”, Rome, Italy,
<<http://www.nato.int/docu/basic/txt/n-r010920e.html>>, (10 Ekim 2005).

“NATO-Russia Action Plan on Terrorism”,
<<http://www.nato.int/docu/basic/txt/bo41209a-e.html>>, (18 Ekim 2005).

“Security Through Partnership” , Brussels, NATO Public Diplomacy Division,

www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner.e.pdf),(17 Mart 2005).

“Study on NATO Enlargement”,

<http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.html>),(15 Eylül 2005).

The Alliance’s Strategic Concept, 24 April 1999, Washington,

http://usinfo.state.gov/is/Archive_Index/The_Alliances_Strategic_Concept.html),
(20 Ekim 2005).

Trenin, Dmitri, “Dev’in Sessizliği”,

<http://www.nato.int/docu/review/2002/issue1/turkish/art3.html>),(15 Ekim 2005).

http://www.nato.int/docu/nato-russia/html_en/nato_russia055html), (24 Kasım 2005).

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Rus dış politika çizgisi açısından NATO-Rusya ilişkilerinin önemini göstermek ve bu ilişkilerin seyrinin dış politikaya etkilerini incelemektir. Araştırma aynı zamanda Rus dış politikasının 1990 ve 2000’li yıllar açısından farklılık ve süreklilik gösteren noktalarını, NATO-Rusya ilişkileri üzerinden belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu çerçevede araştırma Rusya Federasyonu’nun SSCB’nin dağılmasından sonra yaşadığı ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlu yapısal sorunları incelemekle başlamaktadır. Bu zorlu değişim sürecinde, özellikle dış politika yapım sürecini etkileyen politik aktörlerin mücadelesi araştırılmaktadır. Araştırmada Rus dış politikasının oluşturulmasına ilişkin teorik ve pratik tartışmalara örneklerle birlikte geniş yer verilmektedir. Buna ilaveten Batı’nın Rus dış politikasına ilişkin tutumu ve yansımaları geniş biçimde tartışılmıştır.

21. Yüzyılın başlarından itibaren Rusya’nın yaşadığı dönüşüm süreci açıklanarak dış politikaya etkileri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmada uluslararası siyasal, güvenlik ve ekonomik gelişmeleri Rusya’nın ulusal güç unsurları ile birlikte ele alınarak, çok boyutlu bir temelde yürüyen dış politikanın analizi yapılmıştır. Bu konular yanında Rus dış politikasında gerekli ve kaçınılmaz olan Batı ile ilişkiler geniş biçimde tartışma konusu yapılmıştır.

Rusya’da Batı’yı algılamada önemli bir dış faktör olan NATO’nun dış politikaya etkilerine geniş yer verilmiştir. Dış politikanın Başkanlık dönemleri açısından kıyaslamalı bir analizi, bu sürecin belirleyici bir konusu olarak NATO-Rusya ilişkilerinin incelenmesi ile yapılmaya çalışılmıştır. Bunların yanında Rusya’nın NATO ile girdiği ilişkinin arkasında yatan nedenler ve işbirliğinin temelini oluşturarak ve ikili ilişkileri düzenleyen belgeler araştırma konusu olmuştur. Bütün bu incelemeler sonucunda Rus dış politikasının anlaşılmasında NATO’nun hem iç ve dış faktör olarak önemli bir yere sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca NATO-Rusya ilişkilerinin Rus dış politikasının karakterini yansıtmada pratik bir zemin oluşturduğu görülmüştür.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effects of NATO-Russia relations to Russian foreign policy and to clarify the importance of these relations for the direction of foreign policy. Besides this aim, the study aims to determine the difference and permanent points of Russian foreign policy between 1990s and 2000s over NATO-Russia relations.

In this context, the study starts to analyse the structural problems with economical, social and political aspects of Russian Federation encountered after the collapse of USSR. In this difficulty changing process, especially the decision making process of foreign policy that is affected by the struggle of political actors is examined. The study also pays much more attention to theoretical and practical aspects of this process with examples.

Analysing the transformation process of Russian Federation from the beginning of 21st century and clarifying the effects of this transformation to foreign policy line are tried to make visible. Also, the study makes an analyse of foreign policy in a multi-dimensional foundation with both international political, security and economical dynamics and the components of national power of Russia. As well as these matters, the relations with Western world in Russian Foreign policy which is essential and unavoidable is broadly discussed.

The meaning of NATO, which is an important factor for the perception of West in Russia and its relations with Russia, is become a main point of the study. Examining NATO-Russia relations that is a determiner subject makes a comparative analysis of Russian foreign policy between Presidency terms. In addition, the reasons that cause NATO-Russia relations and the documents that constitute conceptional framework of their relations are also discussed. As a result of these examinations, it is concluded that NATO has an important place of which is both an internal and external factor for comprehending Russian foreign policy. It is seen that NATO-Russia relations form a practical forum in reflecting the characteristic of Russian foreign policy.